

PEKKA KUUSELA JA MIKKO SAASTAMOINEN (TOIM.)

POLISJAKOSMOS

KULTTUURISEN GLOBALISAATION SUUNTIA

SoPhi

PEKKA KUUSELA JA MIKKO SAASTAMOINEN (TOIM.)
POLISJAKOSMOS
KULTTUURISEN GLOBALISAATION SUUNTIA

Jyväskylän Yliopisto 2002

SoPhi 72

Jyväskylän yliopisto

Toimitus:

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylä

<http://www.jyu.fi/sophi>

Myynti ja kustannus:

Kopijyvä Kustannus Oy
Viitaniementie 15, 40720 Jyväskylä
puh. 014-3342800, fax 014-618650,
e-mail kustannus@kopijyva.fi

ISBN 952-5092-84-4

Copyright © Kirjoittajat ja SoPhi 2002

Paino Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2002

Kansi Marko Nääsilä

Sisältö

Esipuhe

Johdanto 7
Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen

Globalisaatio, kosmopoliittisuus ja tietoyhteiskunta 19
Pekka Kuusela

Kulttuurinen globalisaatio 51
Jari Peltola

Yhteisöt epävarmuuden ajassa – yhteisöllisyyskeskustelun
myöhäismoderneja virtauksia 81
Mikko Saastamoinen

Uusi paikallisuus, uusi vastuullisuus, uusi kontrolli –
episodeja yhteisöjen Suomesta 121
Seppo Soine-Rajanummi & Mikko Saastamoinen

Loppusanat: Kulttuurin paikka globalisaatiossa 167
Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela

Kirjoittajat

Esipuhe

Tämä artikkelikokoelma on syntynyt monivaiheisen yhteistyön tuloksena. Sen taustana oli tekijöiden kiinnostus talouden, politiikan ja kulttuurin muutosprosesseihin. Alun perin suunnittelimme kirjoittavamme vuoden 2001 alkupuolella artikkelikokoelman globalisaatiosta yleensä. Aihepiiri tarkentui kuitenkin kevään kuluessa erityisesti kulttuuriseen globalisaatioon ja sitä koskevaan keskusteluun. Kirjan varhainen käsikirjoitus valmistui saman vuoden syksyllä, samoihin aikoihin, jolloin uutiset Al-Qaeda-järjestön terrori-iskujen seurauksista Yhdysvalloissa täyttivät median. Näin kirjan tekeminen sai yllättävää ajankohtaisuutta. Maailmanpoliittisen tilanteen kiristyminen, islamilaisen maailman ja lännen vastakkainasettelu sekä Yhdysvaltojen hyökkäys Afganistaniin toi kulttuurisen globalisaation kannalta keskeisiä asioita esille. Kulttuurisen globalisaation kysymykset tuntuivat äärimmäisen ajankohtaisilta. Lopullinen käsikirjoitus valmistuikin vuoden 2001 loppuun mennessä.

Kirja on syntynyt sosiologian ja sosiaalipsykologian jatko-opiskelijoiden yhteisenä hankkeena. Kirjan toimittajina kiitämme sosiologian professoria Martti Grönforsia kirjallisuusaineiston hankintaan liittyvästä taloudellisesta tuesta, kirjan kirjoittajia joustavasta yhteistyöstä, dosentti Jari Eskolaa käsikirjoituksen ensimmäisen version osien kommentoinnista sekä SoPhi:n toimituskuntaa ja sen puheenjohtajaa Kimmo Jokista kirjan hyväksymisestä julkaistavaksi. Professori Don Chandraratnaa haluamme kiittää kansalaisuutta ja globalisaatiota koskevista keskusteluista. Kirjan alkutaipaleella mukana oli myös YTM Irma Rantala, joka auttoi WebCT ympäristön rakentamisessa ja oli muutenkin kannustavana voimana kirjan suunnittelussa. Kirjan oikoluvussa arvokasta apua antoivat yht. yo. Nina Lahtinen ja Annina Vehviläinen.

Kuopiossa 30. kesäkuuta 2002

Pekka Kuusela

Mikko Saastamoinen

Johdanto

Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen

Globaalia muutosta ja kehityksen suuntaa kuvaavia uudissanoja on pulpahtanut näkyviin sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa ja politiikan muutosprosessien tarkastelussa 1990-luvun alusta saakka kuin sieniä sateen jälkeen. Puhutaan kosmopolitaanisesta demokratiasta, globalisaatiosta, globaalista kulttuurista, moderniteetin tulevaisuudesta, glocalisoidusta maailmasta, globaaleista modernisuuksista, lokaaleista kulttuureista globalisaation aikakaudella tai jopa globalisoidusta lokalisuudesta (ks. esim. Nederveen Pieterse 2000; Touraine 2000; Wilson & Dissanayake 1996). Näiden uudissanojen lisäksi olisi mahdollista ottaa esille monia muitakin termejä, puhumattakaan sitten yksittäisten keskustelijoiden painottamista näkemyksistä tai heidän väitteidensä herättämästä laajemmasta keskustelusta. Mainituilla käsitteillä viitataan länsimaisten yhteiskuntien läpikäymiin suuriin muutosprosesseihin. Ne näkyvät sosiaalisten suhteiden, yhteisöjen, demokratian, osallistumisen, taloudellisen vaihdon, identiteetin ja kulttuurin muutoksessa, kun maailma kutistuu ja integroituu taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti. Muutoksen luonteesta on olemassa monia tulkintoja ja aihetta käsittelevää kirjallisuutta valtava määrä, eikä itse prosessin suunnasta tai käsitteellistämisen tasoista ole olemassa yksimielisyyttä. Ainoa asia, mistä keskusteluun osallistujat näyttävät olevan yhtä mieltä, on muutosprosessin tarkastelun tärkeys. Samalla korostuu uudenlaisen käsitteistön rakentamisen merkitys, jotta muutoksen sisältöä olisi mahdollista ymmärtää tarkemmin.

Kuten Fredric Jameson (1999a, i) on todennut, globalisaatioissa on kyse uudesta ilmiöstä, joka edellyttää myös monialaista tarkastelua. Sellaista ei ole toistaiseksi ollut olemassa ja kehityksen suunnan tarkempi erittely edellyttää monitieteellistä tutkimusta. Itse globalisaation problemaattisuus on sidoksissa ennen muuta siihen, että kyse on monitasoisesta ilmiökentästä. Roland Robertsonin (1998) esittämän määritelmän mukaan globalisaatioissa on kyse universaalien erityistymisestä ja erityisen universaalistumisesta. Globalisaation standardimääritelmäksi on usein muodostunut se, että kyse on sosiaalisten suhteiden voimistumisesta ja yhteenkytkentöjen lisääntymisestä. Kriittisemmät globalisaation tarkastelijat ovat kuitenkin tuoneet esille, että maailman kutistumisessa ja yhteyksien lisääntymisessä ei ole sellaisenaan mitään uutta. Tarkastelun vaarana saattaa olla oletus yhtenäisestä maailmanyhteiskunnasta ja -kulttuurista, millaista ei ole kuitenkaan olemassa (Featherstone 1996, 60). Kyse on rajoitetummasta prosessista, jolla ei ole yhteyttä kansakuntien muodostumisen historiaan. Globalisaation muodostumisen rakenteelliseksi puoleksi voi nähdä sen, että kyse on monitasoisesta (paikallinen, kansallinen, ylikansallinen ja globaali taso) ja moniulotteisesta muutosprosessista, jolla ei ole selvää suuntaa. Esimerkiksi Raimo Väyrynen (1998, 9) pitää poikkikansallista (*transnational*) uutena tasona, joka ei ole varsinaisesti globalisaatiota mutta jossa on kyse ei-valtiollisten toimijoiden lisääntyvästä vaikutuksesta kansainvälisessä vuorovaikutuksessa.

Kulttuurisen globalisaation tutkimus on yksi globalisaatiotutkimuksen pääalueista. Jos kulttuurinen määritellään yleisesti siten, että kyse on ihmisen toiminnan tuotteista tai siitä, mikä on ymmärrettävää, kulttuurintutkimus kohdistuu siis laajassa mielessä kaikkiin inhimillisen toiminnan tuotteisiin. Kulttuurisen globalisaation tarkastelussa onkin kyse siitä, että kulttuurituotteita tarkastellaan globaalissa kehityksessä, oli sitten kyse elokuvista, identiteetistä, televisio-ohjelmista, kirjallisuudesta, virtuaalisesta maailmasta, Internetistä jne. Vaikka mitään yhtenäistä maailmankulttuuria ei ole, eikä esimerkiksi Pohjois-Amerikkaa, Eurooppaa tai Aasiaa voi pitää yhtenä yhtenäisenä kulttuurina, tarkastelun mielekkyyden nimenomaan siinä, että globalisaatio on

kommunikaatioon liittyvä prosessi. Siinä taittavat yhteen paikalliset symboliset yhteisöt ja universaalit prosessit. Mike Featherstone (1996) pitää kahta seikkaa erityisen tärkeänä kulttuurisen globalisaation yhteydessä. Ensinnäkin: kyse on ”kolmannesta kulttuurista”, joka koostuu kansallisvaltioista erillään kehittyneestä joukosta ylikansallisia käytäntöjä, tietoja, konventioita ja elämäntyyplejä. Sellaisina niillä on itsenäinen asemansa. Toiseksi: kulttuurisesta globalisaatiosta voidaan puhua myös simmeliläisittäin kulttuurisena muotona, joka tarkoittaa sitä, että maailman yhtenäistyminen voimistaa suhteita ja tuottaa samalla tarpeen eron määrittelyyn. (Featherstone 1996, 60.)

Käytämme kulttuurisen globalisaation käsitettä kirjamme täsmentävänä alaotsikkona esimerkiksi huomattavasti yleisemmän globalisaation kulttuurin tai kulttuurien sijasta. Käsitteen ovat kehittäneet Joana Breidenbach ja Ina Zukrigl (1998; 2002). He viittaavat kulttuurisella globalisaatiolla tietynlaiseen periaatteeseen tarkastella kulttuurisia ilmiöitä globalisaation ajalla. Breidenbach ja Zukrigl (2002) korostavat erityisesti sitä, että kulttuurijärjestelmän rakentuminen tai kulttuurisen vaihdon lisääntyminen ei ole yksiulotteinen prosessi. Se voidaan nähdä pikemminkin globalisaatiosta ja lokalisaatiosta, hajoamisesta ja keskittymisestä, konflikteista ja vahvistumisesta sekä homogenisoitumisesta ja fragmentoitumisesta samanaikaisesti koostuvana dialektisena prosessina. Tässä prosessissa globaali kulttuuri tarkoittaa viitejärjestelmää, joka organisoii kulttuurista erilaisuutta maailmanlaajuisesti. Samalla tavoin ymmärrämme kulttuurisen globalisaation seuraavassa enemmän uusista kulttuurisista erilaisuuksista koostuvaksi maailmanlaajuiseksi järjestelmäksi. Sitä ei ole mielekästä analysoida kansallisvaltioiden tasolla. Tiedon, yliopistoinstituution, kulttuurin, turismin, yhteisöjen ja paikalliskulttuurien erittely on järkevää vain laajemmassa globaalissa kontekstissa. Tällaisena prosessina kulttuurinen globalisaatio on yhtä kaikki tulosta monitasoisesta ja -ulotteisesta kamppailusta. Se yhtenäistää ja erilaistaa kulttuureja, luo uutta ja vahvistaa olemassaolevia perinteitä. Se myös johtaa konflikteihin ja kilpailevien kulttuurijärjestelmien syntyyn.

Kulttuurisen kehityksen tarkastelu on saanut monia muotoja globalisaatiotutkimuksessa (ks. esim. Jameson & Miyoshi 1999; Wilson &

Dissanayake 1996). Tutkimuksen laajentumisen juuret ovat globalisaatiotutkimuksen yleisessä laajentumisessa 1990-luvun alkupuolella. Sen tausta on kylmänsodan maailmanjärjestelmän purkautumisessa, sosialistisen maailman poliittisessa murroksessa ja maailmantalouden liberalisoitumisessa. Samalla kolmannen maailman asema muuttui, kun se vapautui kylmänsodan poliittisesta etupiirijaosta. Kulttuurinen vaihto lisääntyi vauraan Lännen ja köyhän Etelän välillä. Kulttuurisen globalisaation tarkastelun alkuperän voi palauttaa silti melko arkiseen lähtökohtaan. Kyse oli ylikansallisten yhtiöiden markkinastrategioista, joissa korostettiin markkinoinnin suuntaamista huomioimalla paikalliset olosuhteet. Eli kuten Coca Cola asian ilmaisi mainossloganissaan: *We are not multi-national, we are multi-local*. Tästä tutkimus on siirtynyt myöhemmin ylipäänsä kulttuuristen vaikutteiden ja virtojen kulun tarkasteluun, oli kyseessä sitten Rambo-elokuvien vastaanotto Tyynen valtameren pienellä saarella, McDonalds-hampurisketjun laajentuminen tai kysymys ns. Mc-kansalaisuudesta. Viime vuosina kulttuurista globalisaatiota on tutkittu runsaasti erityisesti Aasiassa. Suurena kysymyksenä voidaan pitää ns. eurosentrisen kulttuurin levittäytymistä maailmassa. Se on vaikuttanut Afrikan, Aasian ja Etelä-Amerikan kehitykseen. Se selittää myös maailmanjärjestelmän tasolla kulttuuristen vaikutteiden välittymistä.

Globalisaation tuottamia muutoksia voi tuskin kukaan kieltää. Sosiaalitieteellinen teoria ja tutkimus ovat rakentamassa kuvaa muutoksesta, jotka ovat osittain jo tapahtuneet tai käynnissä. Tutkimus ja teoria laahaa aina todellisuuden muuttumisen jäljessä, mutta kansainvälistyminen ja yhteisöjen toiminnan muuttuminen on toki herättänyt keskustelua aikaisemminkin. G. H. Mead, sosiaalipsykologian ja sosiologian klassikko, kirjoitti ennen I maailmansotaa ja sen jälkeen tuotannossaan kansainvälistymisestä. Meadin (1967, 270–271) tarkastelun mukaan I maailmansota oli karistanut monia arvoja ja lisännyt kansainvälisyysmielisyttä (*international mindedness*), eikä edes Mead pitänyt oikeana Ryard Kiplingin on toteamusta ”Itä on Itä ja Länsi on Länsi, eivätkä nämä kaksi koskaan kohtaa”. Meadin mukaan nämä kaksi olivat kohtaamassa. Muutos tarkoitti maailmanosien lähentymistä. Prosessi on

luonteeltaan taloudellinen, kaupankäynnin laajentumiseen liittyvä, mutta tarkoittaa käytännössä sitä, että esimerkiksi Intian tapahtumat tulevat meidän päivittäiseen elämäämme mukaan. Kovin paljon Mead ei itse prosessista, sen teknologisista edellytyksistä tai tiedonvälityksen suurista murroksista kirjoittanut, sillä kansainvälistyminen oli vasta alkamassa. Etenkin I maailmansodan jälkeen YK:n edeltäjä Kansainliitto herätti suurta toivoa kansainvälistymisen edistäjänä. Euroopan ja muun maailman järkyttävät tapahtumat välittyivät sanomalehtien välityksellä kotiin 1900-luvun alun Amerikassa. Elettiin ensimmäistä media-aikakautta.

Mead pohti tuotannossaan monia kysymyksiä, jotka liittyvät kielellisen kommunikaation erityislaatuuteen ja rakenteellisiin ominaisuuksiin. Yhteisöjen toiminnan kannalta kiinnostava puoli liittyy kielellisen kommunikaation universaalisuuteen. Mead (1967) toteaa, että kielellisen kommunikaation erityislaatu merkityksellisiin symboleihin perustuvana toimintana pitää sisällään ajatuksen kielellisen merkityksen reflektoinnista. Kieli voidaan oppia vain omaksumalla vastavuoroisesti toisen osapuolen asema kommunikaatiosuhteessa. Vastaavalla tavalla Mead (1967, 282) näkee asian niin, että ”On olemassa universaalinen yhteiskunta, joka sisältää koko ihmisrodun ja jossa kaikki voivat tulla suhteisiin toistensa kanssa kommunikaation välityksellä. He voivat tunnistaa toisensa jäseniksi ja veljiksi.” Universaalisuus on saanut ilmaisunsa jo hyvin varhaisessa vaiheessa uskonnon ja taloudellisen toiminnan muodossa. Kieli tarjoaa Meadin mukaan myös universaalien yhteisön, joka on taloudellisen yhteisön kaltainen. Kun erillisten yhteisöjen jäsenet ovat kielellisessä kommunikaatiosuhteessa toistensa kanssa, tuo tämä heidät myös lähemmäksi toisiaan. Universaalisessa yhteiskunnassa sen jäsenet ovat omaksuneet asenteen muita jäseniä kohtaan. Mead (1967) ei kuvaa tarkastelussaan sen tarkemmin sitä, millaisia ongelmia universaalisen yhteiskunnan muodostumiseen kuuluu, vaan näkee asian siten, että länsimaisen maailman yhteisössä on käynnissä jatkuva vuorovaikutus erilaisiin kansallisiin ja kieliin perustuvien ryhmien välillä. Universaalisten uskontojen näkemyksissä ja Ranskan suuren vallankumouksen julkilausumassa yksilöt ovat

samalla tasolla suhteessa toisiinsa, eikä kenelläkään ole etuoikeuksia. Demokratia ilmentää universalismia ja pluralismia.

Mikä merkitys näillä Meadin (1967) näkemyksillä on nyt sitten sosiaalitieteiden nykyisen teoreettisen keskustelun ja informaatioyhteiskunnan pitkän tuleamisen kanssa, johon monet sosiologit suhtautuvat kriittisesti? Yhteys löytyy luonnollisesti globalisaatiosta, joka on nähtävissä talouden ja kommunikaation laajentumiseen perustuvana prosessina. Taloudellisen vaihdon ja kommunikaation maailmanlaajuntuminen avaa tien uudenlaisen universaalisen yhteiskunnan kehitykselle, jota globalisaatiota, demokratiaa ja kulttuurista kehitystä koskeva sosiaalitieteellinen tarkastelu on suurelta osin koskenut. Kuten sanottu, globalisaation ja modernisaation luonteesta on esitetty erilaisia tulkintoja. Olennaista on, että myöhäismodernissa informaatioyhteiskunnassa on tapahtunut laadullinen muutos vuorovaikutuksen luonteessa. Tärkeänä voi pitää historioitsija Mark Posterin (1995) ajatusta ns. toisesta media-aikakaudesta. Sen mukaan olennainen muutos liittyy subjektiaseman muutokseen: tietoverkkojen ja telekommunikaation maailmassa yksilö ei ole pelkästään vastaanottajan asemassa, vaan kykenee myös itse tuottamaan sisältöjä. Toisen media-aikakauden synty on tapahtunut sähköisen median ja tietoverkkojen laajentumisen myötä. Tätä edeltäneelle ensimmäiselle media-aikakaudelle oli sen sijaan tyypillistä se, että sanomalehdet, radio ja myös televisio välittivät yksisuuntaisesti viestejä erilaisille yleisöille. Yleisöt olivat yksinomaan vastaanottajan, so. kuulijan, lukijan tai näkijän asemassa.

Myöhäismodernissa informaatioyhteiskunnassa liitos yksilön ja sosiaalisen todellisuuden välillä ei enää toteudu samalla tavalla kuin esimerkiksi vuosisadan alussa sanomalehtien ja lähiyhteisöjen välityksellä. Mukaan ovat tulleet tietoverkot, kansainvälisten monikansallisten yritysten televisiokanavat, matkapuhelimet, verkon kautta kuunneltavat radioasemat jne. Maailma on kutistunut. Me saamme tietoja toisella puolella maapalloa elävien ihmisten maailmasta ja yhteiskunnasta televisiouutisten, matkaohjelmien ja ajankohtaisohjelmien välityksellä. Samalla me kykenemme entistä suuremmassa määrin myös olemaan yhteydessä heihin, jos ajatellaan tietoverkkojen mahdollistamaa keskus-

telua sähköpostin, keskusteluryhmien, chat-kanavien ym. muodossa. Näiden kommunikointikanavien luonne vaihtelee, mutta Internetin interaktiivisille kommunikatiivisille toimintamuodoille on tyypillistä se, että niiden puitteissa on mahdollista keskustella, vaihtaa mielipiteitä ja hankkia ymmärrystä ympäröivän maailman tilanteesta. Jos vuosisadan alkupuolella sanomalehtireportterin työ välitti kuvaa muista yhteisöistä ja sen jäsenten elämästä, sähköinen tiedonvälitys on antanut tähän mullistavat mahdollisuudet. Uutisointi on reaaliaikaista ja tapahtuu paikan päällä. Erilaisiin kansallisuuksiin ja kieliin perustuvat sosiaaliset yhteisöt ovat tekemisissä enemmän keskenään kuin koskaan aikaisemmin, eikä Idän ja Lännen tai Pohjoisen ja Etelän välillä ole niin suurta sosiaalista muuria, ettei se olisi ylitettävissä. Eräät filosofit, kuten Roy Bhaskar (2000), ovatkin yrittäneet rakentaa siltaa Idän ja Lännen ajattelun välille.

Mielenkiintoisella tavalla Meadin ajattelua on jatkanut Mitchell Aboulafia (2001), joka on tarkastellut *The Cosmopolitan Self*-kirjassaan universalismiin, pluralismiin ja demokraattiseen luonteenlaatuun liittyviä kysymyksiä. Se perustuu Meadin näkemyksiin minuuden kaksitahoisesta synnystä ja hänen käsityksiinsä kansallismielisyyden ja kansainvälisyysmielisyyden suhteista. Mead ei käyttänyt tuotannossaan kosmopoliittisen minän käsitettä. Kosmopoliittisuus on peräisin terminä Kantilta, jonka filosofiseen tuotantoon kysymys toiseuden ymmärtämisen vaikeudesta myös monilta osin liittyy. Kosmopoliittinen minä voidaan määritellä minäksi, joka ei ole kiinnittynyt mihinkään tiettyyn sosiaaliseen ryhmään ja jolla on kyky omaksua yhteinen näkemys. Poliitiikan filosofiassa on esitetty erilaisia näkemyksiä siitä, mikä on kykymme ymmärtää toiseutta. Aboulafian (2001) ajattelun lähtökohtana on, että kosmopoliittisuuden ja puolueettoman katsojan näkökulman omaksumisen kannalta Kant, Mead, Arendt ja Habermas ovat omaksuneet erilaisia käsityksiä, mikä vaikuttaa heidän ajatuksiinsa demokraatiasta. Meadin ajatus minuuden muodostumisesta suhteessa sosiaaliseen ryhmään, olkoon kyseessä sitten baseball-joukkue, perhe tai naapurusto, tarkoittaa käytännössä sitä, että minuus muodostuu aina suhteiden kautta. Me emme ole itseriittoisia olentoja, vaan pelaamme omaa

toimintaamme meille tärkeisiin sosiaalisiin ryhmiin. Niiden pohjalta meille kehittyy tietty minuus. Globalisoituvassa maailmassa kulttuuri- sia peilauspintoja yhä enemmän.

Globaalin kehityksen osalta merkittävä rooli on nimenomaan maailmanlaajuisilla kommunikaatiomahdollisuuksilla, jotka ovat kehittyneet Internetin laajenemisen myötä. Nykyisillä pohdinnoilla on yllättävän paljon yhteyttä jo Meadin näkemyksiin taloudellisten ja uskonnollisten asenteiden yhteisöllisestä merkityksestä, puhumattakaan sitten kommunikaation laajenemisen sisältämistä mahdollisuuksista (vrt. esim. Jameson 1999). Pohdinta globaalista demokratiasta ja moraalista, uuden maailmanjärjestyksen asialistasta, kosmopolitaanisesta demokratiasta tai paikallisista kulttuureista globaalissa muutoksessa käsittelee maapallon jäsenten suhdetta toisiinsa uudessa maailmanpoliittisessa tilanteessa tasa-arvoisina saman yhteisön jäseninä. Informaatioteknologian ja median voimakas kehittyminen 1990-luvulla on muuttanut osallistumisen mahdollisuuksia. Kaapelitelevisiion matkaohjelmien seuraaminen ei tee varmaankaan kenestäkään automaattisesti identiteettiltään kosmopoliittista, vallitsevan maailmankaupan rakenteiden kriitikkoa tai globaalin demokratian ongelmia pohdiskelevaa intellektuellia, mutta kulttuurisen dialogin mahdollisuus on suurempi kuin aikaisemmin. Internet ja muut interaktiiviset kommunikaatiovälineet mahdollistavat kansallisten ja kielellisten yhteisöjen välille enemmän kommunikatiivista vuorovaikutusta kuin aiemmin. Internetin roolin kommunikatiivisena välineenä voi nähdä siinä, että yksilön paikallinen toiminta on mahdollista globaalissa kentässä. Sähköinen tai virtuaalinen maailmanyhteisö toteutuu verkossa. Periaatteessa koko maailma voi olla keskustelukumppanina tietokoneen näyttöruudulla. Tämä synnyttää asenteen, jossa yksilö toisaalta huomioi globaalissa mielessä kommunikaation universaalisuuden ja jossa hän toisaalta lähtee lokaaleista erityispiirteistä. Toiminta ja yhteisö toteutuvat sosiaalisena rakenteena yksilön toiminnassa.

Kirjamme ei ole luonteeltaan teoreettinen, normatiivisia johtopäätöksiä sisältävä tai empiirisiin tutkimusaineistoihin perustuva työ. Se on enemmänkin diagnostinen ja reflektiivinen. Kirja muodostuu neljästä

artikkelista, joissa luodetaan kulttuurisen globalisaation suuntia. Tarkastelu lähtee liikkeelle modernisaation suunnan erittelystä ja etenee sitten kysymyksiin median, subjektin ja yhteisöjen roolista globalisaation ja lokaalisten paineiden ristivedossa. Pekka Kuusela tarkastelee ensin globalisaatiotutkimuksen yleisiä suuntauksia ja erityisesti Gerald Delantyn (1999; 2000; 2001) näkemyksiä kansalaisyhteiskunnasta sekä tietoyhteiskunnan ja yliopistoinstituution merkityksestä globalisaatioprosessissa. Sen jälkeen Jari Peltola pohtii kulttuurisen globalisaation käsitettä ja siihen kytkeytyviä muutosprosesseja. Muutossuuntien tarkastelua jatkaa Mikko Saastamoinen, joka tarkastelee yhteisöllisyyskeskustelun myöhäismoderneja virtauksia ja tuo esille globalisaation synnyttämään epävarmuuteen liittyviä yhteisöllisiä kehitystendenssejä. Konkreettisempaa sisältöä tarkastelulle tuo Seppo Soine-Rajanummen ja Mikko Saastamoisen yhteisartikkeli, jossa painotus on yhteisöllisyyden paikallistason ilmentymien analyysissa. Artikkelissa tuodaan esille muutamia esimerkkejä siitä, miten globalisaation paikalliset vaikutukset ovat johtaneet uudenlaiseen kontrollipolitiikkaan ja miten yhteisöllisyydestä on haettu vastausta yhteiskunnallisen kontrollin ongelmiin¹.

Nykyisessä tilanteessa arviot globalisaation suunnasta ovat jakautuneet, eikä mitään yksimielisyyttä asiasta ole. Metaforisesti globalisoituvaa maailmaa kuvataan usein tilanteeksi, jossa maailma kutistuu yhdeksi paikaksi (vrt. Marshall McLuhanin maailmankylä) ja jossa maailman ihmiset sulautuvat yhdeksi maailmanyhteiskunnaksi. Taloudellisen yhdentymisen vastapainona on silti poliittinen jakautuminen uusiin etupiireihin. Tämä tarkoittaa sitä, että globalisaatio sisältää vastakkaisia elementtejä. Marian Kempny (2001) määrittelee globalisaation empiirisenä ilmiönä ”monimutkaiseksi yhteyksien verkoksi, joka sitoo ihmiskunnan inhimilliset käytännöt, kokemukset sekä poliittiset, taloudelliset tai ympäristöön liittyvät kohtalot yhteen”. Tällaisessa

¹ Kirja on jatkoa kahdelle aikaisemmalle yhteishankkeelle, jotka ovat käsitelleet Internetin tutkimus- ja opetuskäyttöä sekä sosiaalista konstruktionismia (ks. Kuusela & Eskola 1999; Kuusela & Saastamoinen 2000).

tilanteessa maailmanlaajuiset sosiaaliset suhteet voimistuvat sillä tavoin, että ne määrittävät paikallisia tapahtumia. Asialla voidaan ymmärtää sitä, että paikallisten kokemusten tulee rakentua yksittäisen maailman horisontissa, jotta niistä tulee ymmärrettäviä; ja vastavuoroisesti paikallisesti sijoittuneiden yksilöiden fenomenaliset maailmat ovat puolestaan enimmäkseen todella globaaleja. Glokalisoituminen tarkoittaa kulttuurisella tasolla juuri tilannetta, jossa globaali ajattelutapa on räätälöity paikallisiin olosuhteisiin. Verkottuvassa globaalissa maailmassa hyödykkeet, pääoma, ihmiset, teknologia, tieto, mielikuvat, muoti, rikokset, uutiset, huumeet, elämäntavat, harrastukset jne. virtaavat yli alueellisten rajojen ja synnyttävät uudenlaisia sosiaalisia rakenteita. Maailma koetaan yhtenä paikkana, jonka jäsenet kuuluvat samaan yhteisöön.

Palaamme kulttuurin paikkaan globalisaatiossa teoksemme loppuluvussa. Kirjamme nimi *Polis ja kosmos* viittaa siihen jännitteeseen, joka on olemassa kansallisuuden muodossa ilmaisunsa saavan inhimillisen järjestyksen (*human order*) eli poliiksen ja jälkinationalismissa ilmenevän korkeamman järjestyksen eli kosmoksen välillä (Delanty 2000, 138). Kulttuurisessa globalisaatiossa suuntaudutaan toisaalta kohti polista ja etsitään vastauksia poliiksen vahvistamisesta epävarmuuden tuottamiin ongelmiin, kuten kommunitaristit esittävät. Vastavasti kosmosta eli globaalia maailmanyhteisöä tai globaalia kansalaisyhteiskuntaa koskeva pohdinta on yrittänyt luonnostella kosmopoliittisen demokratian ehtoja. Tätä tarkastelua on kritisoitu abstraktisuudesta ja intellektuaalisuudesta. Esimerkiksi Gerard Delanty (2000) on sen sijaan etsinyt poliiksen ja kosmoksen välille sellaista välitystä, jossa kumpikin kolikon puolista (so. kansallisuuteen pohjautua polis ja universaaliin kansalaisuuteen perustuva kosmos) olisivat sopusoinnussa keskenään. Kirjan artikkelit käsittelevät yleisellä tasolla juuri sitä kulttuurista dynamiikkaa, joka liittyy poliiksen ja kosmoksen suhteeseen. Ongelmanasetteluun ei sellaisenaan esitetä mitään yksiselitteistä vastausta. Kyse on enemmänkin siitä, että kirjassa otetaan asia esille tietoyhteiskunnan ja yliopistoinstituution, identiteetin, kulttuurin sekä yhteisöjen toiminnan osalta. Poliiksen ja kosmoksen välisen jännitteen

voi nähdä meidän ajallemme tyypillisenä kulttuurisena asetelmana, jota myös eri instituutiot joutuvat pohtimaan.

Lähdeluettelo

- Aboulafla, Mitchell 2001: *The Cosmopolitan Self*. Iowa: Iowa University Press.
- Bhaskar, Roy 2000: *From East to West. Odyssey of a Soul*. London: Routledge.
- Breidenbach, Joana & Zukrigl, Ina 2002: *The Dynamics of Cultural Globalization. The Myths of Cultural Globalization*. On line-dokumentti <http://www.inst.at/studies/collab/breidenb.html> (10.6.2002).
- Breidenbach, Joana & Zukrigl, Ina 1998: *Tanz der Kulturen. Kulture Identität in einer globalisierten Welt*. München: Antje Kunstmann.
- Delanty, Gerard 1999: *Social Theory in a Changing World: Conceptions of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Delanty, Gerard 2000: *Citizenship in a Global Age. Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open University Press.
- Delanty, Gerard 2001: *Challenging Knowledge. The University in the Knowledge Society*. Buckingham: Open University Press.
- Featherstone, Mike 1996: *Localism, Globalism and Cultural Identity*. Teoksessa Rob Wilson & Wimal Dissanayke (eds.) *Global/Local*. Durham and London: Duke University Press, 46–77.
- Featherstone, Mike 2000: *Technologies of Post-Human Development and the Potential for Global Citizenship*. Teoksessa Jan Nederveen Pieterse (ed.) *Global Futures*. London & New York: Zed Books, 203–223.
- Jameson, Fredric 1999: *Preface*. Teoksessa Fredric Jameson ja Masao Miyoshi (eds.) 1999 *The Cultures of Globalization*. Durham: Duke University Press, xi–xvii.
- Jameson, Fredric & Miyoshi, Masao (eds.) 1999: *The Cultures of Globalization*. Durham: Duke University Press.
- Kempny, Marian 2001: *Glocalized World*. On line-dokumentti <http://www.rci.rutgers.edu/culdems/Kempnoy%20Paper.html>. (22.1.2001).

- Kuusela, Pekka & Eskola, Jari 1999 (toim.): Sähköinen okeanos. Tutkimus, opetus ja Internet. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 13. Kuopio.
- Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) 2000: Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio.
- Mead, George Herbert 1967: *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Edited and with an Introduction by Charles C. Morris. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nederveen Pieterse, Jan (ed.): *Global Futures. Shaping Globalization*. London & New York: Zed Books.
- Poster, Mark 1995: *The Second Media Age*. Cambridge: Polity Press.
- Robertson, Ronald 1998: *Globalization. Social Theory and Global Culture*. Sage: London.
- Touraine, Alain 2000: *Can We Live Together? Equality and Difference*. Translated by David Macey. Cambridge: Polity Press.
- Väyrynen, Raimo 1998: *Globalisaatio: Uhka vai mahdollisuus?* Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Wilson, Rob & Dissanayake, Wimal 2000: *Global/Local. Cultural Production and the Transnational Imaginary*. Durham and London: Duke University Press.

Globalisaatio, kosmopoliittisuus ja tietoyhteiskunta

Pekka Kuusela

1 Alkukoordinaatteja

Globalisaation tarkastelussa leikkaavat toisiaan monet kysymykset, jotka ovat kehityksen kannalta avainasemassa. Prosessia voidaan tarkastella yleisemmin joko laajemmasta historiallisesta näkökulmasta tai suppeammin myöhäismodernien yhteiskuntien kehitykseen liittyneenä kehityspiirteenä. Globalisaatiotutkimuksessa ei ole mitään selvää kantaa suuntaan tai toiseen siitä, mikä on esimerkiksi globalisaation, kansalaisuuden, tiedon tai modernisaation suhde toisiinsa. Valtaosa ns. globalisaatiokirjallisuudesta käsittelee suhteellisen rajatusta näkökulmasta sitä, mistä koko kehitysprosessissa on oikeastaan loppujen lopuksi kyse. Avoimia kysymyksiä on riittämiin. Kuten: Miten globalisaatio vaikuttaa paikallisella tasolla? Millainen rooli tiedolla ja tieteellä on muutoksessa? Miten kulttuuri, talous ja politiikka liittyvät toisiinsa? Miten yksilöiden aseman käy ylikansallisessa kulttuurissa? Millaiseksi identiteetti muodostuu maailmassa, jossa ei olekaan enää yhtenäisiä kansallisvaltioita tai kansallista kulttuuria? Globalisaatiotutkijoiden tuottamat uudet käsitteet, kuten kosmopoliittinen identiteetti, postnationalismi tai -etnisyys, uudet yhteisöllisen elämän muodot tai kansalais-kosmopoliittisuus ovat yrityksiä löytää uusia käsitteitä kuvaamaan moniulotteista, päällekkäisiä ja ristikkäisiä kehityssuuntia sisältävää

globalisaatiokehitystä. Ilmiö on sellaisenaan kaikkea muuta kuin yksiselitteinen, eikä kokonaisuudesta oikeastaan ole mahdollista sanoa kuin, että kyse on uudenlaisista taloudellisten, poliittisten, kulttuuristen ja sosiaalisten voimien synnyttämistä kehitysnäkymistä.

Pohdin globalisaatiota kolmesta periaatteellisesta näkökulmasta. Lähdän ensin liikkeelle siitä, miten sosiaalitieteet ovat muuttuneet ja mitä voidaan ymmärtää modernisaatiolla ja globalisaatiolla. Olennaista on, että yhteiskuntatieteet ovat osa globalisaatiokehitystä, jolla voi nähdä olevan näkökulmasta riippuen joko vuosisataisen tai muutaman vuosikymmenen pituisen historian. Jos kuitenkin tarkastellaan globalisaatiota laajemmin ilmiönä, voisi lähteä liikkeelle siitä, että sen tarkastelussa yhdistyy pakosti toisiinsa monia seikkoja. Näitä ovat modernisaation historia, kansalaisuuden aseman muuttuminen ja tietoyhteiskunnan kehitykseen liittynyt pohdinta globalisaatiosta. Vielä 1990-luvun alkupuolella tutkimus oli painottunut suhteellisen yleisiin tulkintoihin globalisaation sisällöstä ja vaikutuksista, mutta 1990-luvun loppupuolella empiirinen ja historiallinen tutkimus on selvästi tarkentanut näkemystä kehityksen malleista ja suunnasta. Artikkelin toisena periaatteellisena ideana on tuoda esille kansalaisuuden problematiikka ja pohtia sitä, mitä koko asia tarkoittaa politiikan ja kansallisvaltioiden purkautumisen tasolla. Kolmanneksi tuon kuvaan mukaan vielä globalisaation, tiedon ja yliopistoinstituution roolin muutoksen. Tarkastelun aineistona on erityisesti Gerard Delantyn (1999; 2000; 2001) tuotanto, jossa on ylitetty aikaisemman keskustelun kuiluja ja rakennettu yleisempää kuvaa globalisaation vaikutuksista. Delantyn tulkinnat voi nähdä sellaisenaan yhtenä globalisaatiotutkimuksen versiona, joka on lähellä esimerkiksi Giddensin (1998) tai Beckin (1999) tulkintoja.

2 Modernisaation ääriviivat ja globalisaatio

Missä me olemme? Miten me olemme tulleet siihen, missä me olemme nykyisin? Mistä myöhäismoderni yhteiskunta on syntynyt ja mistä historiallisessa kehityksessä on ollut loppujen lopuksi

kysymys? Nämä ovat kysymyksiä, joita on käsitelty sosiologian teoriassa viimeiset parikymmentä vuotta ja jotka ovat myös muiden yhteiskuntatieteiden kannalta tärkeitä ongelmanasetteluja. Lyhin tapa vastata kysymykseen on esittää modernisaatioprosessia kuvaavia luokitteluita, joita suurin osa modernisaatiota, postmodernia tai myöhäismodernia koskevasta tutkimuksesta on käsitelty. Hieman monimutkaisempi lähestymistapa on lähteä liikkeelle modernisaation kehitysvaiheista ja liittää toisiinsa tietyt modernisaation ulottuvuudet ja tasot, kuten esimerkiksi Förnas (1998) on esittänyt teoksessaan. Vaikka modernisaatio on ilmiönä monisyinen ja -tasoinen, Delanty (1999, 2; 42–72) pelkistää asian siten, että kyse on autonomian ja fragmentoitumisen välisestä jännitteestä: yksilöillä on pyrkimys määritellä itsensä todellisuutta hallitseviksi, mutta samaan aikaan sosiaalinen todellisuus pirstoutuu enenevässä määrin. Koska ongelmanasettelu autonomian ja fragmentoitumisen välillä on modernisaatiota ohjaava keskeinen voima, me itse asiassa elämme Delantyn tulkinnan mukaan modernin aikakaudella, vaikka suurin osa uudemmassa modernisaatiotutkimuksesta on nimenomaan väittänyt toista. Näkemys koskee modernisaation pitkää historiallista kehityslinjaa, joka on alkanut teollistumisesta ja jatkuu nykyisen ns. myöhäismodernin ja globalisoituvan maailman aikakaudella.

Sosiaalitieteet kehittyivät valistuksen jälkeen jatkuneen modernisaatioprosessin myötä. Tarkasteltaessa sosiologisen tutkimuksen suhdetta globalisaatioon voidaan lähteä liikkeelle siitä, että vaikka esimerkiksi G. H. Mead oli kiinnostunut tuotannossaan Kansainliiton roolista, moraalien universaalisesta luonteesta ja maailmanlaajuisten suhteiden muuttumisesta, ei globalisaation aihepiirin tarkastelu ollut millään erityisellä tavalla esillä klassisessa sosiologiassa. Klassisen sosiologian polttopisteessä olivat eurooppalaisten yhteiskuntien kohtaamat kysymykset integraatio-ongelmista, jotka näkyivät työnjaon lisääntymisenä, moraalisen yhtenäisyyden heikentymisenä, rationalisoitumisena, byrokratisoitumisen laajentumisena ja teollisen kapitalismin voittokulkuna. Klassisen sosiologian kaikki tärkeimmät edustajat käsitelivät tavalla tai toisella modernisaation tuottamia ongelmia (ks.

esim. Delanty 1999; Heiskala 1994; Robertson 1998).1800-luvulla voidaan myös nähdä tapahtuneen käänne kansallisvaltioiden ja kansallisten sosiologioiden syntymiseen. Esimerkiksi Robertson (1998, 21–24) pohtii teoksessaan kiinnostavasti modernisaation ja globalisaation juuria sosiologiassa tuoden esille sen, miten globalisaation teema esiintyi jo klassisessa sosiologiassa. Simmelin, Durkheimin ja Weberin tuotannosta löytyy toisin sanoen jo vähäisiä viittauksia siihen, mikä on yksilön suhde ihmiskuntaan, mutta erityistä systemaattista merkitystä asialla ei ollut heidän tuotannossaan.

Globalisaation historiallisesta kehityksestä on esitetty lukuisia luokitteluja. Ne alkavat joko keskiajalta tai sitäkin varhaisemmista historiallisista ajanjaksoista ja päättyvät nykytilanteeseen. Kehityksen yleisen linjan osalta hyödylliseksi voi nähdä Robertsonin (1998, 58–59) esittämän jaotuksen, joka perustuu historiallisten aikakausien ja niiden keskeisten tapahtumien määrittelyyn:

1. Idulla oleva vaihe (*The Germinal Phase*): Sijoittuu keskiajalta 1700-luvun puoliväliin. Alkuasteella oleva yhteisöjen muodostumisen vaihe. Katolisen kirkon asema laajenee. Gregoriaanisen kalenterin laajentuminen.
2. Alkuasteella oleva vaihe (*The Incipient Phase*): Sijoittuu 1700-luvun puolivälistä 1870-luvulle. Kansallisvaltioiden syntyminen. Nationalismi-internationalismi aiheen tematisoituminen.
3. Nousuvaihe (*The Take-Off Phase*): Sijoittuu 1870-luvulta 1920-luvun puoliväliin. Lisääntyvä internationalismi. Maailmannäytteilyt. Olympialaiset ja Nobel-palkinto. Ensimmäinen maailmansota.
4. Taistelu hegemoniasta-vaihe (*The Struggle for Hegemony Phase*): 1920-luvun puolivälistä 1960-luvun loppuun. Kansainliiton ja YK:n perustaminen. Toinen maailmasota. Kolmannen maailmansodan uhkan varjo.
5. Epävarmuuden vaihe (*The Uncertainty Phase*): Alkaa 1960-luvun lopulta ja päättyy 1990-luvulle (Robertsonin kirja ilmestyi alun perin 1992). Lisääntyvä tietoisuus globaaleista ongelmista. Kuun valloitus. Poliittisesti kahtiajakautuneen maailman päättymisen. Globaalisten instituutioiden ja liikkeiden määrä kasvaa tuntuvasti.

Robertsonin (1998) hahmotuksessa on kyse enemmänkin poliittisten murrosvaiheiden ja kulttuuristen tapahtumien liittyemisestä toisiinsa kuin systemaattisesta kuvauksesta. Suurena globalisaatiotutkimuksen ongelmana on ollut nimenomaan historiallisten aikakausien rajaaminen, eikä Robertsonin kuvaus ole kuin yksi mahdollinen monien muiden joukossa. Historiallisten aikakausien luokittelun jänneväli kulkee yleensä joko laaja-alaisemmissa historiallisissa aikakausissa tai sitten siinä, että globalisaation alku paikannetaan nimenomaan II maailmansodan jälkeiseen aikaan. Ehkä toistaiseksi systemaattisimmassa ja selvään tutkimusstrategiaan perustuvassa globalisaatiotutkimuksessa Held ym. (1999) ovat esittäneet paitsi kiinnostavan kehikon globalisaation ulottuvuuksista ja tyypeistä myös yksityiskohtaisia taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen kehityksen kuvauksia.

Uudemmassa globalisaatiotutkimuksessa on tuotettu kymmenittäin tulkintoja siitä, mitä ilmiö tarkoittaa kansallisvaltioiden kehityksessä. Keskustelun ääriviivoja on mahdotonta piirtää yksiselitteisesti, ja aihepiiristä tuotetaan jatkuvasti uutta aineistoa. Edes itse tutkimukseen osallistuvat eivät välttämättä pohdi sen suuremmin sitä, miten tutkimuksen rintamalinjat ovat jakautuneet. Päälinjat selittyvät yhteiskuntateorian yleisten painotusten mukaisesti. Yhtenä peruslinjana voi pitää Habermasin modernisaatiotulkintaa, joka on saanut jatkoa hänen pohdinnoissaan ”perustuslaillisesta isänmaallisuudesta” eli konstitutiонаalisesta patriotismista (ks. esim. Calhoun 2001, 1–2). Toinen linja juontaa juurensa poststrukturalismista, josta on kehittynyt postmoderni yhteiskuntateoria ja joka nojautuu suurelta osin ranskalaiseen filosofiaan ja kulttuuriteoriaan. Kolmas suunta liittyy Tourainen (2000) ja Meluccin toimijateoreettiseen suuntaukseen, jossa toimijat palautetaan takaisin prosessien tarkasteluun. Neljäntenä lähestymistapana voidaan pitää viimein Beckin ja Giddensin refleksiivisen modernisaation mallia, joka on antanut aineksia myös globalisaation luonteen pohdinnalle, mitä kummatkin ovat tehneet omilla suunnillaan tutkimuksissaan; Giddensin pohdinnan kohteena on ollut asiantuntijuuden lisääntyminen, kun Beck (1999; ks. myös 2000) on puolestaan eritellyt refleksiivisyyden muotoja. Tämän lisäksi olisi mahdollista mainita monia yksittäisiä

kirjoittajia, joiden tuotannossa on aineksia Giddensin rakenteistumisen teoriasta, postmodernista yhteiskuntateoriasta tai muista, ehkä vähemmän tunnetuista modernisaation tarkastelun kehyksistä, kuten tavalla tai toisella marxismin perinteestä ponnistaviin pohdintoihin (esim. Wallerstein ja Jameson).

Jos globalisaatiotutkimuksen yleisiä suuntauksia pyritään luokittelemaan nimenomaan yleisinä kehyksinä, hyödyllisenä voi pitää esimerkiksi Heldin ym. (1999, 2–9) esittämää ryhmittelyä hyperglobalisteihin (*the hyperglobalizers*), skeptikoihin (*the sceptics*) ja muutosajattelijoihin (*the transformationalists*). Suuntaukset eivät ole yhtenäisiä, eivätkä perustu suoranaisesti selvään ideologiaan globalisaatiosta. Sen paremmin neoliberaali kuin marxilainen yhteiskuntateoriakaan ei ole monopolisoitunut globalisaatiosta esitettyjä tulkintoja. Esimerkiksi marxilainen ajattelu on näkynyt hyvin epäyhtenäisellä tavalla tutkimuksessa, ja ylipäänsä mainitut suuntaukset voidaan ymmärtää väljässä mielessä yhtenäisiksi intellektuaalisiksi lähestymistavoiksi ja normatiivisiksi vakaumuksiksi. Suuria eroja on siinä, miten globalisaatio käsitteellistetään, miten kausaalista dynamiikkaa selitetään, miten sosiaalis-taloudellisia seurauksia kuvataan, miten valtion ja hallinnon rooli nähdään muutoksessa ja mikä on globalisaation historiallinen ura. Näitä peruskysymyksiä on pohdittu keskeisesti 1990-luvulla esitetyissä kymmenissä avauksissa, joissa on kuvattu globalisaation sisältöä politiikan, kansallisvaltion, talouden tai kulttuurisen kehityksen osalta. Heldin ym. (1999) tarkastelun kärkenä on globalisaatiota koskevat yleiset ajattelutavat, eikä niinkään tiettyyn erityispiirteeseen liittyvät pohdinnat. Taloudellisen tai kulttuurisen kehityksen yksityiskohtaisemmat tulkinnot varmasti tekisivät kokonaisuudesta vielä monimutkaisemman kuin mitä se on yleisellä tasolla.

Held ym. (1999) tiivistävät hyperglobalistien (esim. Ohmae, Wriston, Reich, Guéhenno ja Gill), skeptikoiden (esim. Hirst & Thompson, Ruigrok & Tulder, Gordon, Weiss ja Callinicos) ja muutosajattelijoiden (Giddens, Castells, Scholte, Mann, Linklater, Sassen ja Rosenau) näkemysten eroja seuraavasti:

Taulukko 1. Globalisaationäkemyksen erot (Held ym. 1999, 10).

	<i>Hyperglobalistit</i>	<i>Skeptikot</i>	<i>Muutosajattelijat</i>
Mikä on uutta?	Globaali aika	Kaupparyhmittymät, heikompi hallinta	Historiallisesti ennustamaton yhteenkytkeytyminen
Hallitsevat piirteet	Globaali kapitalismi, hallinta ja kansalais-yhteiskunta	Maailma vähemmän riippuvainen kuin 1890-luvulla	”Tiheä” globalisaatio (laaja ja moni-ulotteinen)
Kansallisten hallintojen valta	Vähentymässä tai syöpymässä	Vahvistunut tai lisääntynyt	Uudelleenmuodostunut tai -rakentunut
Globalisaatiota ohjaava voima	Kapitalismi ja teknologia	Valtiot ja markkinat	Modernismin yhdistyneet voimat
Kerrostumisen malli	Vanhon hierarkioiden kuluminen	Etelän lisääntyvä marginalisoituminen	Maailmanjärjestyksen uusi arkkitehtuuri
Hallitseva aihe	McDonalds, Madonna jne.	Kansallinen intressi	Poliittisen yhteisön muuttuminen
Globalisaation käsitteellistäminen	Inhimillisen toiminnan kehyyksen uudelleenjärjestäminen	Kansainvälistyminen ja alueellistuminen	Alueiden välisten suhteiden uudelleenjärjestäminen ja etätoiminta
Historiallinen ura	Globaali sivilisaatio	Alueelliset ryhmittymät/sivilisaatioiden yhteenotot	Epämääräinen: globaali integraatio ja pirstaloituminen
Väitteen yhteenvedo	Kansallisvaltion loppu	Kansainvälistyminen riippuu alistuvuudesta ja tuesta	Globalisaatio muuttaa valtiovaltaa ja maailmanpolitiikkaa

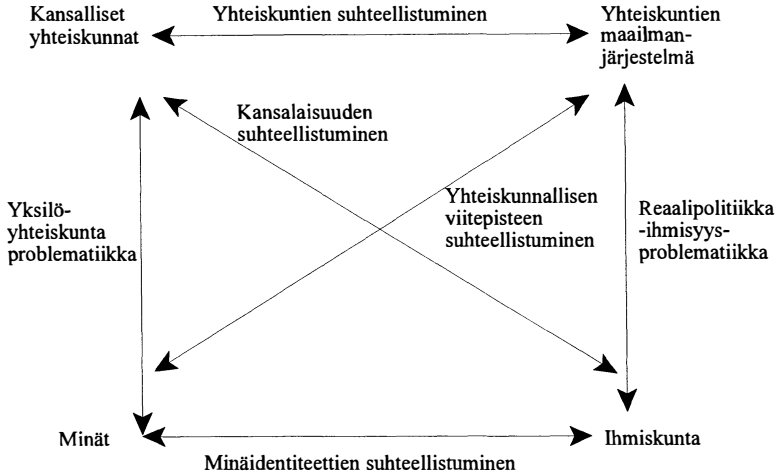
Kuten edellisestä taulukosta voi huomata, käsitteellistämisen näkökulmat ja seurausten kuvaukset eroavat huomattavasti toisistaan. Eroja selittää osin teoreettinen orientaatio, kun ajatellaan esimerkiksi taloustieteellisen, politiikan tutkimuksen tai sosiologisen näkökulman sisältöä

globalisaatiotutkimuksessa. Kyse on myös suurelta osin näkemyseroista, jotka liittyvät normatiivisiin vakaumuksiin ja tulevaisuutta koskeviin näkemyksiin, kuten usein tulevaisuutta koskevien utopioiden kohdalla on asianlaita (ks. myös Mann 1994).

Heldin ym. (1999) laaja ja suuren määrän yksityiskohtaista tietoa sisältävä tutkimus on yhtä kaikki ainoita hahmotuksia, jossa on haaroitettu globalisaatiotutkimusta metateoreettisesti sekä historiallista ja kvantitatiivista aineistoa käyttäen. Kirjoittajat (Held ym. 1999, 16) määrittävät globalisaation ”prosessiksi (tai joukoksi prosesseja), jotka ruumiillistuvat sosiaalisten suhteiden ja tapahtumien tilallisen organisaation muutoksena – arvioituna niiden laajuuden, voimakkuuden, nopeuden ja vaikutuksen suhteen – luoden ylimantereista tai alueiden välistä virtaa ja toiminnan verkostoja, vuorovaikutusta ja vallanharjoittamista”. Monimutkainen määritelmä kokoaa globalisaation piirteitä. Tässä yhteydessä virtaus tarkoittaa fyysisten artefaktien, ihmisten, symbolien, merkkien ja informaation virtaa tilassa ja ajassa, kun verkosto viittaa säännönmukaisesti tai malleihin perustuvaan vuorovaikutukseen riippumattomien agenttien, toimintasolmujen tai vallan paikkojen välillä. Määritelmällisesti tärkeää globalisaatiossa on nähdä myös Heldin ym. (1999, 16) mukaan se, että kyse on tavallaan itsenäisestä kehityksellisestä tasosta, joka ei ole ristiriidassa esim. rajatumpien alueellisten tai paikallisten prosessien kanssa. Ongelmallista on ollut nimenomaan se, että alueelliset tai kansalliset prosessit on nähty ristiriitaisiksi alueellisen kehityksen kanssa. On mielenkiintoista, miten globaali virtaus kytkeytyy yhteen alueellisen kehityksen kanssa, jota kuvaavat lokaalin tai glokaalin käsitteet. Alueellisten tai paikallisten prosessien ja globalisaation yhteyksistä tiedetään toistaiseksi tutkimuksen osalta suhteellisen vähän, eivätkä nämä prosessit ole aina välttämättä toisilleen vastakkaisia automaattisesti; kysymyksen selvittely on enemmän empiirisen tutkimuksen aihe, jos ajatellaan kaupunkien ja eikaupunkialueiden kehitystä 1990-luvulla (ks. esim. Isin 2000).

Sosiaalisen ja kulttuurisen muutoksen kartan peruskoordinaatteja on kuvattu suhteellisen harvoin aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa. Kehityksen yleisen sisällön osalta tärkeänä kehityksenä voi pitää Roland

Robertsonin (1998) esittämää kuviota, joka kuvaa globalisaation sosiaalista, yhteisöllistä ja yhteiskunnallista kenttää. Se on sisällöltään seuraava:

Kuvio 1. Globaali kenttä (Robertson 1998, 27).

Neliön kulmat (minät, kansalliset yhteiskunnat, yhteiskuntien maailmanjärjestelmä ja ihmiskunta) viittaavat analyttisessä mielessä globalisaation kentän perusnurkkauksiin, mutta samalla kuviossa itse asiassa problematisoidaan kulmien suhteita toisiinsa. Globalisaatiota koskeva tarkastelu on ollut yhdeltä kantilta keskustelua siitä, mitä meille tapahtuu psyykkisen rakenteen ja identiteetin rakentumisen osalta. Globalisaation uudet minuus- ja identiteettiteoriat ovat vastaus siihen, mitä voidaan ymmärtää minäidentiteetin suhteellistumisella, jonka viitepiste ei ole enää kansallinen yhteiskunta, vaan myös yhteiskuntien maailmanjärjestelmä ja ihmiskunta (ks. myös esim. Isin & Wood 1999). Vastaavasti kansallisten yhteiskuntien roolin voidaan nähdä myös suhteellistuneen, kun ajatellaan yhteiskuntien maailmanjärjestelmää. Alin kulma eli ihmiskunta viittaa uudelleenlaiseen tilanteeseen, jossa kansalaisuus muuttuu ongelmalliseksi. Me emme ole vain kansallisvaltioiden jäseniä, vaan myös osa laajempaa ihmiskuntaa.

Robertsonin (1998, 27) kuvaus globalisaation kentästä on hyödyllinen, sillä siinä kuvataan globalisaation yleinen kenttä. Sosiaalisen, poliittisen, taloudellisen tai kulttuurisen kehityksen aspektin kannalta on toki eri asia, mitä sitten voidaan sanoa niiden suhteista. Globalisaatiota koskeva tutkimus on tarkastellut erityisesti taloudellista ja poliittista prosessia. Taloudellisella tasolla kehityksen voidaan sanoa tarkoittavan lähinnä tavaroiden, palveluiden, ihmisten, rahan ja informaation liikkuvuuden lisääntymistä. Talous on globaalinen järjestelmä, joka ei toimi enää kansallisvaltioiden tai vain muutaman yhteiskunnan muodostaman järjestelmän tasolla vaan joka on ennen muuta maailmanlaajuinen toiminta-areena. Poliitiikan osalta voidaan puolestaan puhua siitä, että oikeudet ja kansalaisuus määrittyvät enenevässä määrin tulevaisuudessa globaalista näkökulmasta, oli sitten kyse globaalista kansalaisyhteiskunnasta tai julkisesta sfääristä (ks. keskustelusta esim. Held 1995; Beck 1999; Isin 2000). Tapahtuneen kehityksen vuoksi ei ole enää mieltä nähdä kansalaisuutta vain kansallisvaltion rajojen sisään ulottuvana ilmiönä; näin luonnollisesti etenkin Euroopassa, joka on yhteiskuntien järjestelmänä kehittymässä yhä enemmän yhtenäisten lakien, oikeuksien ja yhden poliittisen hallinnan järjestelmän suuntaan. Ongelmallisena voi sen sijaan pitää sosiaalista ja kulttuurista puolta. Niiden osalta on kyse sosiaalisten siteiden ja yhteenkytkeytyneisyyden sekä kulttuurisen moniarvoisuuden lisääntymisestä. Tämän voi sanoa tarkoittavan sitä, että ihmiskunnan yhteinen tietoisuus on kasvanut ja sosiaaliset suhteet ovat kutistuneet.

Globalisaatiota kuvaavien mallien rooli on se, että ne hahmottavat erilaisia vaihtoehtoisia muotoja kulttuurisen globalisaation sisällöstä. Robertsonin (1998) tarkastelua täydentää hyvin Heldin ym. (1999) pohdinta globalisaation tyypeistä eli tiheästä, eriytyneestä, laajentuvasta ja ohuesta tyypistä, joilla kirjoittajat pyrkivät esittämään nykyistä tutkimusta eriytyneemmän kuvan globaalien verkostojen laajuuden, yhteenkytkeytyneisyyden intensiivisyyden, globaalien virtojen nopeuden sekä yhteenkytkeytyneisyyden vaikutusten välisistä yhteyksistä. Robertsonin rakentama ristikkäisten paineiden neliö tai Heldin ym. (1999) moniulotteinen koordinaatisto ovat kuitenkin vain heuristisia

välineitä globalisaation muotojen ja tyyppien tutkimuksessa. Ne toimivat empiirisen tutkimuksen kehyksinä. Muotoja ja tyyppejä on mahdollista sellaisenaan monipuolistaa tarpeen vaatiessa, eikä monista globalisaation ulottuvuuksista todellakaan tiedetä vielä paljon. Olennaista kokonaisuudessa on, että yksiulotteiset globalisaationäkemykset voi nähdä sisällöltään hyvin monimutkaisessa prosessissa yksinkertaistavina tulkintoina uudemman tutkimuksen valossa. Yksiulotteisia kehyksiä, joissa yleistetään yhden ilmiömaailman prosesseja universaaleiksi, on esitetty runsaasti viimeisen vuosikymmenen kuluessa globalisaatiotutkimuksessa (ks. myös Robertson & Khondker 1998; Held 2000; Helvaicogly 2000; Beyer 1998).

3 Globaali aikakausi ja kansalaiskosmopoliittisuuden haaste

Jos ajatellaan tutkimusta identiteetin, yhteisöjen, kansallisvaltion ja Ryhmäjäsennyksien suhteellistumisesta, globalisaatiotutkimuksessa ei esitetty juuri 1990-luvun alkupuolella muuta kuin alustavia näkemyksiä siitä, mitä edessä on. Pohdinnat globaalin kansalaisyhteiskunnan rakentumisesta tai globaalista julkisesta sfääristä edustivat askelta uudenlaisen maailmanyhteiskunnan rakentumisen hahmottamisen suhteen. Delantyn (1999; 2000; 2001) pohdinnat voi nähdä yritykseksi määrittellä ja analysoida yleisemmin modernisaatiokehityksen suuntaa ja globalisaation mukanaan tuomaa käännettä. Hänen tutkimustensa painopiste on ollut nimenomaan analysoida sitä, mitä kansalaisuudelle, minuudelle, identiteetille, yhteisöille ja esimerkiksi yliopistoinstituutiolle tapahtuu globalisaation paineessa. Sosiologisessa, sosiaalipsykologisessa ja psykologisessa postmodernia kulttuuria koskevassa tutkimuksessa on jo aikaisemmin tuotu esille identiteetin moninaisuus, yhteisöjen luonteen muuttuminen ja sosiaalisten suhteiden laadullinen muodonmuutos. Nämä ovat osakysymyksiä pohdittaessa globalisaation laajaa kenttää. Ollaan kulttuurisen murroksen luonteesta sitten mitä mieltä tahansa, minuuden ja identiteetin muodostumisen osalta tutki-

mus on ottamassa vasta ensi askeleita, jos ajatellaan Kenneth J. Gergenin (1999) näkemystä minuuden muutoksesta tietoverkkojen laajentamisen seurauksena tai muita ns. postmoderneja tulkintoja psyyken muotoutumisesta (ks. myös Heiskala 2001; Isin & Wood 1999).

Edellä tähyiltiin jo globalisaation merimerkkejä ja peruskoordinaatteja. Tämä tarkastelu on tärkeää, kun ajatellaan globalisaation ymmärtämistä historiallisena kehitysvaiheena länsimaisten yhteiskuntien historiassa. Delanty (2000) ei ole kuitenkaan jättänyt keskustelua tähän, vaan hänen teoksensa kansalaisuudesta globaalilla ajalla on selitysyritys sen ymmärtämiseksi, mitä yhteiskunnalle (kansallisvaltiolle), kulttuurille ja politiikalle on tapahtumassa globalisaation myötä. *Citizenship in a Global Age*-teoksen (*Kansalaisuus globaalilla ajalla*) analyysin voi pelkistää pähkinänkuoressa seuraavasti: globalisaatio muuttaa kansallisvaltioiden asemaa, kulttuuria ja politiikkaa ratkaisevalla tavalla. Tästä syystä erityinen paino kohdistuu kansalaisuuden uudelleenmäärittelyyn globaalissa kontekstissa. Uusi maailmanyhteiskunta merkitsee kansalaisuuden uudelleenmäärittelyä. Kosmopoliittisuuden haaste on tullut vastaan jo kansallisvaltioiden luhistumisen seurauksena käydyssä keskustelussa kosmopoliittisesta kansalaisuudesta ja poliittisesta kosmopoliittisuudesta. Delanty astuu vielä askeleen eteenpäin ja puhuu kansalaiskosmopoliittisuudesta ratkaisuna kansalaisuuden ja demokratian kriisin synnyttämään ongelmaan. Robertsonin (ks. sivu 27) mallin perusteella kyse on ongelmanasettelusta, jonka jännite punoutuu erityisesti kansallisvaltioiden ja valtioiden järjestelmän väliseen suhteeseen. Delantyn väite on pelkistetysti se, että kansalaisuuden uudelleenmäärittely on globalisaation myötä esiinnoussut tärkeä haaste.

Mitä tämä kaikki sitten oikeastaan tarkoittaa käytännössä? Asian ymmärtämiseksi on syytä palata pari askelta taaksepäin. Delantyn (2000) tarkastelu sijoittuu politiikan tutkimuksen ja sosiaalitieteiden välimaastoon. Yksiuotteisista taloudellisista tai poliittisista kehitystä kuvaavista globalisaatioanalyyseistä poiketen Delanty lähestyy aihettaan moniuotteisesta näkökulmasta, jota voisi nimittää Heldin ym. (1999, 2) esittämän jaottelun pohjalta muutosajattelijoiden suuntauksen

edustajien mukaiseksi. Näkemyksessä pyritään nimenomaan ymmärtämään globalisaatiota monitasoisena ja ristiriitaisena prosessina, joka muokkaa ja muovaa maailmanjärjestystä ja poliittisia yhteisöjä uuteen muotoon. Aihepiirinä kansalaisuuden tarkastelu on kuulunut perinteisesti politiikan tutkimuksen kentälle: kansalaisuus määritellään yhden näkemyksen mukaan ryhmäjäsenyydeksi poliittiseen yhteisöön, vaikka historiallisen kehityksen myötä käsitteen sisältö on muuttunut olennaisesti. Kansalaisuudesta, globalisaatiosta ja kosmopoliittisuudesta on yhtä kaikki käynnissä laaja keskustelu. Lähtökohtana on ollut kansalaisuuden muuttuminen maantieteellisten rajojen merkityksen vähentymisen seurauksena. Delanty ottaa haasteekseen kysymyksen siitä, mitä kansalaisuus voisi tarkoittaa globaalilla ajalla ja miten kansalaisuuden luonne on muuttunut kulttuurin, politiikan ja talouden maailmanlaajuistumisen seurauksena. Kootusti sanottuna kyse on siis tärkeästä yhteiskuntateoreettisesta aikakaasianalyysistä, jossa haetaan uudenlaista mallia kansalaisuudelle. Sitä Delanty nimittää kansalaiskosmopoliittisuudeksi (*civic cosmopolitanism*).

Delanty (2000) ei esitä tutkimuksessaan sen tarkempaa kuvaa globalisaation laadullisista eroista tai erilaisista globalisaatiotyypeistä, kuten Held ym. (1999) tekevät. Hän käsittelee silti kirjassaan laajalaisesti monia aihepiirejä, joiden yhdistäminen on harvinaista. Kirjan ensimmäinen osa erittelee kansalaisuutta koskevia poliittisia malleja. Ne jaetaan liberaaliin teoriaan (oikeisto ja vasemmisto), kommunitaristisiin teorioihin kansalaisuudesta sekä ns. radikaaleihin teorioihin politiikasta. Ensimmäisessä suuntauksessa korostetaan yksilön taloudellisia ja sosiaalisia velvollisuuksia ja oikeuksia. Perinteisessä liberalismissa perusta on ns. taloudellisissa oikeuksissa, kun liberalismiin myöhemmissä versioissa korostetaan ihmisarvoa ja yhdenvertaisuutta. Kommunitarismi, joka on suuntauksena samalla tavalla hajanainen kuin liberalismikin, painottaa puolestaan osallistumista ja identiteettiä tarkastellessaan yhteisön ja yksilön suhdetta. Suuntauksen pääversioita ovat liberaali ja konservatiivinen kommunitarismi sekä kansalaisrepublikanismi (ks. Mikko Saastamoisen artikkeli tässä teoksessa). Radikaaleille kansalaisuusteorioille on tyypillistä puolestaan se, että niissä

alleiviivataan demokratian merkitystä eri näkökulmista (suora demokratia, diskursiivinen demokratia ja feministisen kansalaisuuden malli) sekä kritisoidaan liberalismiin ja kommunitarismiin kansalaisuusajattelua. Kaikki nämä kansalaisuuden tarkastelun perinteet voi nähdä omalla tavallaan yksipuolisiksi ja selvästi myös tiettyihin ideologisiin perinteisiin liittyviksi (konservatismi, liberalismi ja uudemmat kriittis-emansipatoriset mallit). (Delanty 2000, 7–47.)

Kansalaisuutta koskevien teoreettisten mallien analyysi muodostaa Delantyn kirjan yleisen kehikon. Kirjan jatkon suuri haaste on tarkastella globalisaation vaikutusta kansalaisuuden määrittelyyn. Tämän tehtävän suorittamiseksi Delanty (2000, 49–122) tekee laajan läpileikkauksen kysymyksistä, jotka liittyvät kosmopoliittisuuden haasteeseen. Tarkastelu alkaa kosmopoliittisen kansalaisuuden määrittelystä ja jatkuu sen jälkeen ihmisoikeuksien ja kansalaisuuden, globalisaation sisällön, kansallisvaltioiden muutoksen ja Euroopan integraation monitasoiseen ja -ulotteiseen pohdintaan. Kirjan päättää malli kansalaiskosmopoliittisuudesta (Delanty 2000, 123–145). Se vastaa globalisaation tuottamaan haasteeseen määrittelemällä kansalaisuuden uudella tavalla globaalissa yhteydessä. Teos sisältää paitsi sosiologista pohdintaa modernisaatiosta ja globalisaatiosta myös politiikan tutkimuksen analyysjä demokratian kehityksestä, Euroopan taloudellispoliittisesta kehityksestä ja politiikan uudesta tilanteesta globalisaation aikakaudella. Vastaavaa pohdintaa julkisuuden muuttumisen näkökulmasta on esittänyt Calhoun (2001), kun Beck on puolestaan kuvannut ”toisen modernin” muotoa. Yhteistä on, että Delantyn ja Beckin ajattelua ohjaa näkemys siitä, että aikakausi on muuttumassa. Eli kuten Beck kuvaa korkealentoisesti tilannetta:

”On syntymässä uudenlainen kapitalismi, uudenlainen talous, uusi maailmanjärjestys, uudenlainen politiikka ja lait sekä uudenlainen yhteiskunta jossa eletään uudenlaisia elämiä. Kaikki nämä eroavat, sekä erikseen että oikeassa konteksteissaan, selkeästi kaikista sosiaalisen evoluution vaiheista. Sen tähden tarvitaan paradigman vaihdos, sekä yhteiskuntatieteissä että politiikassa.”

(Beck 1999, 179.)

Delantyn (2000) tutkimusta voi pitää mainitunlaisena uudenaikaisena avauksena kansalaisuuteen, joka saa siis uusia määritteitä globaalilla ajalla. Kirja on yleisellä tasolla tiivis yhteenveto uudemmassa globalisaatiotutkimuksesta ja rakenteellisesti painottunut tulkinta siitä, miten kansalaisuuden määrittelyn tasolla tulisi ymmärtää nykyinen kehitysvaihe. Delanty ottaa etäisyyttä moniin näkemyksiin (Habermas, Falk, Turner, Urry, Linklater, Held, Sassen ja esim. Giddens) ja rakentaa oman kehityksensä kriittisenä synteeseinä. Synteesi rakentuu siitä, että liberaalissa mallissa kansalaisuus on sidottu valtioon, kun kommunitaristisessa perinteessä taas kansakuntaan. Kumpikin on rajoittunut korostaessaan kansallisvaltion merkitystä. Kosmopoliittinen kansalaisuus sen sijaan ulottuu kansallisvaltion ulkopuolelle, eikä perustu valtioon tai kansakuntaan. Yhteiskuntateoriassa ja politiikan teoriassa kosmopoliittisuutta on tarkasteltu Delantyn (2000, 53) luokituksen mukaan oikeudellisena, poliittisena, kulttuurisena ja kansalaisuuteen liittyvänä asiana. Negatiivisesti määriteltynä kosmopoliittisuus tarkoittaa sitä, että kansalaisuus ja kansallisuus ovat eronneet toisistaan, eikä valtio ole enää ainoa suvereenisuuden viitepiste. Positiivisesti sanottuna kosmopoliittisuus voidaan ymmärtää uusien oikeuksien ja osallistumisen mahdollisuuksien syntyä valtion puitteissa ja sen ulkopuolella. Ongelmanasettelun suhteen kansalaisuuden ja kansallisuuden toisistaan irtoaminen ja kosmopoliittisuuden esiin nousu tuo juuri esille muutosajattelijoille tyypillisen asetelman, jossa kansallisvaltioiden on reagoitava uuteen tilanteeseen. Sen sijaan vähemmän Delantyn analyysi sanoo ilmiön laajuudesta ja rakenteellisesta perustasta, puhumattakaan siitä, mikä on ylipäänsä kansalaisuuden poliittisen, kulttuurisen ja oikeudellisen ulottuvuuden suhde toisiinsa globaalissa maailmassa jo nyt.

Delantyn analyysi globalisaatiosta ja kosmopoliittisuuden haasteesta paljastaa sen, millainen historia kosmopoliittisuudella on ollut Euroopassa, miten monimutkainen ja -tasoinen prosessi globalisaatio on ja millaisia alustavia tulkintoja koko kehityksestä on olemassa. Kosmopoliittisuus liittyi Euroopassa alun perin globaalisesti orientoituneeseen liberalismiin, jota edustivat yliopisto ja valistusfilosofit.

Delantyn (2000, 55–58) mukaan Immanuel Kant yhdisti ensimmäisen kerran kosmopoliittisuuden kansalaisuuteen. Tästä syystä häntä voidaan pitää tärkeänä hahmona kosmopoliittisuuden tarkastelussa. Ensimmäinen moderni keskustelu kosmopoliittisuudesta syntyi 1700-luvun lopulla. Sieltä on luonnollisesti pitkä matka nykyaikaan, mutta Delanty tuo kiinnostavalla tavalla esille yhteyden nykyiseen keskusteluun globaalista kansalaisyhteiskunnasta. Sen alkuperä on Kantin internationalismiin liittyvissä näkemyksissä. Delanty (2000, 83, 92) määrittelee globalisaation taas yleisellä tasolla maantieteellisten jäykkyysien tärkeyden vähentymiseksi sekä kapitalismin ja demokratian laajenemisen ohjaamaksi prosessiksi. Prosessiin kuuluu olennaisena osana uusi informaatioteknologia, mutta se ei kuitenkaan määrittele prosessin sisältöä. Toistaiseksi tutkimuksessa on esitetty ristiriitaisia tulkintoja kehityksen suunnasta. Delanty (2000, 92–93) painottaa kaksinaista tarkastelua, jossa globalisaatio nähdään yhtäältä maailman kutistumisena ja samanaikaiseksi myös polarisoitumista ja hajautumista aiheuttavana prosessina. Kansalaiskosmopoliittisuuden malli on vastaus pohdintaan, jossa oikeudet, velvollisuudet, osallistuminen ja identiteetti eivät enää muodosta yhtenäistä kokonaisuutta globaalissa ajassa. Tämän on tulkittu tarkoittavan kansalaisuuden loppua (esim. Touraine ja Soysal). Delanty puolestaan kääntää katseen enemmänkin siihen, mitä tilanne tarkoittaa ja millaiseen kansalaisuuteen se antaa mahdollisuuksia.

Kansalaiskosmopoliittisuuden mallissa lähdetään liikkeelle radikaalin demokratian esittäjästä haasteesta ja hahmotetaan sitä, mitä kansalaisuus tarkoittaisi globaalissa maailmassa. Taustana on kansalaisajattelun lisääntyminen, muukalaisvihan nousu ja kansallisvaltioiden konfliktien vähentyminen sekä Euroopan tunnetut tapahtumat (Kosovo). Rakentavassa erittelyssään Delanty käy läpi oikeuksien, velvollisuuksien, osallistumisen ja identiteetin kysymyksiä sekä päättää työnsä yhteenvedon. Delanty etsii kulkureittiä, jossa hyväksyttäisiin toisaalta yhteisöjen ja kulttuurien erilaisuus ja jossa myös toisaalta ei ylitettäisi erilaisuutta ylikansallisella valtioiden yhteenliittymällä. Ongelman ratkaisu löytyy ohuesta tai vaatimattomasta kosmopoliittisuudesta. Siinä hyväksytään poliittisten yhteisöjen pluralismi, mutta laajennetaan

poliittisen yhteisön eettistä horisonttia siten, että mitään poliittista ryhmää ei suljeta pois. Näin sidos kansallisuuteen säilyy, mutta samalla erilaisten kulttuurien kohtaaminen johtaa kosmopoliittisuuteen. Kuten edellisestä voi oivaltaa, kyse on kuitenkin enemmän kansalaisuuden määrittelyn moraalisten ja eettisten periaatteiden muotoilusta kuin kehitystilan tutkimuksesta ja empiiriseen tutkimusaineistoon perustuvas- ta päättelystä. Kun ajatellaan poliittisen yhteisön eettisen horisontin laajentamista, kyse on kaikesta muusta kuin yksiselitteisestä prosessista, eikä kulttuurien kohtaaminen johda millään yksisuuntaisella logiikalla kosmopoliittiseen ajatteluun, kuten Euroopan 1990-luvun poliittiset konfliktit, etnisten vähemmistöjen ihmisoikeusongelmat (Tsekin romaniväestö ja Turkin kurdivähemmistö) tai äärioikeistolaisten ja uusfasististen ryhmien (Saksa, Ruotsi, Ranska, Hollanti ja Iso-Britannia) nousu todistavat. (Delanty 2000, 137–145.)

Kansalaisuus ja sen määrittely kosmopoliittisuuden perspektiivistä on selvästi uusi aihe globalisaatiotutkimuksessa. Jos kuitenkin ajattelee Delantyn (2000) tutkimusta yleisemmin globalisaatiotulkintana ja kansalaisuutta koskevana analyysinä, tutkimuksesta voi löytää sekä hyviä että huonoja puolia. Yleisestä linjasta poiketen Delanty näkee globalisaation moniulotteisena ja osin ristiriitaisena prosessina, johon liittyy talous, politiikka ja sosiaaliset suhteet. Ongelmallisena sen sijaan voi pitää sitä, että kirjasta puuttuu lähes kokonaan konkreettisempi tutkimusaineisto, joka voisi valottaa kansalaisuuden määrittelyn kehitystä ja ilmiön laajuutta. Delanty näkee kyllä globalisaation ristiriitaisena ja epävarmuutta aiheuttavana sekä tuo esille runsaasti esimerkkejä, mutta tarkempi empiirinen analyysi puuttuu. Kuten Held ym. (1999, 16) toteavat tutkimuksessaan, globalisaatio ja rajoitetummat alueellisen kehityksen prosessit voivat yhtä hyvin olla samansuuntaisia tai vastakkaisia lisääntyvälle yhteenkytkeytymiselle. Itse asiassa juuri kansalaisuuden ja etnisyyden suhteen on esitetty aiemmin 1990-luvulla hyvin kriittisiäkin puheenvuoroja, joissa on nimenomaan kiistetty globalisaation tai postmodernin identiteetin merkitys. Marxilaisesta ideologiatutkimuksesta vaikutteita saaneessa tutkimuksessaan esimerkiksi Michael Billig (1994) kritisoi amerikkalaisen kulttuurin laajentumista globaalik-

si ilmiöksi. Sen vastapainoksi hän toi esille, että nationalismi on nimenomaan laajentunut Itä-Euroopan ja entisen Neuvostoliiton alueella voimakkaasti. Näitä tapahtumia todistettiin myöhemmin 1990-luvun kuluessa, kun Kosovon kriisiä oli edeltänyt voimakas serbinationalismi. Se johti mm. albaaniväestön etniseen vainoon ja tuhoamiseen.

Kansalaisuuden ja identiteetin muuttuminen globalisaation seurauksena on ajallisesti pitkäaikainen prosessi, eikä sen luonteesta ole selvää kuvaa nykyisessä tutkimuksessa (ks. esim. Isin & Wood 1999). Aiheesta ei ylipäänsä voi sanoa kovin paljon nykyisen kehityksen perusteella. Kansalaisuuden määrittelyyn liittyy olennaisesti poliittisen yhteisön, kulttuuristen suhteiden ja siirtolaisuuden kehittyminen. Nämä seikat ovat sekä valtioiden välisiä että sisäisiä. Heldin ym. (1999, 283–326) perusteella voisi sanoa, että vaikka siirtolaisuus on lisääntynyt, tällä ei ole suoranaisesti jälkinationalistista kulttuuria synnyttävää vaikutusta. Monissa Euroopan maissa siirtolaisvastaisuus ja rasistinen ajattelu on noussut 1990-luvun loppupuolella merkittäväksi poliittiseksi aiheeksi, joista ehkä räikein esimerkki on Itävalta. Vastaavasti kulttuurisen vaihdon lisääntymisellä ei ole yksioikoisesti homogenisoivaa vaikutusta kulttuurien välillä. Kulttuurinen globalisaatio on jopa käsitteenä sellaisenaan ongelmallinen: missä mielessä kulttuurit ovat itsenäisiä, on kysymysmerkki, samoin kuin se, miten esimerkiksi amerikkalaiset television sarjaohjelmat tai elokuvat suodattuvat muualla päin maailmaa (vrt. Held ym. 1999, 369–374). Mielenkiintoinen ulottuvuus ihmisoikeuksien ja kansainvälisen oikeuden kehityksessä on, että asia tuli esille sodankäyntiä koskevien sääntöjen yhteydessä 1850-luvun jälkeen ja jatkui sen jälkeen uusien sopimusten ja normien muodostamisena. Sodankäynnin esille tuleminen synnä oli lähinnä se, että sota koettiin epäinhimilliseksi toiminnaksi, jossa oli syytä rajoittaa keinojen käyttöä sotilaiden ja siviiliväestön kärsimyksen vähentämiseksi (Held ym. 1999, 71). Esimerkiksi Beck (1999, 179–180) pitääkin Kosovon sotaa jälkikansallisena: sen synty ei perustunut kansallisiin vihamielisyyksiin, vaan ihmisoikeuksien loukkaamiseen.

Kokonaisuutena globalisaatiotutkimuksen haastavimpia ja ongelmallisimpia kysymyksiä on taloudellisen, kulttuurisen, oikeudellisen ja

poliittisen kehityksen piirteiden yhteensitominen. Delantyn (2000) tutkimus tuo keskusteluun uudenlaisen synteessin, jonka voi käsittää olevan lähinnä alku laajemmalle poliittiselle keskustelulle Euroopassa ja maailmanlaajuisesti. Pohdinnan taustana on pitkälti Jürgen Habermasin esille nostama keskustelu konstitutionaalisen patriotismin roolista. Habermasin mukaan perustuslaillinen patriotismi on nimenomaan keino rakentaa yhteiskunta, jonka toiminta perustuu reiluudelle ja yhteisten päätösten oikeuttamiseen perusteluin (Calhoun 2001, 1). Perustuslakien noudattaminen antaa perustan ja normit kansallisvaltion julkisuudelle, joka ylittää kansallisuuden, alueen tai historian antaman legitimitietin. Habermasin ajattelun taustana on Saksan kehitys, jolle oli tyypillistä 1930-luvulla vahva nationalismi ja sen tuottamat patologiat (ks. myös Levy & Sznajder 2002). Delanty (2000, 138) pitää Habermasin panosta tärkeänä, mutta näkee konstitutionaalisen patriotismin mallin liian suppeaksi globaalissa maailmassa, sillä se perustuu perustuslailliseen valtioon. Kosmopoliittisessa maailmassa perustuslailla on vähenevä rooli. Vastaavasti globaalin kansalaisyhteiskunnan malli on liian laaja käsite. Kansalaisyhteiskunnan malli on nähtävissä ratkaisuksi poliiksen ja kosmoksen ongelmaan tavalla, jossa sekä poliittiselle yhteisölle (*polis*) että universaalille järjestykselle (*kosmos*) jää oma sijansa kokonaisuudessa (Delanty 2000, 140). Lähtökohtana on tällöin nimenomaan se, että kosmopoliittinen oikeusjärjestys on tärkeämpi kuin kosmopoliittinen poliittinen järjestys. Tuekseen oikeusjärjestys tarvitsee edelleen kosmopoliittisen julkisuuden, sillä se juurruttaa yhteisöllisesti globaalin kansalaisyhteiskunnan oikeudelliset ja poliittiset periaatteet.

Delanty (2000) ei korosta tutkimuksessaan globalisaatioprosessin merkitystä yhtä voimakkaasti kuin Beck (1999), joka käyttää käsitteitä toinen moderni, maailmanyhteiskunta, kosmopoliittinen yhteiskunta tai kosmopoliittinen moderni kuvaamaan uutta tilannetta kansainvälisellä ja kansallisella tasolla. Kyse on kuitenkin juuri kansalaisuuden uudeltaisesta määrittelystä kosmopoliittisuuden seurauksena. Beckin kuvaus tiivistää yhtä kaikki sitä problematiikkaa, joka liittyy kosmopoliittisuuden ja toisen modernin tuottamaan uuteen tilanteeseen:

”Jännite kansallisen suvereniteetin ja ihmisoikeuksien välillä on ollut aina olemassa. Nyt niiden suhde on kuitenkin muuttunut tavalla, jonka seuraukset tulevat olemaan merkittäviä. Hallitus voi nyt menettää kansainvälisesti tunnustetun suvereniteettinsä syyllistymällä räikeisiin ihmisoikeusloukkauksiin omalla alueellaan ja omia kansalaisiaan kohtaan. Siirtymä kansallisvaltioihin perustuvasta maailmanjärjestyksestä kosmopoliittiseen maailman järjestykseen tuo siis mukanaan merkittävän prioriteettien muutoksen kansainvälisen oikeuden noudattamisesta ihmisoikeuksien noudattamista kohti. Modernin ensimmäisessä, kansallisvaltiovaiheessa, vallitsi periaate, jonka mukaan kansainvälinen oikeus asettuu etusijalle ihmisoikeuksiin nähden. Modernin toisen, maailmanyhteiskunnan myötä tämä periaate antaa tilaa uudelle, jonka mukaan ihmisoikeudet edeltävät kansainvälistä oikeutta.”

(Beck 1999, 180.)

Vaikka Beckin näkemys saattaa vaikuttaa edellä yksioikoiselta, toisen modernin synty ei ole ongelmaton. Siihen liittyy monia pulmallisia kohtia, kuten Beck (1999, 184–191) itsekin toteaa; ongelmallisia asioita ovat länsimaiden suhde kolmanteen maailmaan, politiikan ja identiteetin muutos, solidaarisuuden muotojen muutos tai valtion, yritysten ja kansalaisyhteiskunnan suhteet. Vastaavia kysymyksiä erittelee myös Delanty (2000), vaikka hänen tarkasteluunsa ei liitykään ns. kosmopoliittisen yhteiskunnan ideaalittypin ominaisuuksien hahmottelua, kuten Beckin pohdintaan.

4 Yliopiston ideasta teknologiseen kansalaisuuteen

Miksi me tarvitsemme yliopistoja ja mikä on niiden tehtävä globaalisoituvassa taloudessa, jossa yliopistot muistuttavat yhä enemmän yrityksiä ja jossa yritykset muistuttavat lisääntyvässä määrin yliopistoja? Kysymys tulee esiin usein, kun kyse on opetusresurssien jakamisesta ja korkeimman tutkimuksen merkityksestä. Samaa asiaa on

pohdittu viime vuosina laajasti uudessa sosiologisessa tutkimuksessa. Sen ideana on ollut avata näkökulmaa yliopiston, tietoyhteiskunnan ja talouselämän välisiin suhteisiin. Yhdistämällä toisiinsa tiedonsosiologista tutkimusta, modernisaatiota koskevia näkemyksiä sekä yliopistolaitoksen historiaa Gerard Delanty (2001) haastaa keskusteluun yliopiston roolista. Hänen teoksensa *Challenging Knowledge (Tiedon haastaminen)* tuo esille erityisesti historiallisen ja yhteiskuntatieteellisen näkökulman yliopiston tulevaisuutta koskevaan keskusteluun. Teos on avaus uudenlaisen yliopistotutkimuksen suuntaan: työ on yritys pohtia sitä, miten yliopiston tehtävät ovat muuttuneet historiallisesti ja miten yliopiston rooli olisi mahdollista nähdä nykytilanteessa. Laajan historiallisen analyysin pohjalta Delanty tekee mielenkiintoisen läpileikkauksen siitä, miten yliopistoinstituutio on kehittynyt Amerikassa ja Euroopassa viimeisten parin sadan vuoden kuluessa. Sen mukaan menneisyyteen ei ole paluuta. Yliopistolaitoksen tulevaisuus on sen sijaan vaakakupissa: instituutiona yliopistosta voi kehittyä merkittäviä toimijia, sillä sen erityinen rooli on tietoyhteiskunnassa refleksiivisessä asemassa suhteessa tietoon.

Delantyn (2001) tutkimuksen yleisempi painotus on siinä, että yliopiston historiallinen rooli on muuttumassa ratkaisevasti globalisaation ja akateemisen kapitalismin seurauksena viimeisten parinkymmenen vuoden kuluessa. Ilmiöllä voidaan ymmärtää sitä, että yritystoiminta, yritysrahoitteiset professuurit ja tutkintojen räätälöinti yrityselämän tarpeisiin on marssinut muutaman viime vuoden kuluessa voimakkaasti yliopistoinstituutioon. Kehitys ei ole uusi ilmiö. Se on nähtävissä jatkoksi tutkijakoulujen ja huippuyksiköiden perustamiselle, tulosjohtamiselle, laatukäsikirjojen kehittämishankkeille sekä arvioinnin lisäämiselle. Seurauksena on se, että opetuksen ja tutkimuksen rooli on muuttumassa yhä enemmän soveltavaan suuntaan. Tämä ei tarkoita vain perusrahoituksen muutosta, vaan sitä, että tulevaisuudessa yliopistot eivät ole etuoikeutetussa asemassa tiedontuottajina. Ne joutuvat kilpailemaan paitsi taloudellisten resurssien hankkimisesta myös opiskelijoista, opettajista ja yrityspartnereista. Yrityselämän ja uusien tietovirtojen tiet ovat yhdistymässä uudella tavalla. Merkit ovat olleet näkyvillä jo

pitkään. General Motors perusti oman yliopistonsa muutama vuosi sitten, kun Suomessa taas Nokia on suunnitellut jo muutaman vuoden ajan kansainvälisen yliopiston perustamista pääkaupunkiseudulle. Delanty pohtii kirjassaan juuri tätä prosessia, joka tarkoittaa tiedon roolin ratkaisevaa muutosta ja uusien verkostojen rakentumista yliopistomaailman ja talouselämän välille. Tarkastelun ainutlaatuisuus on, että Delanty pohtii yliopiston toimintaa laajasta historiallisesta, kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Näin analyysissa yhdistyy uudella tavalla yhteiskunnallisten murrosten, modernisaation ja tietoyhteiskunnan nykyisen kehitysvaiheen analyysi.

Managerialismin ja yrittäjyyden voimakas tulo yliopistomaailmaan on muuttanut ratkaisevasti sitä, miten tiedon rooli ymmärretään, mikä merkitys tutkimuksella on ja mikä on professoreiden ammatillinen rooli. Delantyn (2001) suuri väite on, että yliopistosta voi muodostua keskeinen toimija globalisaatiossa ja julkisen alueen muuttamisessa. Näkemyksen pohjana on idea siitä, että myöhäismodernissa yhteiskunnassa yliopisto on ainutlaatuinen yhteyspaikka, jossa tieto, kulttuuri ja teknologia kohtaavat toisensa. Vaikka yliopiston kehitykselle on ollut pari viimeistä vuosikymmentä ominaista instrumentaalisuuden ja relativismin lisääntyminen, nämä on mahdollista ylittää rakentamalla yliopistosta kosmopoliittisuutta ja teknologista kansalaisuutta tarkasteleva paikka. Kosmopoliittisuuden ja teknologisen kansalaisuuden kysymysten tarkastelun myötä yliopisto voisi lunastaa itselleen takaisin tärkeän muutosroolin uudenlaisessa maailmassa, jossa ei ole enää paluuta 1800-luvun lopun ajatuksiin yliopiston ideasta ja moraalisesta kasvatustehtävästä. Myöhäismodernissa yhteiskunnassa yliopisto on kokenut suuren muutoksen. Professorit ovat muuttuneet ammatillisesti lähinnä toimitusjohtajiksi, jotka organisoivat tutkimusprojekteja. Yliopistolaitoksen perusrahoitus on myös muuttunut, kun EU ja teollisuus osallistuvat yhä suuremmalla panoksella tutkimustoiminnan rahoitukseen ja kun valtion rahoitusosuus on pudonnut. Tämä on tarkoittanut ehkä suurinta muutosta yliopiston historiassa, mitä on koskaan tapahtunut. Kehitys on herättänyt suhteellisen vähän yhteiskunnallista keskustelua. Suomessa eläkkeelle siirtyneet professorit ovat

muutoksen vauhtia ja uusien monitieteisten tutkimusprojektien miljoonarahoituksia seuratessaan vain valitelleet, että ”talo ei ole enää entisensä” (Antti Eskola).

Delantyn (2001) näkemys poikkeaa ns. postmodernista tai -historiallisesta yliopistotutkimuksesta, jonka mukaan yliopisto on menettänyt erityisroolinsa yhteiskunnassa tai jonka mukaan yliopisto on raunioilla. Sen sijaan hän etsii yliopistolle positiivista roolia muutosprosessin keskellä. Yliopiston erityiseksi rooliksi tulisi siis globalisoituvassa maailmantaloudessa kosmopoliittisuuden edistäminen ja teknologisen kansalaisuuden kysymysten pohdinta. Mitä tämä tarkoittaa käytännössä? Lähinnä sitä, että lähtökohtana olisi jäsentää sitä, mitä teknologia tarkoittaa meille ja miten sitä tulisi käyttää, jos lähtökohdaksi otetaan käyttäjät itse ja teknologian käyttöön liittyvät kansalaisoikeudet. Me olemme kaikki lisääntyvässä määrin teknologian käyttäjiä: kännykät, tietoverkot, digi-televisio ym. teknologiset innovaatiot ohjaavat nyky-yhteiskuntien kehitystä ilman sen suurempaa pohdintaa siitä, mihin me oikeastaan itse haluamme käyttää kehitettyjä järjestelmiä. Delanty ei silti kuvaa sen tarkemmin sitä, mitä ylipäänsä teknologinen kansalaisuus ja yliopiston edustama kosmopoliittisuus tarkoittaisi käytännön tasolla. Ajatuksena on vain yleisesti se, että yliopistoilla on merkittävä paikka, koska vain ne voivat liittää teknologisen kansalaisuuden teollisuuteen, teknologiaan ja markkinavoimiin. (Delanty 2001, 152–158.)

Muutos tarkoittaa samalla sitä, että yliopistoilla on merkittävä asema tiedontuottajina, joskaan instituutiona yliopistojärjestelmä ei ole ainoa tiedon merkittävä käyttäjä, kuten edellä tuli jo esille. Itse asiassa filosofiassa ja sosiaalitieteissä on juuri keskusteltu viimeiset kaksi vuosikymmentä samasta asiasta, so. siitä, miten tiedon luonne on suhteellistunut ja miten tieteellinen tieto kilpailee kaikkien muiden mahdollisten asioiden, kuten viihteen, median, journalismin, kirjallisuuden jne. kanssa. Delantyn mukaan yliopistot syntyivät alun perin keskiajalla universaalien tiedon paikkoina, vaikkakin tiedon katsottiin heijastelevan teologista maailmanjärjestystä. Tällä voidaan ymmärtää sitä, että keskiaikaiset eurooppalaiset yliopistot – kuten Toledo, Padua, Pariisi, Oxford ja Bologna – olivat luonteeltaan huomattavasti kansain-

välisempiä kuin nykyiset yliopistot. Opiskelijoita ja opettajia virtasi niihin Euroopan eri puolilta. Modernisaation myötävaikutuksesta 1800-luvun lopulla yliopistojen toiminta laajentui ja kytkeytyi yhä selvemmin valtioon, kun side valtioon on puolestaan purkautunut 1900-luvun lopulla. Delanty näkee silti tilanteen siten, että globalisaation myötä yliopistoilla on mahdollisuus muodostua uudelleen universaalien tiedon paikoiksi. Sellaisina ne mahdollistavat kommunikatiivisen yhteenkytkeytymisen ja uudenlaisen kosmopoliittisuuden. Tiedon demokratisoitumisen myötä yliopistoilla on siis *momentum* nousta yhteiskunnallisessa kehityksessä tärkeään asemaan. (Delanty 2001, 26–35.)

Delantyn (2001) kirjassa on mielenkiintoisia ajatuskuluja, jotka ovat analyysia yliopistoinstituution yhteiskunnallisesta roolista, teknologian kehityksestä ja markkinavoimien asemasta kaiken keskellä. Perinteisesti, siis lähinnä 1900-luvun alusta lähtien, on ajateltu, että yliopiston tehtävänä on nimenomaan reflektoida ja tarkastella kriittisesti yhteiskunnan ja kulttuurin kehitystä. Tämä puoli on sittemmin kadonnut tietämättömiin, kun ajatellaan teknologisen kehityksen suunnan pohdintaa. Kriittisellä pohdinnalla ei ole enää ollut pitkään aikaan ylipäänsä sijaa sen suuremmin postmodernina kyynisyytenä tai marxilaisena markkinavastaisuutena. Samaan aikaan yliopistoinstituutioon on kävellyt sisään yrittäjähenkisyys ja uudet johtamisopit, joihin Delanty viittaa siis akateemisen kapitalismin nimellä. Tämä on hyväksytty olemassa olevana tosiasiana melko suoraan ilman sen suurempia vastalauseita, eikä yliopiston ideaa ole edes sen suuremmin pohdittu koko asian yhteydessä. Akateeminen kapitalismi ei tietystikään koske samalla tavalla kaikkia tieteenaloja. Sen merkitys on suurin bio- ja informaatioteknologian sovellutuksia tuottaville tutkimuslaitoksille, jotka ovat tulleet merkittäväksi osaksi lääketieteellisiä yliopistoja ja teknillisiä korkeakouluja. Akateemisen kapitalismin ydin pelkistyy triadiseen kuvioon. Sen yksi kulma on valtio, toinen yliopisto ja kolmas markkinat. Valtio ja markkinat ohjaavat yliopistoa yrittäjyyteen, tuloksellisuuteen ja markkinaperusteiseen rahoitukseen. Tämän instrumentaalisen asenteen vastapainona on kulttuurinen relativismi. Yhdessä ne

muodostavat akateemisen maailman dilemman ulottuvuudet (Delanty 2001, 150–151).

Kriittisistä puheenvuoroista poiketen Delantyn (2001) näkemys yliopiston ideasta ja asemasta on positiivinen avaus uuteen suuntaan. Rappautumiskuvauksen tai taloudellisen voitontavoittelun aiheuttamien ongelmien sijasta Delanty tuo esille uuden puolen siitä, missä on yliopiston ainutlaatuisuus instituutiona ja mikä voisi olla yliopiston idea informaatio- ja bioteknologian voimakkaassa kehityksessä. Delanty ei sen suuremmin kritisoi viime vuosikymmenien kehitystä. Hän vain toteaa tapahtuneen ja yrittää tehdä muutoksen luonteesta selkoa. Globalisaation ja akateemisen kapitalismin seurauksena tilanne on yhtä kaikki se, että yliopisto ei ole enää instituutiona erillinen paikallinen rakennus, jossa opettajat pitivät suljettujen ovien takana opetusta suhteellisen rajatulle määrälle opiskelijoita. Opetusteknologian laajentumisen myötä opiskelijamäärät ovat muuttuneet, opiskelijavaihto on lisääntymässä, paineita on myös Euroopan tasolla tutkintojen yhtenäistämiseen eikä opetustyö ole enää tulevaisuudessa yksinäisen opettajan tiedon jakamista, vaan enemmänkin kommunikointia erilaisten yhteisöjen kanssa. Käytännön työssä muutos näkyy ehkä selvemmin tietoverkkojen käytön lisääntymisenä.

Onko yliopistosta sitten muutosagentiksi, joka yhdistää markkinat, kulttuurin ja teknologian? Vaikka Delantyn (2001) analyysi on positiivinen, varsinaisia mahdollisuuksia on vaikea nähdä syvemmällä tasolla. Jos tilanne on se, että vain kolmannes yliopistojen perusrahoituksesta tulee valtiolta ja muu markkinoilta, kuten muutamissa amerikkalaisissa yliopistoissa on jo tapahtunut, mitä erityisiä edellytyksiä tämä antaa yliopistolle uuden keskustelun käynnistäjäksi? Esimerkiksi Bill Readings puhuu yliopistosta raunioilla olevana instituutiona, jonka ei enää pitäisi nostalgisesti katsoa menneisyyteen (Delanty 2001, 139–141). Huomattavasti kriittisempi näkemys on Harawaylla (1999), joka pitää bioteknologian avaamia näköaloja sellaisina, että yliopistosta muodostuu pelkkä soveltavan tutkimuksen ja tuotekehittelyn paikka teollisuudelle. Tässä suhteessa Delantyn (2001) diagnoosi yliopiston ideasta ja tehtävästä globaalista on todellakin uusi ja lähtee liikkeelle täysin

toisenlaisesta ajattelutavasta kuin aikaisempi postmodernista kulttuuri-tutkimuksesta ja filosofiasta aineksia ammentanut pohdinta. Jos kuitenkin lukee tarkkaan analyysia, sen johtopäätöstä ja positiivista lopputulosta voi pitää yllättävänä. Akateemisen kapitalismin ja virtuaalisten opetusjärjestelmien kehittymisen näkökulmasta tuntuu oudolta lähteä liikkeelle siitä, että nämä asiat olisivat sivuseikkoja yliopistoinstituution kehitystä pohdittaessa. Enemmän kuin järkevää olisi nähdä kehitys kriittisestä näkökulmasta. Tällöin pitäisi myös pohtia sitä, mikä on akateemisen kapitalismin tulevaisuus ja yliopiston rooli virtuaalista opetusta antavana laitoksena.

Delantyn (2001) teoksen monet oivallukset ovat uusia ja herättävät kiinnostavia kysymyksiä. Alueellisen kehityksen, taloudellisen kilpailukyvyyn tai teknologiapolitiikan suhteen pohdinnan anti on silti melko vähäinen: Delanty ei tuo esille kirjassaan lainkaan esimerkiksi innovatiivista miljöötä koskevaa teknologista tutkimusta, yksityisen puolen johtamisoppien tuleamista yliopistoon tai toimialoittaista klusterointia koskevaa taloustieteellistä tutkimusta, puhumattakaan sitten innovaatiojärjestelmien tai innovaatioiden synnyn tutkimuksesta. Laajemmin ajateltuna Delantyn kuvaamat ilmiöt selittyvät juuri pitkälti 1980- ja 1990-luvun alussa liikkeelle lähteneestä uudesta taloustieteellisestä ajattelusta, jonka mukaan innovatiivisuus, verkottuminen ja oppiminen ovat tärkeitä tekijöitä yritysten ja toimialojen kehityksessä. Delanty kuvaa teoksessaan juuri sitä, mitä teollisuuden, koulutuksen ja koulutuksen innovaatioverkostojen muotoutuminen tarkoittaa yliopiston toiminnalle. Uusi ajattelu on muuttanut kokonaan sitä kuvaa, mikä oli aikaisemmin vallalla tiedon luonteesta. Merkittävää on nimenomaan se, että Delanty käyttää kirjassaan systemaattisesti tietoyhteiskunnan käsitettä (*knowledge society*), joka on aikaisemmin ollut vain suomenkielinen kummajainen: anglosaksisessa tutkimuksessa perustermi on ollut informaatioyhteiskunta, jota ei ole taas käytetty – kummallista kyllä – systemaattisesti Suomessa, vaan sen on korvannut julkisessa retoriikassa alkuperäisen sisältönsä osalta ongelmallinen tietoyhteiskunnan käsite (vrt. Allardt 1998, 89).

Teknologiaturkimuksessa, innovaatiojärjestelmän ja innovatiivisten miljöiden tutkimuksessa sekä oppimista koskevista tarkasteluista on kehitelty Delantyn ajattelua pidemmälle malleja yliopiston uudesta roolista. Oli yliopiston rooli sitten tulevaisuudessa mikä tahansa, selvää on, että erilaisten toimijoiden verkostuminen ja vuorovaikutuksen lisääntyminen tuottaa sellaisenaan positiivisia tuloksia innovaatioiden syntymiselle. Innovaatioiden oivaltaminen merkittäväksi kilpailuvaltiksi on ajatuksena suhteellisen uusi yliopistomaailmassa yleisesti, vaikka teknologisen ja lääketieteellisen tutkimuksen alueella verkostuminen on ollut jo useamman vuosikymmenen ajan toimintamallina. Delantyn (2001) ajatus siitä, että yliopistot ovat kulttuurisesti ainoita paikkoja, joissa markkinat, teknologia, kulttuuri ja tieteellinen tutkimus voivat yhdistyä, on tavallaan jo tapahtuneen kehityksen osalta ristiriitainen. Teknologian, markkinoiden ja kulttuurin yhdistyminen on jo tapahtunut pitkälti soveltavan teknologisen tutkimuksen alueella. Yliopistot ovat osa laajempaa toimintojen verkostumista, johon kuuluvat alueelliset osaamiskeskukset, teknologiakeskukset, yhteistoiminnallisten verkkojen kehittäminen ja myös erilaiset koulutusinstituutiot, kuten Suomessa ammattikorkeakoulut, yliopistot ja korkeakoulut. Uudemmassa kriittisessä teknologia- ja innovaatiotutkimuksessa onkin menty jo askel pidemmälle ja korostettu voimakkaasti sitä, että soveltavan tutkimuksen pitäisi perustua aitoon tieteelliseen tutkimukseen, joka noudattaa tieteellisiä menetelmiä ja käyttää lähtökohtanaan tieteellisiä teorioita (ks. esim. Miettinen ym. 1999; ks. myös Miettinen 1998). Näin saavutetaan kestävä oppimista ja rakennetaan perusta pysyvän oppimiskulttuurin kehittymiselle.

Näiden kriittisten huomioiden jälkeen on syytä todeta, että Delantyn (2001) yliopistoinstituution ja tietoyhteiskunnan analyysi sisältää runsaasti pohdintaa viime vuosina vähän esillä olleista aineista. Näihin kuuluvat mm. kapitalismin, valtion ja kansalaisuuden suhde, demokratian ja uuden yliopistokeskustelun sisältö (Habermas, Gadamer, Schelsky, Marcuse, Touraine ja Riesman) sekä yliopistointellektuellien ja julkisuuden suhteen määrittely, josta löytyy pitkä perinne eurooppalaisessa yliopistokulttuurissa. Jos kuitenkin ajattelee Delantyn uutta

tehtävnmäärittelyä, arvoitukseksi jää, kuka voisi toteuttaa tehtävän. Yliopisto instituutioon kokonaisuudessaan vai tietty erityinen asiantuntijaeliitti? Delanty ei anna kysymykseen vastausta. Tavallaan hänen analyysinsä tarkoitus on kuitenkin se, että yliopistointellektuellit edustaisivat julkisuudessa uudelleen tiedollista asiantuntemusta, joka liittyy teknologian käytön arvopohjaan ja sen sosiaaliseen ulottuvuuteen. Yliopistoinstituution nykyistä vaihetta ajatellen on vaikea nähdä, kuka voisi tällaisen meta-analyysin suorittaa. Yliopistot eroavat suhteellisen paljon organisatoriselta rakenteeltaan. Harvalla tieteenharjoittajalla on yksinkertaisesti kykyä jäsentää oman erityisalueensa näkökulmasta institutionaalisen muutoksen suuntaa. Ainoa mahdollinen suunta olisikin soveltava filosofinen tutkimus. Kysymys teknologian asemasta kulttuurissa kuuluu nimittäin tekniikan filosofian kentälle, kun ympäristöön ja terveyteen liittyvät kysymykset tulevat esille ympäristö- ja terveysfilosofiassa. Kummankin alueen tutkimus on lisääntynyt viime vuosikymmeninä, vaikka esimerkiksi Suomessa teknologian filosofista ja sosiologista tutkimusta on tehty erittäin vähän.

5 Johtopäätöksiä

Delantyn (2000; 2001) ja Beckin (1999) mukaan globalisaatio on siis uusi vaihe modernisaatiokehityksessä. Kehitysvaiheen voimista, tendensseistä ja kausaalisista seurauksista tiedetään vielä suhteellisen vähän, jos ajatellaan kulttuurisen, taloudellisen tai poliittisen kehityksen selittämistä. Kaksi seikkaa voi nähdä olennaisena: talouden aiheuttama kehityksen välineellistyminen ja kulttuurisen maailman suhteellistuminen, puhutaan sitten identiteetistä, yhteisöistä, kansallisuudesta tai kansallisvaltiosta. Tällaisena globaalisatio on haaste tietoyhteiskunnalle, jossa tiedolla, sen tuottamisella, prosessoinnilla ja välittämisellä on yhä suurempi rooli. Muutosprosessi voidaan nähdä luonteeltaan monitasoiseksi ja -ulotteiseksi. Se tuottaa monia vaikutuksia politiikan, talouden ja sosiaalisten suhteiden muodostumiselle.

Roland Robertsonin (ks. sivu 27) esittämän kuvion kaikki kulmat ja ulottuvuudet ovat käymistilassa, mistä yksi esimerkki on kosmopoliittisuuteen liittyvä pohdinta. Jos taas ajatellaan globalisaation historiaa ja tulevaisuutta, Delantyn (2001) mukaan yliopistoinstituutiolla on kulttuurisen kehityksen kannalta avainrooli. Instituutiona yliopisto on paikka, jossa olisi mahdollisuus kulttuurin, teknologian ja markkinoiden yhteenkytkemiseen (ks. myös Featherstone 2000). Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että yliopisto voisi nousta globalisaatiokehityksessä avainrooliin julkisen alueen toimijana ja että yliopistolle rakentuisi uusi idea globalisaatiossa.

Globalisaatiota koskevan teoreettisen tarkastelun voi tulkita aikakausidiagnoosiksi omasta ajastamme, so. yritykseksi analysoida sosiologisesti ja yhteiskuntateoreettisesti sitä, minne maailma on menossa, mistä me olemme tulleet ja mitä meille on tapahtunut. Monet globalisaatioon liitetyistä ilmiöistä ovat siinä määrin epämääräisiä ja täsmentymättömiä, että on vaikeaa nähdä niiden todellista luonnetta, tai sitä, mitä muutosprosessit loppujen lopuksi perimmältään koskevat. Vaikka Delantyn (2000; 2001) tutkimukset hahmottavat yhteyksiä eritasoisten prosessien ja kehityksellisten tendenssien välillä, vaatisivat kansalaisuuteen, identiteetin muutoksen ja kansallisvaltion asemaan liittyvät pohdinnat tuekseen empiiristä tutkimusta, samoin kuin kulttuurista globalisaatiota koskevat yleiset pohdinnat (ks. esim. Appadurai 1998; Robertson 1998; Therborn 2000). Sosiologisen aikakausidiagnoosin tavoin Delanty herättää teoksillaan kysymyksiä muutoksen suunnasta sekä esittää poliittiselle yhteisölle ja yliopistolaitokselle uusia haasteita. Loppujen lopuksi analyysit ovat tulkintoja suhteellisen eritasoisista ja -aikaisista prosesseista, joista on mahdotonta sanoa mitään yksiselitteistä. Vaikka monet globalisaatiotutkijat ovat määritelleet globalisaatiota esimerkiksi kapitalismin uudeksi kehitysvaiheeksi, ilmiö on luonteeltaan monitasoinen ja -ulotteinen, kuten Held ym. (1999) toteavat. Yhtä mieltä voi varmasti olla siitä, että kansallisvaltion rajat ja kansallisen tai etnisen identiteetin perusta on murtumassa. Tästä ei välttämättä seuraa automaattisesti globaalia kansalaisyhteiskuntaa tai kansalaiskosmopolitanismia. Tulevaisuusvisioiden ohella tärkeänä voi

pitää terveen järjen pohdintoja siitä, mitä nykyisestä kehityksestä on ylipäänsä järkevä sanoa, eikä yksinomaan kosmisen järjestyksen ehtojen visiointia. Polis ja kosmos ovat yhden kolikon eri puolia.

Lähdekirjallisuus

- Allardt, Erik 1998: Teknologiairetoriikka suomalaisen todellisuuden konstruoinnin välineenä. *Tiede & Edistys* 2, 85–95.
- Appadurai, Arjun 1998: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Beck, Ulrich 1999: Kosmopoliittinen perspektiivi – toisen modernin sosiologiasta. Suomentanut Tuomas Ylä-Anttila. *Tiede & Edistys* 3, 177–199.
- Beyer, Peter 1998: *Globalizing Systems, Global Cultural Models and Religion(s)*. *International Sociology* 1, 79–94.
- Billig, Michael 1994: *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Calhoun, Craig 2001: Intressit, identiteetit ja ylikansallinen solidaarisuus. Julkisuuden rooli Euroopan yhdyntymisessä. Suomentanut Tuomas Ylä-Anttila, käännöksen tarkistanut Risto Heiskala. *Tiede & Edistys* 1–18.
- Delanty, Gerard 1999: *Social Theory in a Changing World: Conceptions of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Delanty, Gerard 2000: *Citizenship in a Global Age. Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open University Press.
- Delanty, Gerard 2001: *Challenging Knowledge. The University in the Knowledge Society*. Buckingham: Open University Press.
- Featherstone, Mike 2000: *Technologies of Post-Human Development and the Potential for Global Citizenship*. Teoksessa Jan Nederveen Pieterse (ed.) *Global Futures: Shaping Globalization*. London & New York: Zed Books.
- Fornäs, Johan 1998: *Kulttuuri. Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Suomentaneet Mikko Lehtonen, Kaarina Hazard, Virpi Blom ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Gergen, Kenneth J. 1999: *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.

- Giddens, Anthony 1998: *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Haraway, Donna 1999: *Modest Witness@Second_Millennium. FemaleMan@_Meets_Oncomouse™. Feminism and Technoscience*. New York and London: Routledge.
- Heiskala, Risto 1995: Moderni, jälkimoderni ja jälkitraditionaalinen. Sosiologinen reaktio postmodernisuuskeskusteluun. *Tiede & Edistys* 3, 203–215.
- Heiskala, Risto 2001: Informationaalinen vallankumous, verkko ja kulttuuri-identiteetti. Manuel Castellsin Informaation ajan käsitteistön kritiikki. *Tiede & Edistys* 1, 34–44.
- Held, David 1992: *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Held, David 2000: *Regulating Globalization? The Reinvention of Politics*. *International Sociology* 2, 394–408.
- Held, David & McGrew, Anthony & Goldblatt, David & Perraton, Jonathan 1999: *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Stanford, California: California University Press.
- Helvacioğlu, Banu 2000: *Globalization in the Neighborhood*. *International Sociology* 2, 326–342.
- Isin, Engin F. 2000 (ed.) *Democracy, Citizenship and The Global City*. London and New York: Routledge.
- Isin, Engin F. & Wood, Patricia K. 1999: *Citizenship and Identity*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage.
- Levy, Daniel & Sznajder, Natan 2002: *Memory Unbound. The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory*. *European Journal of Social Theory* 1, 87–106.
- Mann, Michael 1994: Euroopan yhteisö ja maailman kansallisvaltiot. Suomentanut Tapani Hietaniemi. *Tiede & Edistys* 2, 106–126.
- Miettinen, Reijo 1998: Materiaalinen ja sosiaalinen: toimijaverkkoteoria ja toiminnan teoria innovaatioiden tutkimuksessa. *Sociologia* 1, 28–42.
- Miettinen, Reijo, Lehenkari, Janne, Hasu, Mervi & Hyvönen, Jukka: *Osaaminen ja uuden luominen innovaatioverkoissa*. Vantaa: Taloustieto Oy.
- Robertson, Roland 1998: *Globalization: Social Theory and Global Cultures*. London: Sage.

Robertson, Roland & Khonker, Habib Haque 1998: Discourses of Globalization. *International Sociology* 1, 25–40.

Therborn, Göran 2000: Globalizations. *International Sociology* 2, 151–179.

Kulttuurinen globalisaatio

Jari Peltola

1 Johdanto

Globalisaatio on eräs tämän hetken suosituimmista nykikäsitteistä maailmalla. Tähän tulokseen voidaan päätyä, kun tarkastellaan miten paljon aiheesta on kirjoitettu. Amazon-kirjakaupan nimikkeistä 996 käsittelee globalisaatiota, ja Google-hakukone löytää Internetistä 694 000 aiheeseen tavalla tai toisella liittyvää kotisivua. Mutta jos globalisaatio onkin nyt pinnalla, niin yhtä muodikasta, ellei jopa trendikästäkin, on vastustaa globalisaatiota. Syy keskustelun ja kirjoittamisen runsauteen johtuu varmaan siitä, että globalisaatio vaikuttaa meidän kaikkien elämään, halusimme sitä tai emme. Globalisaatio ei ilmiönä ole uusi, erilaisia maailmanlaajuisia tapahtumia on ollut jo vuosisatoja sitten: ristiretket, löytöretket, kauppakomppaniat, Idän silkkitie synnyttivät oman aikansa kulttuurista vaihtoa. Uutta tässä ajassa on median nopeus ja ennen kaikkea informaation määrän kasvu. Tänä päivänä reaaliaikainen tiedonvälitys on nopeaa ja television, radion sekä Internetin välityksellä informaatiotulva on jatkuvaa. Muutos on ollut silmiinpistävä erityisesti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kuvien, ideoiden ja informaation alati nopeutuva siirtyminen ei ole jäänyt ainoaksi kulttuurisen globalisaation piirteeksi. Myös ihmiset liikkuvat yhä enemmän paikasta toiseen. Globalisaatio ei kuitenkaan ole yksisuuntainen prosessi, jossa länsimaiset ideat ja kulttuurituotteet kulkeutuvat lännestä kolmanteen maailmaan. Prosessi on kaksisuuntainen,

tai moniulotteinen, sillä länsimaat ovat saaneet lukemattomia vaikutteita muualta (esim. etnoruoat ja maailmanmusiikki). Globalisaatio pitäisikin nähdä moniulotteisena ilmiönä.

Tässä artikkelissani erittelen näkökulmia, joita kulttuurisen globalisaation käsitteeseen liittyy. Keskityn tarkastelemaan mediaa, kulttuuri-identiteettiä, turismia ja kosmopoliittisuutta suhteessa globalisaatioon. Tarkastelussani keskeisessä asemassa on hybridin käsite. Tällä termillä kuvataan kulttuurien sekoittumista toisiinsa. Erityisesti postmodernin näkemyksen omaavat tutkijat suhtautuvat tähän ilmiöön optimistisesti. Hybridisoitumisesta on myös esitetty pessimistisempiäkin näkemyksiä: esimerkiksi marxilaisesti suuntautuneet kulttuurikriitikot pitävät ilmiötä kulttuuri-imperialistisena ja uuskolonialistisena. Pysin kuvaamaan myös sitä, kuinka tietyt television ohjelmatyypit ovat olemukseltaan globaaleja. Tarkemmin erittelen uutisten globaalia luonnetta.

Globalisaation määritelmässä on keskeisellä sijalla aika–paikka-suhteiden kutistuminen ja maapallon yhteenkytkeytyneisyys. Erityisesti talouselämässä tämä keskinäinen riippuvuus tulee näkyvästi esille. Toisella puolella maailmaa tapahtuvat pörssikurssien muutokset heijastuvat välittömästi kaikkialle, eikä yksittäisellä valtiolla ole juurikaan keinoja vastustaa kansainvälisiä markkinavoimia. Muutenkin yksittäisen valtion merkitys saattaa vähentyä globalisaation edetessä. Vaikka globalisaation taloudelliset ja poliittiset aspektit ovat tärkeitä, keskityn pääasiassa kuvailemaan globalisaation merkitystä ja vaikutusta kulttuurin alueella.

2 Kulttuurinen globalisaatio käsitteenä

Kulttuuri on tunnetusti ollut eräs vaikeimmin määriteltäviä termejä. Lisäksi on valtaisa määrä määrittelyjä, joissa korostetaan ilmiön eri puolia. Yleensä kulttuurilla tarkoitetaan niitä käytäntöjä, normirakenteita, representaatioita, merkityksiä, kieliä ja tapoja, joita esiintyy

jossain tietyssä yhteisössä tai yhteiskunnassa (esim. Barker 1999). Kulttuuri voidaankin siis nähdä kollektiivisena terminä ja sillä viitataan jaettujen merkitysten ideaan (vrt. Barker 1999, 11). Kulttuurin avulla ihminen muodostaa identiteettiään ja määrittelee oman paikkansa maailmassa. Perinteisesti esimerkiksi antropologiassa kulttuuria on tarkasteltu varsin staattisena, hitaasti muuttavana ilmiönä; kuitenkin nykyisessä kulttuurintutkimuksessa kulttuuria tarkastellaan prosessuaalisen lähestymistavan kautta, jossa oleellista on kulttuurin osatekijöiden dynaaminen muutos esimerkiksi kulttuurien välisen vuorovaikutuksen myötä. (vrt. esim. Clifford 1988.)

Globaali kulttuuri on ennen kaikkea median välittämä konstruktio. Globaali kulttuuri eroaa paikalliskulttuurista siinä, ettei se ole sidottu paikkaan eikä aikaan, niinpä se onkin irrottautunut maantieteen kahleista. Tärkeimpiä tekijöitä kulttuurisessa globalisaatiossa ovat Internet, televisio, elokuva, musiikki, mainonta ja turismi. Kulttuurista globalisaatiota voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Sen vaikutusta paikalliskulttuureihin voidaan pitää progressiivisena, vapauttavana, uhkaavana, köyhdyttävänä tai tuhoavana. Myös paikalliskulttuureihin kohdistuvat asenteet vaihtelevat: joko ne nähdään arvokkaina ja säilyttämisen arvoisina tai takapajuisina ja ahdasmielisinä. Suhde kulttuuriin globalisaatioon vaihtelee. Ensinnäkin sen voidaan katsoa aiheuttavan kulttuurien yhdenmukaistumista, joka johtuu länsimaisesta medias-
ta ja sen mukanaan tuomasta kulutuksesta. Toiseksi kulttuurisen globalisaation vaikutusten uskotaan jäävän lähinnä pinnallisiksi. Kolmannen näkemyksen mukaan taas kulttuurinen globalisaatio synnyttää uusia globaaleja verkostoja ja hybridimuotoja. (Beynon 2000, 13, 17.)

Kulttuurien yhdenmukaistuminen ei ole niin yksiselitteistä kuin toisinaan on annettu ymmärtää. Esimerkiksi oletus siitä, että erilaiset (länsimaiset) tuotteet päätyessään vieraaseen kulttuuriin säilyttäisivät alkuperäisen merkityksensä on joutunut kritiikin kohteeksi. Ihmiset eivät ole pelkästään passiivisia kulttuurituotteiden vastaanottajia, koska heidän reaktionsa ja tulkintansa tuotteisiin vaihtelevat. Niinpä voidaan sanoa, että globaali otetaan vastaan eri tavoin eri paikallisyhteisöissä ja -kulttuureissa. Ihmiset kuuluvat useisiin kulttuureihin tai alakult-

tuureihin samanaikaisesti ja he pystyvät toimimaan useilla eri kulttuurin areenoilla. Avoimuutta vieraille kulttuurivaikutteille ei tarvitsekaan nähdä paikallisten ja kansallisten kulttuurien köyhdyttämisenä. Päinvastoin avoimuus voi tarjota ihmisille uudenlaisia symbolisia resursseja oman kulttuurin käsittelyyn. Näin ollen globaali ei vesitä paikallisuutta vaan voi elvyttää paikalliskulttuuria. (Beynon 2000, 24–25.) Erityisen huolestuneita kriitikot ovat olleet siitä, että kulttuurisen globalisaation myötä koko maailma altistuu amerikkalaistumiselle. Välttämättä asiaa ei tarvitse nähdä tästä näkökulmasta. Kuten kulttuuriantropologi Arjun Appadurai (2000, 94) esittää, amerikkalaistuminen ei ole kaikkialla päällimmäisin uhkakuva. Kamppailua kulttuurisesta hegemoniasta käydään usein alueellisella tasolla eri naapurivaltioiden välillä. Esimerkiksi korealaisia huolestuttaa eniten japanilaistumisen uhka, srilankalaiset ovat huolestuneita Intian vaikutuksesta ja Kambodzassa vietnamilaisuus koetaan uhkana. Appadurain näkemys onkin se, että globaalissa maailmassa keskus–periferia-ajattelu ei ole enää toimiva lähestymistapa, vaan maailma pitäisi nähdä paikkana, jossa on useita eri keskuksia.

Jos globalisaatiota pidetään lähinnä kulttuuri-imperialistisena ilmiönä, unohdetaan muutamia keskeisiä kulttuurisen globalisaation piirteitä. Ensinnäkään tilanne ei ole aina sellainen, jossa kulttuurien globaalit virtaukset olisivat yksisuuntaisia lännestä muualle maailmaan. Toiseksi, vaikka tämän hetken voimakkaimmat suuntaukset ovatkin lännestä itään ja pohjoisesta etelään, tätä ei tarvitse välttämättä ymmärtää hallinnan muotona. Ja kolmanneksi, on epäselvää, onko globalisaatio todellakin homogenisoitumisprosessi, kun otetaan huomioon vahvat hybridisoitumista ja fragmentoitumista synnyttävät voimat. (Barker 1999, 38.) Vaikka globalisaatio ei luo monoliittista yhtenäiskulttuuria olisi virheellistä väittää, ettei se vaikuttaisi mitenkään paikalliskulttuureihin. Tilanne on paremminkin päinvastoin: globaalien ja lokaalin välillä on jatkuva neuvottelusuhde. Neuvottelusuhteen seurauksena erilaiset ihmiset tulkitsevat globaaleja tavaroita, ideoita ja instituutioita hyvin erilaisilla tavoilla ja integroivat niitä omaan elämäänsä mitä erilaisimmalla tavoilla. (Breidenbach & Zukrigl 1999.)

Yhteiskunnat eivät passiivisesti antaudu ulkomaisille ja globaaleille vaikutteille. Varsinkin antropologiset tutkimukset ovat painottaneet yhteiskuntien kykyä sulauttaa itseensä vaikutteita, joiden on oletettu uhkaavan niitä. Yhteiskunnilla on käytössään useita erilaisia strategioita, joilla ne voivat määritellä suhdettaan globalisaatioon. Tärkeimpiä strategioita ovat vastustaminen ja soveltaminen. Vastustamisessa on useita eri keinoja. Tavallista on, että valtio yrittää kieltää ja estää ulkomaalaisten vaikutteiden maahanpääsyn. Esimerkiksi Iranin hallitus ei salli kansalaistensa omistaa lautasantenneja ja Ranska yrittää suojella omaa kieltään englannin vaikutukselta ja keksii uusia ranskalaisia sanoja korvaamaan vierasperäiset ilmaukset (esim. Internet = *entree-seau*). (Breidenbach & Zukrigl 1999.) Voidaan tietenkin kysyä, kuinka paljon merkitystä tällaisilla hallitustason määräyksillä on arkielämässä. Oma havaintoni on, että ranskankielisilläkin kotisivuilla Internet on Internet. Paikalliskulttuurien harjoittamaa vastarintaa voidaan kutsua lokaalin vastapolitiikaksi. Varmaan tunnetuimpia esimerkkejä kyseisestä politiikasta on Chiapasin intiaanien vastarinta, joka kohdistui alun perin vapaakauppasopimus NAFTA:a vastaan, mutta saavutti lopulta vallankumouksellisen luonteen ja jossa vaadittiin perustavaa laatua olevia parannuksia ihmisten arkielämään ja elinoloihin.

Globalisaation eteneminen vähentää yksittäisten valtioiden vaikutusmahdollisuuksia, kun taas mm. kansainväliset instituutiot, alueellinen yhteistoiminta ja epäviralliset organisaatiot lisäävät vaikutustaan ja painoarvoa (Pieterse 1995,63). Voi helposti ennustaa, että kaikenlainen ruohonjuuritasolta lähtevä kansalaistoiminta tulee merkittäväksi toimintatavaksi tulevaisuudessa. Sen sijaan valtioiden väliset virallisuonteisiin sopimuksiin perustuvat yhteistyömuodot tulevat menettämään merkitystään. Osaltaan tämä johtuu siitä, että viralliset organisaatiot ovat jähmeitä, eivätkä reagoi nopeasti olosuhteissa tapahtuviin muutoksiin. Erityisesti globalisaation vastustajat ovat kyenneet nopeasti muodostamaan omia verkostoja ja näyttäviä mielenosoituksia, joita sitten media välittää globaalisti. Aivan viime aikoina anti-globalisaa-

tiojärjestö ATTAC on varmaankin tullut median kautta tutuksi lähes kaikille.

Kulttuurin globalisaatio on mitä suurimmassa määrin dialektinen prosessi. Ruotsalainen kulttuuriantropologi Ulf Hannerz kuvaa tätä ilmiötä termillä kreolisaatio. Kreolisaatio viittaa kulttuurisiin ilmaisuihin, joilla ei ole historiallisia juuria mutta jotka ovat seurausta globaaleista yhteenkytkeytymisistä. Kreolisaatiossa yhdistyneiden kulttuureiden ei kuitenkaan tarvitse olla alkuperältään puhtaita, homogeenisia tai rajattuja. (Breidenbach & Zukrigl 1999; Hannerz 1996, 67.) Tätä eri tasojen vuorovaikutteisuteen perustuvaa ilmiötä on ryhdyttykin kutsumaan myös termillä glocalisaatio.

Ulf Hannerzin (1997, 15) näkemys on, että usein paikalliskulttuureja pidetään automaattisesti arvokkaampina kuin globaalia tai hybridikulttuuria. Näiden näkemysten taustalla on ajatus kulttuurien puhtaudesta ja autenttisuudesta. Monta kertaa ollaankin huolestuneita siitä, että ulkomaalainen halpa roska aiheuttaa paikalliskulttuurien sukupuuttoon kuoleminen. Ehkäpä olisi myös mahdollista nähdä kulttuurinen globalisaatio eräänlaisena valintaprosessina, josta voitaisiin valita itseä kiinnostavia asioita. Tällainen basaari-malli ei vain ole kaikille mahdollista, sillä kovin monelle meistä ei ole mahdollista matkustella eri puolilla maailmaa ja osallistua paikallisiin kulttuureihin. Tietenkin Internetin avulla voimme matkustella postturistina ympäri virtuaaliavaaruutta, mutta tähänkään harrastukseen kaikilla ei ole mahdollisuutta.

Cvetkovich ja Kellner (1996, 9) huomauttavat, että globalisaatio ja homogenisoituminen eivät ole lopulta niin syvälle juurtuneita ilmiöitä kuin mitä kriitikot ovat pelänneet ja kannattajat toivoneet. Kulttuurista on tullutkin uusi konfliktin lähde ja tärkeä ulottuvuus globaalin ja lokaalin välisessä kamppailussa. Kansalliset kulttuurit ovat joutuneet viime vuosina törmäyskurssille. Kaikille ovat varmaan tuttuja serbien, kroaattien, muslimien ja Kosovon albaanien selkkaukset Balkanilla. Lukuisten etnisten konfliktien seurauksena voikin todeta, että kulttuuri ja nationalismi ovat osoittautuneet huomattavasti kestävimiksi ja syvemmiksi ilmiöiksi kuin mitä on osattu odottaa.

3 Kulttuurinen hybridisoituminen

Globaalisuus on johtanut uusien kulttuuristen muotojen esiin-nousuun. Tässä prosessissa keskeisessä asemassa on kulttuurien hybridisoituminen. Tämä ilmiö tarkoittaa siis sitä, että kaikkialla, missä kulttuuritraditiot sekoittuvat keskenään, ne luovat uusia käytäntöjä ja maailmankatsomuksia, johon esimerkiksi Hannerzin (1996) kreolisaatio käsite viittaa. Jan Nederveen Pietersen (1995, 55) mukaan hybridi-teoriaa voidaan pitää essentialististen identiteetti- ja kulttuurikäsitusten vastapainona. Pieterse toteaa, että hybridisoitumisen käsite on erittäin houkutteleva kuvailtaessa erilaisia kulttuuriseen globalisaatioon liittyviä ominaisuuksia. Houkuttelevuus johtuu osaltaan siitä, että olemme pitkään tottuneet teorioihin, jotka rajaavat ja paloittelevat ilmiöitä siististi erilaisiin yksikköihin. Sen sijaan sellainen teoria, jonka keskiössä on epämääräisyys, sekoittaminen ja kaikenlainen yhdistely leikkaa-liitä-tyyliin, voidaan jo sinänsä kokea helpotuksena ja vaihteluna.

Miten sitten voidaan erotella erilaisia hybridin muotoja? Eräänä vastauksena on huomion kiinnittäminen siihen kontekstiin, jossa hybridisyys toimii. Yleisellä tasolla hybridi tarkoittaa ilmiötä, joka muodostuu kahdesta tai useammasta erilaisesta ilmiöstä. Hybridisoituminen kohteeksi voivat joutua kulttuurit, kansakunnat, etnisyydet, luokat ja genret. Ennen kaikkea hybridi häivyttää eroja. Hybridin voi nähdä eräänlaisena osana valtasuhdetta keskuksen ja marginaalin sekä hegemonian ja vähemmistön välillä. Hybridisoitumisen seurauksena hierarkkinen suhde voi kadota tai joutua epätasapainoon. (Pieterse 1995, 55–56.) Hyvä esimerkki tästä on Yhdysvallat, jota on pidetty pitkään ”keskusten keskuksena” imperialistisessa maailmanjärjestelmässä. Yhdysvallat on kuitenkin kokenut demografisen ja kielellisen muutoksen viimeisten vuosikymmenien aikana. Nykyisin maan asukkaista on espanjankielisiä kolmanneksi eniten maailmassa ja tämän vuosisadan loppuun mennessä enemmistö väestöstä tulee olemaan afrikkalaista, aasialaista tai latinalaista alkuperää. Näin ollen ”keskusta” itseään ei ole vain vallattu, vaan marginaaliasemassa olevat ryhmittymät ovat pääs-

seet enemmän esille. (Morley 1996, 335.) Toisaalta tämä ei ole edistänyt välttämättä eri etnisten ryhmien tasa-arvon lisääntymistä, vaan päinvastoin on synnyttänyt yhä kärjistyneempiä ongelmia.

Hybridisoitumisen näkökulmasta katsottuna korostetaan kulttuurien välistä joustavuutta. Painopiste on kulttuurien sekoittumisessa, ei niiden erillään pitämisessä. Samassa yhteydessä myös tähdennetään, ettei kulttuuria tarvitse sitoa tiukasti maantieteellisesti rajattuun alueeseen. Tämän murroksen yhteydessä sisäänpäinkääntyneiden kulttuurien merkitys vähenee ja etusijalle pääsevät useista elementeistä koostuvat translokaalit kulttuurit. Reaktiot tähän murrokseen voivat olla hyvinkin voimakkaita; tällaisia ovat mm. erilaiset etniset konfliktit ja voimakas uskonnon ja etnisen alkuperän korostus. (Pieterse 1995, 62.)

Hybridi-termi on tärkeä väline kritisoitaessa essentialistista kulttuurikäsitystä, jossa kulttuuri ymmärretään ihmisiin erottamattomasti ja pysyvästi kuuluvana ominaisuutena. Essentialismi on poliittisesti ja strategisesti tärkeä väline niin kauan, kun valtion tai etnisyyden käsitteitä ei kyseenalaisteta, vaan niiden erityisluonnetta käytetään erilaisten tekojen perusteluina. Hybridisoituminen onkin eräs keino kyseenalaistaa itsestään selvänä pidetyt asiat. Sen avulla voidaan tehdä näkyväksi sisäänpäinkääntyneen kulttuurikäsitteen esittämät väitteet (esim. romanttinen ja nostalginen näkemys kansakunnasta ja kansallisvaltiosta). Hybridisoitumisen voisi nähdäkin eräänlaisena vastavoimana kulttuurin sisäänpäinkääntymiselle. (Pieterse 1995, 64.)

Jossain määrin ongelmallisena hybridin käsitettä voidaan pitää silloin, kun siinä otaksutaan täysin erillisten ja autonomisten kulttuurien kohtaavan toisensa ikään kuin ilman aiempaa vuorovaikutusta. On kuitenkin havaittava, ettei juuri mikään kulttuuri enää tänä päivänä ole säilynyt täysin homogeenisena. Osaltaan tämä johtuu siitä, että vuosisatoja kestäneen kolonialismin seurauksena ei enää ole olemassa puhdasta tai autenttista paikallisuutta, joka olisi välttynyt globaaleilta vaikutteilta. Niinpä sekä lokaalin että globaalinkin käsitteet on parasta nähdä diskursiivisina apuvälineinä. (Barker 1999, 71; Cvetkovich & Kellner 1996, 15.)

Breidenbach ja Zukrigl (1999) painottavat sitä, kuinka perinteinen näkemys kulttuurista rajattuna ja suhteellisen staattisena ilmiönä on lopultariittämätön. Tällainen kuvaus johtaa usein siihen, että kulttuurien muutos koetaan tappiona. Mutta kulttuuria ei pitäisi nähdä attribuuttina, joka saavutetaan tai menetetään. Pikemminkin se pitäisi nähdä prosessina tai kamppailuna, jonka avulla ihmiset yrittävät jäsentää omaa maailmankuvaansa. Olisikin ehkä paikallaan hylätä kuva maailmasta mosaiikkina, joka muodostuu selkeästi rajatuista erillisistä kulttuureista, ja korvata se kuvalla kulttuurista virtauksena. Kulttuurisen virtauksen metafora mahdollistaa kulttuurien erojen ja yhtäläisyyksien tunnistamisen riippumatta niiden alkuperästä ja maantieteellisestä paikasta. Pecoud (2000) huomauttaa lisäksi, että näkemys kulttuurista rajattuna ilmiönä vaikeuttaa sellaisten ihmisten tilanteen tarkastelua, jotka kuuluvat kahteen tai useampaankin kulttuuriin samanaikaisesti. Kulttuurintutkimuksessa on myös viime aikoina painotettu sitä, kuinka kulttuurien välisten raja-aitojen merkitys on vähenemässä. Rajojen merkitys vähenee, koska ne joutuvat erilaisten globaalilla tasolla liikkuvien kulttuurivirtausten vaikutuspiiriin. Kulttuurien virtauksesta ja hybridisoitumisesta seuraa, että erilaiset maailmankuvat ja elämäntavat tulevat kosketuksiin toistensa kanssa. Tämän ilmiön seuraukset voivat olla hyvinkin moninaiset. Toisaalta se voi johtaa konflikteihin ja stereotypioihin, mutta toisaalta se samaan aikaan synnyttää ideoiden, tavaroiden ja instituutioiden kreolisoitumista. (Breidenbach & Zukrigl 1999.)

Globalisaatio on aikaansaanut uusia transnationaalisia yhteisöjä, jotka ylittävät kansalliset ja alueelliset rajat. Tällaisia yhteisöjä ovat mm. globaali hindusmi, islamilaisuus, erilaiset nuorisokulttuurit, artistien ja liikemiehien sekä huippu-urheilijoiden muodostamat professionaaliset kulttuurit. Friedmanin mukaan viime vuosina onkin kehittynyt uudenlainen globaali luokka. Tämä kosmopoliittinen kansainvälinen eliitti koostuu diplomaateista, poliitikoista, kansainvälisten järjestöjen (mm. YK:n ja IMF:n) edustajista, jotka viettävät yhdessä aikaansa erilaisissa kokouksissa, gaalatilaisuuksissa tai vaikka golfiin parissa. Tähän samanhenkiseen ryhmään voidaan laskea kuuluviksi myös kansainväliset toimittajat sekä taiteen ja kulttuurin parissa työskentele-

vät. On syytä muistaa, että tämän päivän yliopistomaailmassa osallistuminen erilaisiin tieteellisiin konferensseihin on tullut yhä tärkeämmäksi. Samaan aikaan kun transnationaaliset yhteisöt ovat yleistyneet, ovat kansalliset yhteisöt pluralisoituneet ja fragmentoituneet. Sen seurauksena saman asuinalueen ihmiset ovat yhä vähemmän saman (yhtenäis)kulttuurin edustajia. Tämä voikin ilmetä samojen arvojen ja kielen puolustamisena. (Breidenbach & Zukrigl 1999; Friedman 1996, 79–80.)

Kulttuurisen globalisaation kiihtyessä huoli paikallisyhteisöjen tuhoutumisesta, häviämisestä tai vähintäänkin nopeasta muutoksesta on vastaavasti kasvanut. Ulrich Beckin (2001, 155–156) mukaan todellinen muutos on siinä, että lokaali ei enää ole sellainen selkeästi rajattu kommunikaatiosysteemi mihin aiemmin oli totuttu. Nykyisin lokaali ei enää toimi informaation, kokemuksen, keskustelun, turvallisuuden ja ymmärtämisen lähteenä samassa mittakaavassa kuin aiemmin. Beck tähdentää sitä, että olennainen kysymys ei ole, ovatko yhteisöt hävinneet tai kuinka ne voitaisiin pelastaa. Tärkeää on havaita, että yhteisön muodostuminen globaalissa ajassa on ”pelastettu” paikallisista siteistä. Sosiaalista läheisyyttä yhteenkuuluvuuden ja poliittisen toiminnan edellytyksenä ei enää voida selittää maantieteellisellä läheisyydellä. Beckin kanssa samoilla linjoilla on Mike Featherstone (1996, 63) todetessaan, että uusi kommunikaatioteknologia voi tuottaa eräänlaista globaalaa *Gemeinschaft*-yhteisöllisyyttä, joka ylittää fyysiset ja maantieteelliset rajat saattamalla yhteen erilaisia ihmisiä. Jakaessaan uusia yhteisiä kokemuksia nämä ihmiset muodostavat sellaista yhteisöllisyyttä, jossa kokemusten pääasiallisena viitepisteenä ei ole enää paikallisuus. Tavallaan muodostammekin tällöin psykologisia naapurustoja, jossa läheisyyden tunne perustuu kommunikaatioon ja jaettuihin merkityksiin.

Globaalin kulttuurin virratessa ympäri maailmaa otetaan erilaiset uudet muoti-ilmiöt, imagot ja tyylit käyttöön monilla eri tavoilla paikallisella tasolla. Kuitenkin globaalit mallit kohtaavat kansallisia, alueellisia ja perinteisiä toimintatapoja. Esimerkiksi Aasian valtioissa, mm. Japanissa, Koreassa, Taiwanissa, Hong Kongissa ja Singaporessa,

on kiivaitakin selkkauksia perinteisten, kansallisten ja globaalien identiteettien kesken. Näissä valtioissa perinteinen kulttuuri ja uskonto näyttelevät merkittävää roolia ihmisten arjessa. Tämän vuoksi kompromisseja ja synteesejä joudutaan tekemään perinteisten ja (post)modernien voimien välillä. Käytännössä kompromissit tarkoittavat sitä, että syntyy kulttuurisia hybridimuotoja, esimerkiksi kiinalaista rappia ja japanilaista heviä. Synteesi ja hybridisoituminen vaihtelevat kuitenkin maakohtaisesti, juuri sen vuoksi, että eri valtiot ovat omaksuneet erilaisia lähestymistapoja. (Cvetkovich & Kellner 1996, 11.)

Suomessa kulttuurien globalisoitumiseen ei ole reagoitu hallitustasolla erityisen voimakkaasti, ei ainakaan samalla tavoin kuin esimerkiksi Ranskassa. On kuitenkin havaittavissa, että Suomessakin paikalliskulttuurien vaaliminen voi hyvin. Tätä voi jo perustella sillä, kuinka paljon erilaisia paikallishistoriaan liittyviä kyläkirjoja yms. matrikkeleja on tehty ja on tekeillä. Myös viime aikojen murrebuumi on eräs osoitus paikallisuuden olemassaolosta EU-Suomessa. Niinpä näyttääkin selvältä, että globaalissakin ajassa halutaan säilyttää tietoisuus omista juurista.

4 Identiteetti kulttuurisen globalisaation aikakaudella

Perinteisesti kulttuurinen identiteetti on määritelty yhden yhteisen kulttuurin, eräänlaisen kollektiivisen ja todellisen minän kautta. Tämä minuus kätkee sisälleen monia muita, pinnallisemmin tai keinotekoisemmin määriteltyjä minuuksia, jotka ovat yhteisiä sellaisille ihmisille, joilla on yhteiset esi-isät ja historia. (Hall 1999, 224.) Postmodernin näkemyksen mukaan identiteetti on konstruktio, eikä ennalta annettu yhtenäinen ja haastamaton entiteetti. Kulttuurinen identiteetti rakentuu ennen kaikkea erojen kautta. Identiteetille on ominaista prosessinomaisuus eli se ei ole pysyvä ja luonnollinen asiantila. Tästä seuraakin, ettei identiteettiä löydetä, vaan kulttuurinen identiteetti

rakentuu samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien välisistä leikkauspisteistä. Kulttuurisille identiteeteille on ominaista, että ne määrittyvät suhteessa luokkaan, sukupuoleen, ikään, etnisyyteen, kansallisuuteen ja uskontoon. Niinpä esimerkiksi amerikkalaisuuden tai maskuliinisuuden merkitykset eivät ole koskaan täydellisiä ja yksiselitteisiä vaan jatkuvien neuvottelujen alaisia. Identiteetti on eräänlainen strateginen positio, joka tekee merkitykset mahdollisiksi. Tämä antiessentialistinen identiteettinäkemys ei suinkaan tarkoita sitä, etteikö identiteetin tarkastelu olisi enää mahdollista. Pikemminkin voidaan helpommin ymmärtää identiteetin poliittinen luonne diskursiivisena konstruktiona ja samalla nähdä mahdollisuus moniin erilaisiin, vaihtuviin identiteetteihin. (Barker 1999, 28.) Tästä näkemyksestä seuraa, että ihmisille tulee huomattavan paljon lisää vaihtoehtoja oman minuutensa rakentamisessa. Tässä rakennusprosessissa yhtenä keskeisenä aineksena ovat globaalin ja lokaalin tarjoamat uudet näkemykset.

Kaiken kaikkiaan identiteetistä ja sen rakennusprosessista tulee aiempaa monimutkaisempaa, koska yksilölle on tarjolla lähes lukematon määrä erilaisia vaihtoehtoja laidasta laitaan. Niinpä kulttuurinen globalisaatio aiheuttaa lisää epävarmuutta identiteetin muotoutumisessa, sillä valtavasta valikoimasta ei välttämättä löydykään ”oikeita identiteettejä”. On kuitenkin pidettävä mielessä, ettei epävarmuus ole pelkästään globalisaation mukanaan tuomaa. Ihmiset ovat joutuneet sietämään epävarmuutta aina. Tänä päivänä vain epävarmuuden luonne on muuttunut juuri valinnanmahdollisuuksien räjähdysmäisestä kasvusta johtuen. Zygmunt Baumanin (1996, 18) mielestä modernin identiteettiongelma oli, kuinka rakentaa identiteetti ja kuinka ylläpitää sen vakaus ja pysyvyys. Postmodernissa identiteettiongelmana sen sijaan on, kuinka välttää fiksaatiota ja varmistaa se, että kaikki vaihtoehdot pidetään avoinna. Modernina aikakautena identiteetistä puhuttaessa tunnussanana oli luominen, postmodernissa se on kierrättäminen. Erityisesti median välityksellä kierrätysmateriaalia on tarjolla lähes rajattomasti.

Tulevaisuudessa kansallisuuteen perustuvien identiteettien merkitys saattaa vähentyä ja niiden tilalle tulee yhä enemmän uusia hybridi-

identiteettejä. Varsinkin television yhteydessä hybridin käsite on hyödyllinen, koska globaalin television vaikutusta ei voida riittävän hyvin ymmärtää keskittymällä vain kansallisvaltioiden väliseen näkökulmaan. Niinpä onkin riittämätöntä väittää, että sähköinen tiedonvälitys, esimerkiksi globaalin television amerikkalaiset ohjelmat yksinkertaisesti häivyttäisivät afrikkalaisten, intialaisten tai kiinalaisten katsojiensa kansalliset identiteetit. Globalisaatio on lisännyt lähteitä ja resursseja identiteetin rakentamiseen ja hybridi-identiteettien tuottamiseen jälkitraditionaalisessa globaalissa yhteiskunnassa, jossa rajatut yhteiskunnat ja valtiot ovat joutuneet globaalien kulttuurillisten diskurssien todistajaksi. (Barker 1997, 191–192.)

Barker (1999, 70–71) esittää, että on hyödyllistä erotella toisistaan erilaisia variaatiota kulttuurisen, etnisen ja kansallisen identiteetin välisistä suhteista. Näin ollen seuraavat vaihtoehdot ovat mahdollisia:

- Kahta erilaista kulttuuritraditiota pidetään erilaisina ajan ja paikan suhteen. Tällöin henkilö voi määritellä itsensä joko aasialaiseksi tai britiksi. Tällainen lähestymistapa on kuuluu nationalismiin ja etniseen absolutismiin.
- Kaksi erilaista kulttuuritraditiota elävät rinnakkain ja kohtaavat toisensa ajassa ja paikassa. Tässä tapauksessa henkilö voi pitää itseään sekä aasialaisena tai brittinä ja liikkua näiden kulttuurien välillä tilanteen mukaan.
- Kulttuurit voivat olla translokaaleja ja osallistuvat globaaleihin virtauksiin. Hybridisointi syntyy eroavaisuuksien tunnistamisesta, mikä puolestaan synnyttää jotain uutta. Tässä tilanteessa henkilö kokee olevansa iso-britannianaasialainen.
- Kulttuuritraditiot kehittyvät erillisissä ympäristöissä, mutta kehittyvät samastumista, joka perustuu havaittuihin samankaltaisuuksiin ja yhteisyyteen johtuen perinteistä ja olosuhteista. Usein essentialistiset versiot pan-globaalista aasialaisuudesta tai afrikkalaisuudesta kuuluvat tähän kategoriaan.
- Kulttuuritraditio sulautuu toiseen ja luo samanlaisuutta. Tämän assimiloitumisen seurauksena henkilö voi todeta vanhempiansa olevan aasialaisia, mutta pitää itseään brittinä.

- Identiteetin uusia muotoja nousee esiin esimerkiksi luokkaa, etnisyyttä, sukupuolta ja ikää koskevista yhteisistä huolenaiheista. Tässä anti-essentialistisessa positiossa korostetaan samankaltaisuuksien strategista merkitystä ja strategian avulla muodostetaan alliansseja, esimerkiksi rasismia vastaan.

Stuart Hallin (1999, 64; 70) mukaan globalisaation yleinen vaikutus identiteetteihin on ristiriitainen. Jotkut identiteetit suuntautuvat kohti traditioita ja pyrkivät palauttamaan aiemman puhtautensa sekä herättämään henkiin uudelleen sen yhtenäisyyden ja varmuuden, jonka koetaan kadonneen. Toisaalta on esitetty näkemyksiä, että identiteetit ovat historian, politiikan, representaation ja eron vaikutuksen alaisia, minkä vuoksi niitä voi tuskin enää yhtenäistää tai puhdistaa. Hall myös huomauttaa, että globalisaatio ei tule tuhoamaan kansallisia identiteettejä. Pikemminkin se tuottaa samaan aikaan uusia globaaleja ja uusia paikallisia identifikaatioita.

Tarkasteltaessa globalisaatiota yksilön näkökulmasta voidaan helposti päätyä kahteen varsin vastakkaiseen käsitykseen. Toisaalta kyky verrata omaa elämää toisten elämään ja olosuhteisiin voi suistaa ihmisen yhä suurempaan katkeruuteen, epätoivoon, epävarmuuteen ja tyytymättömyyteen. Kaikki nämä kielteiset tuntemukset voivat äärimmillään johtaa hyvinkin dramaattisiin tekoihin (esim. etninen puhdistus). Toinen vaihtoehto on puolestaan, että kohdatessamme erilaisia maailmankatsomuksia ja elämäntyyylejä voimme saavuttaa hedelmällisen dialogin ja voimme kokea globalisaation eräänä mahdollisuutena rikastuttaa yhteiskuntaa. (Breidenbach & Zukrigl 1999.)

5 Kosmopoliittisuus ja turismi

Tärkeä kulttuurisen globalisaation piirre on kosmopoliittisuus. Kosmopoliittisuuden näkökulmalla tarkoitetaan sitä, että halutaan olla kosketuksissa erilaisten kulttuurien ja kulttuuristen kokemusten kanssa. Kosmopoliittisuus voidaan nähdä perspektiivinä tai mielentilana. Kosmopoliitti eroaa turistista siinä, että hän tuntee ja osallistuu

kulttuureihin. Niinpä voidaan sanoa kosmopoliitin olevan kotonaan useammassakin kulttuurissa. Oikeastaan hänellä on mahdollisuus kuulua useampaan kuin yhteen etniseen tai kulttuuriseen ryhmään samanaikaisesti. Matkustaessaan globaalisti hän kuitenkin arvostaa paikallisten sosiaalisten kontekstien ja identiteettien moninaisuutta. Kosmopoliitti voi myös saavuttaa statusta hallitsemalla useampien kulttuurien tuntemusta. (Billington ym. 1998, 207; Hannerz 1996, 103; Werbner 1999, 34.)

Kosmopoliitti eroaa turistista siinä, että turisti pyrkii usein hakemaan jotain plussaa tai ylimääristä, jota ei löydy kotioloista. Tämä ylimääräinen voi olla vaikkapa aurinko, naiset, halpa viina, huumeet tai eksoottinen ruoka. Turisti haluaa majoituksen, matkajärjestelyjen ja vakuutusten olevan samaa tasoa kuin kotioloissa. Lisäksi he eivät pidä tarpeellisena kohdemaan kielen osaamista. Turistin mukana matkustaa myös hänen oma kulttuurinsa, joka säilyy suhteellisen koskemattomana lomakohteessakin. Tavallaan turistit muistuttavatkin siirtotyöläisiä, jotka pyrkivät säilyttämään oman kulttuurinsa uusissa oloissa. (Billington ym. 1998, 207.)

Kosmopoliittinen upottautuminen ja osallistuminen toisiin kulttuureihin on luonteeltaan vapaaehtoista antautumista. Kuitenkin antautuminen jää väliaikaiseksi ja ajoittaiseksi jaksoksi, sillä tarpeen vaatiessa kosmopoliitille ovet ovat aina auki kotiin. Kosmopoliitin päällimmäisenä tavoitteena onkin usein liikkua ja matkustaa niin monessa paikallisessa kulttuurissa kuin suinkin mahdollista. Sitä vastoin tavoitteena ei ole jäädä yksittäiseen kulttuuriin pysyvästi. Tästä seuraa, että kosmopoliitti omaa laajan kulttuurisen tietämyksen useista kulttuureista, ja tällainen hybridiyden tuottama synteesi saattaa olla hyvinkin hedelmällinen keino tehdä ymmärrettäväksi globaalin kulttuurin elementtejä ja prosesseja. Vaara taas piilee siinä, että kosmopoliitista tulee eräänlainen entisaikojen etnografi, joka haluaa ylläpitää ylemmän aseman ja pyrkiä myksen kontrolloida kulttuureja ja kulttuurisia prosesseja. (Galfarsoro 1996; Hannerz 1996, 104.)

Hannerzin (1996, 105) mukaan kosmopoliitit suhtautuvat hyvin nihkeästi turisteihin. Ja pahinta mitä kunnan kosmopoliitille voi tapah-

tua on, että hänet sekoitetaan turistiin. Kosmopoliitit haluavat ottaa osaa kulttuureihin tai ainakaan he eivät halua erottautua paikallisen väestön joukosta. Turistit sen sijaan eivät ole osanottajia, ja vaikka he haluaisivatkin kehittää kosmopoliittista orientaatiota, he ovat tähän kykenemättömiä. Lisäksi turistit ovat vain kiusankappaleita paikallisten ja kosmopoliittien silmissä. Hannerzin näkemykset turismista vaikuttavat hieman liian kriittisiltä. Sitä paitsi hän unohtaa, että turistit eivät muodosta yhtenäistä ryhmää vaan ovat hyvinkin eriytyneitä. Kulttuurista nauttivaa kaupunkilomailijaa, Ibizaalla teknon tahdissa notkuvaa turistia tai venäläisellä jäänmurtajalla Pohjoisnavalle matkaavaa elämysmatkailijaa ei ehkä kannata niputtaa yhteen ja samaan kategoriaan.

Hetherington (1998, 117–118) esittääkin alun perin Eric Cohenin kehittelemän typologian, jossa erotellaan viisi erilaista turistin ideaalityyppiä: virkistäytymisturistit, ajanvieteturistit, kokemushakuiset turistit, kokeilevat turistit ja eksistentiaalistiset turistit. Virkistäytymisturistit ovat voimakkaasti kiinnittyneitä oman yhteiskuntansa kulttuuriin. Niinpä he toimivat turistinakin aivan kuin olisivat kotimaassaan. Matkailun pääasiallisena tarkoituksena onkin mahdollisuus virkistäytymiseen. Ajanvieteturisteille oma kulttuuri matkan aikana ei ole tärkeä, mutta toisaalta he eivät ole kiinnostuneita kohdemaankaan kulttuurista. Ajanvieteturismi onkin usein pakoa arkipäivästä, eikä se sisällä muita merkityksiä. Kokemushakuiselle turistille ensiarvoisen tärkeää on kokemusten etsiminen. Hän löytääkin itselleen merkityksiä toisten elämästä. Usein toisten elämä havaitaan autenttisemmaksi kuin oma elämä. Myös autenttisuuden hakeminen ja löytäminen on tärkeää kokemushakuiselle turistille. Kokeileva turisti vie autenttisuuden etsinnän vielä astetta pidemmälle. He pyrkivät perehtymään vieraaseen kulttuuriin mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. He saattavat hylätä oman yhteiskuntansa keskeiset arvot ja uskomukset ja yrittävät soveltaa autenttisempaan pitämänsä kulttuurin arvoja omaan elämäänsä. Kokeilevat turistit ovat eräänlaisia vaihtoehtoisten ja ekspressiivisten elämäntyylien etsijöitä. Viimeinen ideaalityyppi, eksistentiaalistinen turisti on päättänyt täydellisesti identifioitua toiseuteen ja sen vuoksi hän joutuukin elämään kotimaassaan eräänlaisessa maanpaossa.

Globaalina aikakautena kulttuureihin tutustuminen on aiempaa helpompaa, sillä lähes kaikissa suurkaupungeissa ja vähän pienemmälläkin paikkakunnilla on erilaisia etnisiä vähemmistöjä. Eräänlaista kosmopoliittisuutta voi myös harrastaa erilaisten Internetin keskusteluryhmien kautta. Näissä ryhmissä on usein osallistujia ympäri maailmaa, jolloin voidaan oppia tuntemaan uusia ihmisiä sellaisista valtioista, joihin matkustaminen saattaisi olla erittäin hankalaa tai jopa mahdotonta.

David Morley (1996, 329) huomauttaa, että globalisaatiota koskevissa pohdinnoissa olisi syytä varoa äärimmäisyyksiin menevää post-modernia näkemystä. Eli tänä päivänä varsin muodikkaanakin pidettyä nomadismien käsitettä ”kaikki menevät, minne vain haluavat”. Mike Featherstonen (2000, 216) mukaan em. näkemys on yltiöromanttinen. Tätä näkemystä ovat ruokkineet taiteilijat ja intellektuellit, joille itselleen matkustaminen on arkirutiinia. Matkustamisen estetiikan kannattajat unohtavat helposti, etteivät kaikki voi matkustaa. Näiden ihmisten kohtalona on jäädä lokaalin vangeiksi. Esimerkiksi Brasilian 4,5 miljoonaa maatonta eivät halua ”virrata” paikasta toiseen, heille riittäisi pelkästään paikka, johon he voisivat asettua. Tämä ei kuitenkaan ole mahdollista. Featherstone näkee Internetissä ja yleisemminkin uudessa mediassa mahdollisuuden, jolla lokaalisuuden rajat voidaan ylittää. Edellytyksenä vain on, että Internetin käyttö on edullista ja helppoa. Uuden median avulla Etelän asukkaat saisivat uusia vaikutuskanavia, ja samalla heidän valintamahdollisuudet lisääntyvät. Pääsy informaation lähteille ja mahdollisuus kommunikoida ja verkostoitua toisten kanssa lisää juuri valintojen määrää ja vallan tunnetta. Kuten Morley (1996, 329) muistuttaa, ei ole syytä myös unohtaa sitä, että on todellakin huomattava ero siinä, onko kosmopoliittisuus tai siirtolaisuus vapaaehtoista vai pakon sanelemaa.

Osalle ihmisistä uudet kommunikaatioteknologian sovellutukset ovat tarjonneet huomattavasti uusia mahdollisuuksia ja heille maailmasta onkin tullut aiempaa yhteenkytkeytyneempää. Sitten on paljon niitä, joiden horisontti on melkein päkaventunut entisestään. Näiden ihmisten toimintamahdollisuudet ovat vähentyneet. He ovat jääneet sen paikallisen ympäristönsä vangeiksi, johon ovat syntyneet. Dramaatti-

simpia esimerkkejä ovat mm. Los Angelesin ghettojen kaikkein huono-osaisimmat latinalaisamerikkalaiset ja mustat. Heille lokaalista on tullut kohtalo, josta ei ole ulospääsyä ja jossa globaalilla ei ole liiemmin merkitystä. Lokaalisuuskin rajoittuu vain niihin muutamisiin kortteleihin, joissa voi edes suhteellisen turvallisesti liikkua. Morley toteaaakin osuvasti, että loppujen lopuksi lokaali tai pieni ei ole aina kaunista, vaan tarkoittaa pelkästään voimatonta. (Morley 1996, 333.) Ehkä on lisäksi paikallaan muistuttaa, etteivät pelkästään maailman metropolien syrjäytetyt jää lokaalin vangeiksi: heitä löytyy myös lukuisista suomalaisista lähiöistä.

Globalisaation yhteydessä matkustamisen tarkastelulla on oma tärkeä sijansa. Turismi onkin maailmanlaajuisesti mitattuna eräs huomattavimpia elinkeinoja. Monet valtiot ovat lähes täysin riippuvaisia matkailusta saatavista tuloista. Billington ym. (1998, 207) huomauttavat, että nykyisin ulkomaanmatkailusta on tullut yhä tavallisempi tapahtuma. Matkalle lähtöä ei enää suunnitella samalla tavoin kuin aiemmin, ja tänä päivänä erilaisia halpamatkoja saa varsin lyhyellä varoitusaajalla. Kaikesta tästä on seurannut, että matkailuelinkeinon on muodostunut erilaisia alakategorioita. Koska perinteisistä etelänmatkoista on tullut jo suhteellisen tavanomaista huvia, on ryhdytty kehittämään ja markkinoimaan uudenlaisia *extreme*-henkisiä matkoja. Näitä voivat olla vaikkapa jääkenttävaellukset tai *survival*-matkat kesyttämätömissä viidakoissa. Tosituristille muodostuukin tärkeäksi erilaisten elämysten etsiminen. Äärimmilleen vietyinä tämä on sitten vaikka avaruusturismia amerikkalaisen miljonäärin tyyliin, kun tavallinen maailma ei enää riitä.

Turismilla on myös varjopuolensa. Näitä ovat mm. rikollisuus, huumeet ja prostituutio. Kuitenkin ehkä vakavimmat seuraukset kohdistuvat luontoon. Ympäristö ei kestä mitenkään valtaviin yleisömassojen kuormitusta ja alati kiihtyvä lomakohteiden rakentaminen kutistaa entisestään luonnontilassa olevia alueita. Ehkäpä reaktiona tähän ekoturismien suosio on ollut kasvussa. Ekoturismissa ideana on toimia luonnon ehdoilla ja välttää ympäristön liiallista kuormitusta. Ekoturismien avulla voidaan edistää ja ylläpitää kestävä kehitystä sillä edellytyksellä, että

toiminta on pienimuotoista. Oikeastaan ekoturismi ei voi ollakaan muuta kuin pienimuotoista, jos oikeasti otetaan luonto ja ympäristö huomioon. Näin ollen se toimiikin erilaisten disneylandien ja muiden keinotekoisien puuhamaiden vastapainona. Ekoturismin yhtenä tavoitteena onkin tavallisen turistin muokkaaminen ympäristöönsä kunnioittavaksi matkailijaksi. Ekoturismin eräänä etuna on se, että siinä voidaan ottaa huomioon paikallisten asukkaiden mielipiteet ja tarpeet. On tärkeää saada paikallinen väestö toimintaan mukaan sekä saavuttaa heidän hyväksyntänsä toiminnalle. Ennen kaikkea ekoturismi voidaan nähdä sellaisena uutena innovaationa, joka kunnioittaa paikallista ympäristöä ja kulttuuria. Tällöin tarjotaan mahdollisuuden häivä erilaiselle turismille, jossa on mukana hyväntahtoinen ja hillitty ote. (Sernau 2000, 35–38.)

6 Globaali media

Media on tullut yhdeksi tärkeimmistä resursseista rakennettaessa identiteettiä globaalissa maailmassa. Sam Inkinen (2000) toteaa osuvasti, että käsitteistä ”media” ja ”identiteetti” on muodostunut Suuria Käsitteitä ja Avainkertomuksia erilaisten metanarratioiden loppua julistavissa postdiskursseissa. Mikä on sitten globaalien median vaikutus identiteettiin tai yksittäiseen kulttuuriin? Cvetkovichin ja Kellnerin (1996, 10–11) mukaan globaalien ja lokaalien kulttuurien yhteensulautumista on arvioitu varsin eri tavoin. Joillekin globaali mediakulttuuri tarjoaa uusia mielihyvän ja identiteetin lähteitä, joiden kautta voidaan uudelleen määrittää sukupuolta, uusia roolimalleja ja fantasioita sekä uusia kulttuurisia kokemuksia. Tämän seurauksena vanhat identiteetit ja subjektiviteetit fragmentoituvat ja tilalle rakentuu uusia moninaisista ja joskus keskenään ristiriitaisistakin aineksista nousevia hybridi-identiteettejä. Vaikka globaalit voimat voivat ollakin tukahduttavia ja murentaa kulttuuritraditioita ja identiteettejä, niin ne mahdollistavat myös uuden materiaalin tarjoamisen identiteetin työstämiseen. Näin ollen ne voivat voimaannuttaa ihmisiä kyseenalaistamaan perinteisiä malleja ja tyyliä sekä luomaan uusia, emansipatorisia

vaihtoehtoja. Barker (1999, 59) pitää globalisaation, television ja kulttuuri-identiteetin välistä suhdetta monimutkaisena. Näiden suhteiden tuloksena voi syntyä monenlaisia eri identiteettivaihtoehtoja. Näitä voivat olla esimerkiksi hybridi-identiteetit, jyrkän fundamentalistiset uskonnolliset identiteetit tai postmodernien uusheimojen ympärille suuntautuneet identiteetit.

Televisiota on pidettävä globaalina ilmiönä. Vuonna 1995 maailmassa oli 850 miljoonaa televisiota ja päivittäin katselijoita on 2,5 miljardia. Viimeisen kymmenen vuoden aikana erityisesti kolmannessa maailmassa katselu on lisääntynyt. Television globaalisuus perustuu myös siihen, että sen välityksellä samanlaisia ohjelmia esitetään maailmanlaajuisesti. Yleisimmät ohjelmatyypit ovat kaikkialla lähes samoja: uutisia, saippuaoppoeroita, urheilua, tietokilpailuja ja musiikkia. (Barker 1999, 45, 54.) Yhtenä tärkeänä television globalisoitumisen seurauksena on se, että kansallisten televisioyhtiöiden sääntely on vähenemässä, koska nekin joutuvat ainakin jossain määrin kilpailemaan kaupallisia televisioyhtiöitä ja satelliittikanavia vastaan. Tämä on myös osaltaan johtanut siihen, että televisiotoiminta on tullut hyvin eriytyneeksi, eli samalla on syntynyt valtavasti lisää erilaisia *lifestyle*-kanavia, jotka pyrkivät saamaan katsojikseen jonkin tietyn rajatun segmentin. Erityisen vahvasti television vaikutus näkyy nuorisokulttuureissa. Uusimmat hitit ja muotivirtaukset leviävät muutamassa päivässä ympäri maailmaa MTV:n yms. kanavien välityksellä.

Uutisten perusrakenne on lähes kaikkialla sama: kesto n. 20–40 minuuttia, uutisankkureiden asema on tärkeä ja uutisoinnin keskeiset aiheet liittyvät politiikkaan ja talouteen. Kuitenkin uutisaiheiden painottamisessa esiintyy vaihtelua maiden välillä. Yhdysvalloissa uutisoinnissa pyritään sensaatioiden hakuun. Niinpä erilaiset onnettomuudet, katastrofit ja rikokset ovat tärkeä uutisoinnin kohde. Amerikkalaisissa uutisissa hallituksen toimintaa tarkastellaan kriittisesti ja ihmisoikeuskysymyksiä seurataan tarkoin. Myös ns. *human interest*-uutiset ovat tärkeitä. Intiassa ja Kiinassa uutisoidaan paljon kehitykseen (talous yms.) liittyviä uutisia. Lisäksi suhtautuminen tieteeseen ja teknologiaan on tavallista myönteisempää. Grönlannin inuitien uutiset

eroavat selkeästi lännen käytännöistä sisällön ja tyylin suhteen. Uutisissa korostetaan konsensusta konfliktien sijaan ja henkilöiden yksityisyyttä kunnioitetaan. (Barker 1997, 98.) Kaiken kaikkiaan uutisista on tullut nopeampisempia ja visuaalisuuden merkitys on kasvanut. Lisäksi yksittäiset uutisankkurit ovat päässeet tähden asemaan useimmissa maissa.

Uutisten globaalisuus ilmenee myös siinä, kuinka tietyt uutistoimistot (esim. Reuters) ja uutiskanavat (esim. CNN) hallitsevat uutisten välittämistä maailmalla. Länsimaisten uutistoimistojen valta-asemalla on ollut myös kielteisiäkin puolia. Esimerkkinä voi pitää islamilaisuuteen kohdistunutta leimaa. Länsimaiset uutistoimistot ovat nostaneet islamin päällimmäiseksi uhkaksi tämän päivän maailmassa. Erityisesti on korostettu islamilaisten maiden mm. Iranin, Irakin ja Libyan terrorismi-kytkentöjä. Länsimainen media esittääkin islamilaisten maiden ihmiset epärationaalisina fanaatikkoina, joita autoritaariset johtajat ja papisto johtavat. Media ei ole ollut erityisen kiinnostunut ymmärtämään ilmiön taustoja, eikä ole edesauttanut kulttuurien välisen dialogisen suhteen syntymistä. Yleensäkin me tiedämme kyllä maailman tapahtumista nopeasti, mutta useinkaan emme tiedä tapahtumien tarkempia taustoja ja syitä. Myös vastaanottamamme tieto on huolellisesti suodatettua poliittisten ja kaupallisten tarkoituksien vuoksi. (Barker 1997, 99; Sernau 2000, 142.) Se, ettei uutisten taustoihin ehditä syventyä, johtuu pitkälti kilpailutilanteesta. Alati kiihtyvässä kilpailussa on pyrittävä pärjäämään lähes millä hinnalla hyvänsä. Uutistoimistojen ja yksittäisten toimittajien pitäisi koko ajan olla kilpailijoitaan nopeampia ja ehtiä ensimmäisenä raportoimaan uudesta suurтуhosta. Uutisoinnissa myös uhrien lukumäärään kannattaa kiinnittää huomiota. Jos Yhdysvalloissa hirmumyrsky tai maanjäristys on surmannut vaikka muutaman ihmisen, aihe on näkyvästi esillä suomalaisissakin uutislähetyksissä. Sen sijaan Bangladeshissa tai Pakistanissa luonnonmullistuksen uhreja täytyy olla vähintään satoja, ennen kuin se noteerataan länsimaisessa mediassa. Ihmishenki ei todellakaan ole samanarvoinen uutistoiminnassa.

Globaalin median hyvä puoli on siinä, että nykyinen tiedonvälitys voi tuoda pahimmat ihmisoikeusloukkaukset ja hirmuteot yleiseen

tietouteen, jolloin on edes teoreettinen mahdollisuus puuttua tapahtumiin kulkuun. Jo tietoisuus siitä, että kansanmurhaa ei voida toteuttaa salassa, saattaa jo sinänsä pakottaa yksittäisen paikallisen diktaattorin miettimään useampaankin kertaan toimintatapojaan. Toisaalta globaali media myös ruokkii erilaisia konflikteja tai ainakin pitkittää niitä. Välillä vaikuttaa siltä, että erilaiset sissijärjestöt suorastaan elävät mediasta. Sisseille on usein suuri voitto juuri se, kun he saavat kansainvälistä medianäkyvyyttä. Lisäksi toimittajat turvautuvat epäilyttäviin toimintatapoihin uutisjuttujen hankinnassa. Mm. Jolon saarten panttivankikriisin yhteydessään toimittajat maksoivat sisseille, jotta he pääsisivät kuvaamaan panttivankeja. Toimittajilta saaduilla rahoilla sissit puolestaan pystyivät lisäämään asearsenaaliaan. Globaalia mediaa voisi lisäksi arvostella siitä, ettei se aina pyri puolueettomuuteen uutisoinnissa. Monissa viime vuosien konfliktitilanteissa media on valinnut nopeasti puolensa ja pitäytynyt näkemyksissään yllättävänkin itsepintaisesti.

Kansainvälisessä uutisoinnissa tavallisen ihmisen konteksti on usein hyvin yksilotteinen – eli hänelle tarjotaan uhrin rooli. Tavallisia ihmisiä joko tapetaan, haavoitetaan tai sitten he ovat pakolaisia ja omaisuutensa menettäneitä. Toisaalta nälkää näkevien lasten kuvat Etiopiasta tai Sarajevon torille ammutun kranaatin uhrin voivat herättää empatiaa katsojissa. (Hannerz 1996, 120–121.) Useinhan juuri laajamittaisen katastrofin jälkeen ihmiset innostuvatkin antamaan lahjoituksia eri avustusjärjestöille. Valitettavan usein vain käy niin, että heti kun televisiokamerat lähtevät onnettomuusalueilta tai sotanäyttämöiltä, myös ihmisten mielenkiinto vähenee uhreja kohtaan.

7 Kulttuuri-imperialismiako?

Kulttuurikriitikot ovat toisinaan kritisoineet kulttuurista globalisaa-tiota siitä, että kaikista kulttuureista tulee samanlaisia. Suurimaksi syylliseksi on nimetty televisio ja ennen kaikkea television amerikkalainen ohjelmatarjonta. Kriitikot ovat pelänneet, että katselijat

uskovat kaiken televisiosta näkemänsä ja kansalliset kulttuurit jäävät tämän amerikkalaisen infoähkyn ja viihteen jalkoihin. Mutta onko tilanne sittenkään näin toivoton? Olisi tietenkin hyvin ongelmallista ja uskallettua väittää, etteivät kansalliset ja kulttuuriset identiteetit olisi lainkaan alttiita joukkotiedostusvälineiden vaikutukselle. Mutta vähintään yhtä ongelmallista olisi väittää kulttuuri-identiteettien muodostumisen olevan pelkästään median varassa. Väite, että media determinoi systemaattisesti kulttuuria ja kulttuurikokemuksia, kieltää kulttuurin kontekstuaalisuuden. Yksittäisen paikalliskulttuurin jäsen voi muokata viestejä ja kulttuurituotteita omien paikallisten tarpeidensa ja vaatimustensa mukaan. (Axtmann 1996.) Ja vastoin kulttuurikriitikoiden ja muiden portinvartijoiden pelkoa tavallinen katseli ja saattaa olla yllättävänkin fiksu ja valistunut.

Myös useat empiiriset katselijatutkimukset ovat kyseenalaistaneet kulttuuri-imperialistiset näkemykset. Näiden tutkimusten tuloksena on päädytty siihen, että katselijat ovat aktiivisia ja ohjelmien merkityksiä voidaan tulkita lukemattomilla eri tavoilla. Television katselijat ovat merkityksen aktiivisia luojia. He eivät hyväksy kriittikittämiä ohjelman tarjoamia merkityksiä vaan käyttävät heille kertynyttä kulttuurista pääomaa ja kompetenssia ohjelmien arvioinnissa ja katselussa. On pidettävä mielessä, etteivät televisio-ohjelmien sisältämät merkitykset ole lukkoon lyötyjä, vaan ne ovat polysemisia. Tämä tarkoittaa sitä, että merkitykset ovat moninaisia ja että erilaiset yleisöt tulkitsevat niitä eri tavalla ja löytävät ohjelmista erilaisia merkitysten tasoja. Tärkeää on ottaa myös huomioon se, millainen on television katselukonteksti ja yhdistää television katselu muihin arkipäivän rutiineihin. (Barker 1997, 112; Barker 1999, 110.)

Television katselututkimukset ovat osoittaneet sen, että katselijat suosivat lopulta kuitenkin kotimaista ohjelmistoa. Lähes kaikkialla kotimaiset ohjelmat ovat kaikkein katselluimpia. Tavallisesti kotimaiset ohjelmat myös näytetään kaikkein parhaimpaan katselu-aikaan, kun taas ulkomaalainen ohjelmisto sijoitetaan joko päiväaikaan tai myöhäisiltaan ja yöhön.

Straubhaarin (1997, 290) mielestä Yhdysvaltojen asema maailman televisio-ohjelma markkinoilla on heikentymässä. Amerikkalaiset televisio-ohjelmat ovat joutuneet kilpailemaan useammallakin eri tasolla; alueellisella, kansallisella ja paikallisella. Yhä useammin myös muiden maiden tuotantoyhtiöt ovat myymässä ohjelmiaan (ja ohjelmaformaatteja) toisilleen. Esimerkiksi Brasilia ja Hong Kong kilpailevat maailmanlaajuisista markkinoista. Erityisen merkittävänä amerikkalaisen ohjelmiston korvaajana on amerikkalaisen kaupallisen mallin ja amerikkalaisen televisio-ohjelmaformaatin paikallinen soveltaminen. Tämä sovellusprosessi on usein kuitenkin hyvin tarkasti valvottua, sillä tavallisesti eurooppalaisille yhtiöille myydään amerikkalaisten ohjelmien tuotantolisenssit, joissa määritellään tarkoin eurooppalaisen vastineen sisältö. Esimerkkeinä voisi mainita vaikka Onnenpyörän tai Greedin. Tietenkin tavallisempaa on, että ei turvauduta virallisiin lisensseihin, vaan matkitaan suoraan amerikkalaisia esikuvia. Tällaisia tapauksia suomalaisessakin televisiohistoriassa on lukemattomia, mutta viimeisin lienee Selviytyjät-sarjan kotimainen vastine Suuri seikkailu-ohjelma.

Kieli- ja kulttuurierot ovat tärkeitä tekijöitä, jotka yhdistävät ja erottavat maailman televisioyleisöjä. Tärkeä asema on erityisesti niillä (usein hyvinkin vaikeasti havaittavilla) kulttuurisilla vihjeillä siitä, mikä on huvittavaa, poliittisesti korrektia, törkeätä tai pyhää. Usein jo EU:n alueelle suunnatuista, voimakkaasti taloudellisesti tuetuista yhteistuotannoista on tullut suuria floppeja juuri Euroopan kielellisen ja kulttuurisen eriytyneisyyden vuoksi. Toisaalta silloin, kun kieli ja kulttuuriset vihjeet jaetaan rajan molemmin puolin, voidaan helposti rakentaa rajat ylittäviä markkinoita. Esimerkiksi aiemmin Latinalaiseen Amerikkaan tuotiin paljon amerikkalaisia tilannekomedioita, joiden vitsit eivät toimineet kunnolla käänöksissä. Nyt sikäläisessä ohjelmahankinnassa on ryhdytty suosimaan naapurimaiden komedioita ja saippuaopperoita, koska kulttuurisen läheisyyden vuoksi katsojat ymmärtävät slangin, vitsit ja erilaiset viittaukset ajankohtaisiin tapahtumiin helpommin. (Straubhaar 1997, 292–293.)

Vaikka olen edellä useampaankin otteeseen kritisoinut kulttuuri-imperialistisia näkemyksiä, ei niitä voi täysin tuomita paikkansapitämättömiksi. Televisio voi edistää kulttuurin homogenisoitumista siinä tapauksessa, kun esimerkiksi tiettyjä ohjelmatyyppejä ei tuoteta lainkaan paikallisesti, vaan kaikki tuotanto on ulkomaalaista tuontitavaraa. Tällöin katselijoille ei ole edes tarjolla vaihtoehtoja.

Kansainvälisessä medialiiiketoiminnassa ongelmallisinta onkin ehkä kulttuurituotteiden epätasainen vaihto. Erityisesti elokuvan suhteen voidaan todeta, että vaikka kulttuuria tehdään kaikkialla, vain harvoilla valtioilla on etuoikeus esittää omia kulttuurisia tuotoksiaan maailmanlaajuisesti. Länsimainen elokuvissa kävijä ei välttämättä arvaa, että maailman johtava elokuvien tuottaja ei suinkaan ole Yhdysvallat vaan Intia, jossa tuotetaan vuosittain n. 1000 filmiä. Myös useissa muissa Aasian maissa (mm. Pakistanissa, Burmassa, Etelä-Koreassa, Thaimaassa ja Indonesiassa) on huomattavaa filmituotantoa. Vaikka kolmannen maailman elokuvateollisuus on huomattavaa, niin erittäin harvoin nämä filmit pääsevät elokuvateattereihin tai videoliikkeisiin. Vuosittaisessa elokuvamaailman megatapahtumassakin, Oscar-gaalassa, korostuu selkeästi hollywoodilainen nurkkapatriotismi, sillä koko Amerikan ulkopuolinen elokuvatuotanto on niputettu yhteen, ulkomaalaisten filmien kategoriaan. (Shohat & Stam 1996, 148.) Yleisemmälläkin tasolla median globalisaatiossa ongelmaksi muodostuu mediafirmojen yhä voimakkaampi keskittyminen. Kaikki merkittävimmät alan suuryritykset ovat joko amerikkalaisia, eurooppalaisia tai japanilaisia. Niinpä ei ole yllättävää, jos nämä firmat eivät ole kiinnostuneet kolmannen maailman elokuvien levittämisestä.

8 Lopuksi

Kysymykset globalisaation vaikutuksesta kulttuuriin ovat monimutkaisia, eikä selkeitä vastauksia helposti löydy. Tärkeää on kuitenkin havaita, että kulttuurin saralla globalisaation ei tarvitse merkitä

kulttuuri-imperialismia. Esimerkiksi televisio-ohjelmia voidaan tulkita hyvin eri tavalla. Vaikka ohjelmien tuottajien aikomuksena olisikin soluttaa amerikkalaista propagandaa ohjelmiinsa, niin tämä ei vielä takaa sitä, että yleisö uskoisi kritiikittä katsomaansa. Valtiot voivat tietenkin yrittää suojautua globaaleja vaikutteita vastaan, mutta se on osoittautunut käytännössä erittäin hankalaksi ellei jopa mahdottomaksi tehtäväksi. Hyvänä esimerkkinä on Kiinan pyrkimys sensuroida Internetiä. Ajatus Internetin täydellisestä sensuroimisesta on toteuttamiskelvoton Internetin rakenteesta johtuen. Television ohjelmatarjontaa on helpompi sensuroida, mutta tämän päivän teknologia helpottaa olennaisesti satelliitti- ja kaapelikanavien katselua.

Tänä päivänä valtaosa uusista median tarjoamista identiteetin rakennusaineiksista tulee amerikkalaisesta mediateollisuudesta, joten tämän vuoksi on oikeutettua huomioda amerikkalaisuuden merkitys kulttuurisessa globalisaatiossa. Mutta vaikka televisio-ohjelmat ja kulutushyödykkeet ovatkin amerikkalaista tuotantoa, niin niitä sovelletaan ja muunnellaan paikallisesti, jolloin ne ovat synnyttämässä identiteettien ja kulttuurien hybridisoitumista. Toki amerikkalaistumisen merkitystä ei kannata aliarvioida, onhan viime vuosina Suomeenkin rantautunut uusia Amerikasta lähtöisin olevia tapoja, joita ei vielä muutama vuosikymmen sitten ollut havaittavissa; esimerkkeinä vaikka pa ystävänpäivän viettäminen ja Halloween-juhlinta. Lienee vain ajankysymys, milloin myös kiitospäivä kalkkunapäivällisineen tulee Suomeen!

Kulttuurisen globalisaation yhteydessä on hyvä muistaa hybridisoitumisen merkitys. Kyse ei siis ole siitä, että puhtaat alkuperäiskulttuurit katoaisivat ja muuttuisivat yhdeksi yhtenäiseksi globaalikulttuuriksi. Pikemminkin asian voi nähdä niin, että erilaisiin paikallisiin kulttuureihin tulee vain lisää erilaisia sävyjä. Tässä yhteydessä maahanmuuttajat voitaisiin nähdä rikkautena, jotka lisäisivät kulttuurista vaihtelua ja edistäisivät kulttuurien välistä vuoropuhelua. Jossain määrinhän näin on tapahtunutkin ruohonjuuritasolla. Tosin, tässäkin on omat riskitekijänsä. Nimittäin ainakin Suomessa ruohonjuuritaso saattaa maahanmuuttajalle tarkoittaa kirjaimellisestikin lattiatasoa, kun

hän joutuu siivomaan julkisten rakennusten loputtomia käytävälabyrinttejä. Kaiken kaikkiaan laajempi eriytyneisyys olisi hyvin suotavaa, ettei useimpien maahanmuuttajien tarvitse tyytyä Kebab-paikkojen pitämiseen. Yleisemmällä tasolla hybridisoitumisen ideaalia ei vastaa varmaankaan se, että eri etniset vähemmistöt on saarrettu omiin elinkeinoenklaaveihinsa.

Tietenkin eri kulttuurit voivat ajautua törmäyskurssille. Esimerkkejä on lukuisia ja lähimmät ovat Euroopasta. Tulevaisuudessa etnisyyttä ja kansalaisuutta joudutaankin pakosta tarkastelemaan aivan uudessa valossa. Voidaan nimittäin huomata pian, ettei perinteinen kansallisvaltioretoriikka ole toimiva ratkaisu globaalin/glokaalin ajan toimintaympäristössä. Myös kysymykset kulttuuri-identiteetistä ovat paljon monimutkaisempia kuin mitä saatetaan kuvitella. Tästähän löytyy esimerkkejä jo Suomestakin. Kiista siitä, kuka on saamelainen ja kuka ei, on ollut esillä pitkään Lapissa. Ylipäätänsäkin kysymys siitä, onko paikallisuudesta nouseva identiteetti sen aidompi ja todellisempi kuin globaalin median ja hybridisyyden varaan rakennetut moninkertaiset identiteetit, on ongelmallinen. Identiteetin käsitteen ympärille kietoutuu perustavaalaatua olevia kysymyksiä omasta minuudesta. Kuka minä olen? Mihin ryhmään tai yhteisöön kuulun? Mitä on olla suomalainen? Mitä on olla savolainen Helsingissä tai Lontoossa?

Toisenlainen, mutta vähintäänkin yhtä vaikea kysymys on pakolaisten ja diasporassa elävien tilanne. Toisaalta he ovat päässeet turvaan kotimaansa sietämättömiä oloja, jossa he ovat joutuneet elämään pelon ja epätoivon ilmapiirissä. Kuitenkin uudessa kotimaassaan he joutuvat mahdollisesti rasismien kohteeksi sekä samanaikaisesti kokevat juurettomuutta ollessaan eräänlaisia kulttuurisia väliinputoajia. Niinpä hybridisoituminen ei ole vain leikittelevän kevyttä postmodernia ilottelua, se voi olla myös vakava ahdistuksen aihe. Muutenkaan ei kannata olla liian hyväuskoinen ja sinisilmäinen kulttuurisen globalisaation suhteen. Vaikka hybridisyys on osaltaan saattanut maailman kansoja yhä enemmän kanssakäymiseen toistensa kanssa, tämä ei ole poistanut suvaitsemattomuutta ja rasismia. Kovin usein toisen värinen, eri kieltä puhuva

ja erilaista uskontoa tunnustava ihminen koetaan uhkana omalle identiteetille ja olemassaololle.

Ei ole myöskään syytä unohtaa Internetin avaamia aivan uudenlaisia mahdollisuuksia kulttuurisessa globalisaatiossa. Internetin avulla on mahdollista saada yhteyksiä kulttuureihin, joiden kohtaaminen muutoin voisi olla mahdotonta. Sen avulla voivat esimerkiksi maahanmuuttajat pitää yhteyksiään kotimaahansa ja saada tietoa entisen kotimaan tapahtumista. Myös kulttuuri-identiteetille voidaan saada vahvistusta Internetin avulla. Toisaalta Internet, jos mikään, on jäsentänyt uudelleen lännen ja muun maailman suhteita: bittiavaruudessa ei ole keskusta eikä sen paremmin länttä kuin itääkään. Ehkäpä jonain päivänä kaikkein hurjimmissa utopioissa ”todellisessa” maailmassa ei enää ole yhtä keskusta. Hybridisoitumista voisi pitää suunnanottona kohti tällaista maailmaa, mutta aikaa tämä harppaus tulee viemään paljon.

Lähdekirjallisuus

- Appadurai, Arjun 2000: Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. Teoksessa John Beynon & David Dunkerley (eds.) *Globalization. The reader*. London: Athlone Press, 92–100.
- Axtmann, Roland 1996: Collective Identity and the Democratic Nation–State in the Age of Globalization. Teoksessa Ann Cvetkovich & Douglas Kellner (ed.) *Articulating the Global and the Local*. Boulder, Colorado. Westview Press, 33–58.
- Barker, Chris 1997: *Global Television: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Barker, Chris 1999: *Television, Globalization and Cultural Identities*. Buckingham: Open University Press.
- Bauman, Zygmunt 1996: From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. Teoksessa Stuart Hall & Paul du Gay (eds.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage, 18–37.
- Beck, Ulrich 2001: *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Beynon, John 2000: General Introduction. Teoksessa John Beynon & David Dunkerley: *Globalization. The Reader*. London: Athlone Press, 1–38.

- Billington, Rosamund & Hockey, Jenny & Strawbridge, Sheelagh 1998: Exploring Self and Society. London: MacMillan Press.
- Breidenbach, Joanna & Zuhlig, Ina 1999: The Dynamics of Cultural Globalization. The Myths of Cultural Globalization. On line-dokumentti <http://www.inst.at/studies/collab/breidenb.html> (10.5.2001).
- Clifford, James 1988: Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature and Art. Harvard: Harvard University Press.
- Cvetkovich, Ann & Kellner, Douglas 1996: Introduction: Thinking Global and Local. Teoksessa Ann Cvetkovich & Douglas Kellner (ed.) Articulating the Global and the Local. Boulder, Colorado: Westview Press, 1–32.
- Featherstone, Mike 1996: Localism, Globalism and Cultural Identity. Teoksessa Rob Wilson & Wimal Dissanayake (eds.) Global/Local. Cultural Production and the Transnational Imaginary. Durham and London: Duke University Press, 46–77.
- Featherstone, Mike 2000: Technologies of Post-Human Development and the Potential for Global Citizenship. Teoksessa Jan Nederveen Pieterse (ed.) Global Futures. Shaping Globalization. London: Zed Books, 203–223.
- Friedman, Jonathan 1995: Global System, Globalization and the Parameters of Modernity. Teoksessa Mike Featherstone & Scott Lash & Roland Robertson (eds.) Global Modernities. London: Sage, 69–90.
- Galfarsoro, Imanol 1996: An Incursion into the Realm of Travelling Cultures and Diaspora Politics. On line-dokumentti <http://ibs.lgu.ac.uk/forum/diaspo1.htm> (10.5.2001).
- Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Suomentaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Hannerz, Ulf 1996: Transnational Connections. Culture, People, Places. London: Routledge.
- Hannerz, Ulf 1997: Notes on the Global Ecumene. Teoksessa Annabelle Sreberny-Mohammadi, Dwayne Winseck, Jim McKenna & Oliver Boyd-Barrett (eds.) Media in Global Context. A Reader. London. Arnold, 11–18.
- Hetherington, Kevin 1998: Expressions of Identity. London: Sage
- Inkinen, Sam 2000: Kybermaailma ja (uus)mediakulttuuri identiteetin rakentajana – Lähtökohtia, ongelmia ja peruskäsitteitä. On line-dokumentti <http://www.urova.fi/home/ttk/projekti/inkinen/> (28.4.2001).

- Morley, David 1996: EurAm, Modernity, Reason and Alterity or Postmodernism, the Highest Stage of Cultural Imperialism? Teoksessa David Morley & Kuan-Hsing Chen (ed.) Stuart Hall. *Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge, 326–360.
- Pecoud, Antoine 2000: Entrepreneurship and Identity among Germans Turks in Berlin. On line-dokumentti <http://www.intergraphjournal.com/enhanced/vol1issue3/pecoud/pecoudarticle.htm> (10.5.2001).
- Pieterse, Jan Nederveen 1995: Globalization as Hybridization. Teoksessa Mike Featherstone, Scott Lash & Roland Robertson (eds.) *Global Modernities*. London: Sage, 45–68.
- Robertson, Roland 1995: Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. Teoksessa Mike Featherstone, Scott Lash & Roland Robertson (eds.) *Global Modernities*. London: Sage, 25–44.
- Sernau, Scott 2000: *Bound. Living in the Globalized World*. Bloomfield, Conn: Kumarian Press.
- Shohat, Ella & Stam, Robert 1996: From the Imperial Family to the Transnational Imaginary: Media Spectatorship in the Age of Globalization. Teoksessa Rob Wilson & Wimal Dissanayake (eds.) *Global/Local. Cultural Production and the Transnational Imaginary*. Durham and London: Duke University Press, 145–170.
- Straubhaar, Joseph 1997: Distinguishing the Global, Regional and National Levels of World Television. Teoksessa Annabelle Sreberny-Mohammadi, Dwayne Winseck, Jim McKenna & Oliver Boyd-Barrett (eds.) *Media in Global Context. A Reader*. London: Arnold, 284–298.
- Werbner, Pnina 1999: Global Pathways. Working Class Cosmopolitans and the Creation of Transnational Ethnic Worlds. *Social Anthropology* 1, 17–35.

Yhteisöt epävarmuuden ajassa – yhteisöllisyyskeskustelun myöhäismoderneja virtauksia

Mikko Saastamoinen

1 Johdanto

Globalisaatio on varsin abstrakti käsite. Arkielämämme tasolla havaitsemme sen piirteitä lähinnä siinä, ettei moni asia ole niin kuin ennen. Voisimme luetella pitkänkin listan konkreettisia muutoksia, jotka ovat koskettaneet arkielämäämme vaikkapa kuluneiden kymmenen vuoden aikana. Ehkä monille konkreettisin mutta silti vaikeasti kuvattava ilmiö on epävarmuuden tulo uudella tavalla osaksi arkielämäämme. Epävarmuus on tullut meille käymään, eikä se tunnu lähtevän pois. Se näkyy esimerkiksi 1990-luvun alun suuren laman mukanaan tuomana työelämän rakennemuutoksena. Pysyviä työpaikkoja ei enää entisessä mielessä ole. Se näkyy myös maailmalta vyöryvänä informaatiotulvana, joka kertoo luonnonkatastrofeista, väkivallasta ja uusista sairauksista. Vaikka monille ihmisille globalisaatio on merkinnyt vaurautta ja pikavoittoja uudesta taloudesta, on ilmiö siihen kytkeytyvän epävarmuuden kautta monelle varsin pelottava. Keneen tässä tilanteessa voi turvautua, kun yhteiskuntamme instituutiot ja poliittinen päätöksenteko eivät kykene reagoimaan muutokseen entisellä tavalla? Yleensä epävarmuudessa turvaamme toisiinsa ihmisiin, ja niinpä tässäkin

uudenlaisen epävarmuuden ajassa ratkaisuksi moneen pulmaan esitetään ihmisten välistä yhteistoimintaa eli yhteisöllisyyttä.

Tarkastelen artikkelissani aikamme yhteisöllisyyskeskustelun virtauksia. Manuel Castells (esim. 1997) on monien muiden yhteiskuntatieteilijöiden tavoin esittänyt, että uusi paikallisuuden ja siihen liittyvän yhteisöidentiteetin korostus on ilmentymää ja jossain määrin kulttuurista vastarintaa globalisaatiolle ja sen synnyttämälle hallitsemattomuuden tunteelle kulttuurimme poliittisella, paikallisella ja eettis-moraalisella tasolla. Gerard Delanty (2000) esittää, että yhteisöllisyyden ideologiassa, eli kommunitarismissa, on kyse yrityksestä rakentaa uusi kansalaisuuden ideaali, jossa painopiste on mikrotason yhteisöllisyydessä ja sen synnyttämässä moraalisisessa sidoksessa. Kommunitarismi on pääosin pohjoisamerikkalaisena poliittisena, moraalifilosofisena ja sosiologisena suuntauksena kriittinen liberalistisen kansalaisuusmallin individualismia sekä toisaalta eurooppalaisten sosiaalidemokraattisten mallien valtiokeskeisyyttä kohtaan. Kommunitarismissa keskiöön nousee nimenomaan yhteisö, joka moraalisisena kehyksenä synnyttää yksilöidentiteetin ja joka yhteisön arvoihin ja tavoitteisiin sitoutumisen kautta synnyttää yhteiskunnan olemassaolon mahdollisuuden. Siinä, missä liberalistinen ja sosiaalidemokraattinen kansalaisuuskäsitys perustuu oikeuksien ja velvollisuuksien suhteiden määrittelyille, on kommunitaristisessa mallissa keskeistä identiteetti ja aktiivinen osallistuminen yhteisöjen toimintaan.

Kommunitarismin eri virtausten ohella puhutaan paljon myös uudenlaisesta yksilöiden valintaan ja ilmaisulliseen ulottuvuuteen liittyvästä yhteisöllisyydestä. Tätä yhteisöllisyyttä nimitetään postmoderniksi. Postmodernin yhteisöllisyyden syntyminen liittyy pitkälti uudenlaisen kulutus- ja informaatioyhteiskunnan synnyttämiin elämäntapoihin. Sillä on myös kytkentöjä ideologiseen ja poliittiseen yhteisöllisyyteen. Esimerkiksi ympäristönsuojeluliikettä ja muita radikaalin demokratian parissa toimivia liikkeitä voidaan tarkastella postmodernina yhteisöinä. Artikkelini eräs keskeinen teema on kytkeä tämän hetken yhteisöllisyyskeskustelun virtauksia uuden epävarmuuden luonteeseen. Tässä tarkastelussa tukeudun pääosin sosiologi Zygmunt

Baumanin (2001a; 2001b) aikalaisanalyysiin. Hänen näkemyksensä mukaan kulttuurimme läpitunkeva individualismi ja toisaalta yhteisöllisyyden kaipuu epävarmuuden tilassa täytyisi kytkeä paremmin analyysiin epävarmuuden syistä ja luonteesta. Jos eri tasoja ei kyetä kytkemään toisiinsa, jäävät kertomukset yksilöllisestä ja yhteisöllisestä kärsimyksestä irrallisiksi, eivätkä näin ollen tee mahdolliseksi muutokseen tähtäävää toimintaa. Kommunitarismin ongelmaksi voidaankin nähdä sen konservatiivisuus, jossa ei oteta huomioon globaalin talouden ja uusien yhteisöjen ei-traditionaalista luonnetta. Samoin useita postmoderneja yhteisöjä voidaan kritisoida siitä, että identiteettipolitiikan nimissä ne usein laiminlyövät kysymyksiä taloudellisesta epätasavaruudesta ja yhteisöjen kytkeytymisestä laajempaan kulttuuriseen dialogiin. Artikkelini lopussa pohdin tieteen merkitystä uusien yhteisökertomusten synnyttämisessä.

2 Unelmien Ankkalinn

Floridan rämealueen liepeillä, lähellä Orlandon suurkaupunkia, sijaitsee 1995 perustettu Celebration-niminen asuinyhteisö. Tämä parinkymmenen tuhannen asukkaan yhteisö voisi olla kuten mikä tahansa lukuisista Amerikan pikkukaupungeista. Kyseessä on kuitenkin jättimäisen Disney-yhtiön perustajan Walt Disneyn 1960-luvulla visioiman tulevaisuuden ihanneyhteisön konkreettinen toteutus. Tämä ihanneyhteisö oli Walt Disneyn visioissa futuristinen kaupunki, jossa rikollisuus, saasteet ja poikkeavuus olisi korvattu yhteisöllisyydellä, puhtaudella ja yhdenmukaisuudella. Kaupungin arkkitehtuuri ei kuitenkaan ilmennä perinteistä käsitystä futurismista, vaan pikemminkin pyrkii viestimään nostalgisesta menneisyydestä, jossa aika on pysähtynyt ja elämä soljuu hitaasti eteenpäin. Kaupungin ulkoasu synnyttää miellelyhtymiä 1800-luvun Keskilännen tai Uuden-Englannin pikkukaupunkeihin. Disneyn sarjakuvien kaupunki Ankkalinn on hyvin pitkälle sellainen unelmayhteisö, josta Walt Disney haaveili, kun hän muotoili suuntaviivoja yhtymän kaupunkisuunnitteluhankkeelle. Celebrationin

kaupunki onkin ulkoasultaan hyvin ankkalinnamainen. Rakennukset ovat epätodellisen pastellinsävyisiä tai valkoisia ja edustavat arkkitehtuuriltaan tyyliä, jota voisi luonnehtia uustraditionaaliseksi, kuten myös kolumnisti Craig Wilson (1995; ks. myös Apunen 1998) kaupungin ulkoasua kuvaavaksi:

”Celebrationin avainsana on ”uustraditionaalisuus”. Celebration on enemmän kuin pikkukaupunki, se on unelma amerikkalaisesta pikkukaupunki-idyllistä. Celebration on 1800-luvun kaupunki 1900-luvun lopun ihmisille, jotka haaveilevat ajasta, jolloin kadunkulmissa ei ollut rikollisuutta vaan mehukojuja...Kun kaupunki on valmis, siellä on noin 20 000 asukasta. Tämän jälkeen portit suljetaan: enempää asukkaita kaupunkiin ei oteta. Kaupungin ei anneta kasvaa yli tämän rajan, jotta välttyttäisiin suurten kaupunkien ongelmilta, liikenteeltä ja saasteilta. Celebrationissa kaiken on oltava kävelymatkan päässä ja katujen pysyttävä tahrattoman siistinä.”

(Ref. Apunen 1998, 101.)

Kaupungin epätodellinen ankkalinnamaisuus tulee esiin myös tarkasteltaessa katunäkymää:

”Celebrationissa ei näy lihavia ihmisiä, rujoja ihmisiä, huonosti puettuja ihmisiä. Hölkkääjiä on paljon: tämä on terveitten ihmisten kaupunki. Asukkaat ovat alleviivaamattomalla tavalla vauraan näköisiä. Heidän vaatteensa ovat floridalaisen huolettomia, mutta rypyttömiä. Pikepaidat ovat poikkeuksetta merkkittävää...Ihmiset muistavat huolellisesti tervehtiä kaikkia vastaanulijoita. Celebrationissa ystävällisyys ei ole vaihtoehto vaan normi.”

(Apunen 1998, 101.)

Celebrationia voisi kuvata sosiaalisena laboratoriona, jossa hyvinkin ristiriitaisten ja ensi katsomalla tosilleen vieraiden ulottuvuuksien avulla on pyritty rakentamaan eskapistinen high-tech-yhteisö, jossa ei ole rikollisuutta, turvattomuutta tai räikeää erilaisuutta. Illuusio pysähtyneestä menneisyyden ajasta nivoutuu sofistikoituneeseen teknologiaan ja kaikkialle näkeviin valvontakameroihin. Turvallisuus on tuotettu taitavasti: Kukaan ei haluaisi asua aidatussa kaupungissa, joten

aidoista on tehty hienovaraisen näkymättömiä. Kaupungin sheriffiä tukee lukuisa joukko yhtymän turvamiehiä. Uusin tietokoneteknologia säätelee asuinympäristöä. Mikään tällainen ei kuitenkaan pistä räikeästi silmään, vaan kaikki valvonta ja kontrolli on hyvin taitavasti hajautettu osaksi kaupunkimiljöötä. Kaikessa yhdyskunnan toimintaan liittyvässä retoriikassa korostetaan yhteisöllisyyttä, joka synnytetään ”avaimet käteen”-periaatteella. Muuttaessaan Celebrationiin ihmiset ostavat yhteisöllisyyttä. Se merkitys, joka yhteisölle täällä annetaan kytkeytyy turvallisuuteen, konformistisuuteen ja nostalgiaan. Ajan keinotekoinen hidastaminen voi liittyä mielikuviin 1800-luvun lopun amerikkalaisesta pikkukaupungista, jota on kuvattu varsin kattavasti amerikkalaisessa kirjallisuudessa. Pikkukaupungin yhteisöllisyys näyttäytyy turvallisena identiteetin rakentumisen kehyksenä. Aika kuluu hitaasti ja ihmisen persoonallisuus muotoutuu niinikään hitaasti kietoutuen pikkukaupungin ennakoitavien rutiinien ympärille. Tämä identiteetin rakentumisen varmuus luonnehtii myös yhteisön sosiaalisia suhteita, joissa korostuvat luottamus ja kyky yhteistyöhön. Celebrationissa tätä yhteisöllisyyttä pyritään kaikin tavoin edistämään kaupunkisuunnittelussa ja asumisoi-keuteen liittyvissä sanktioissa. Muuttaessaan Celebrationiin ihminen siis sitoutuu ostamaan yhteisöllisyyttä, ja tämä sitoumus tuo mukanaan velvoitteen kaupungin idean mukaiseen yhdenmukaisuuteen.

Celebrationin kaupunki on ehkä marginaalinen esimerkki siitä, millaisia utopioita suuryritykset voivat halutessaan toteuttaa. Se on myös mielenkiintoinen esimerkki siitä, kuinka suuryrityksen, kaupungin ja ihmisten arkielämän alueet nivoutuvat uudella tavalla yhteen tässä myöhäismodernissa kokeilussa. Suomessa ajatus suuryrityksen omistamasta ja hallinnoimasta kunnasta tai lähiöstä on kaiketi onneksemme vielä dystopista tulevaisuutta kuvaavien televisiosarjojen todellisuutta. Celebration on herättänyt suuren mielenkiinnon yhdysvaltalaisten sosiologien sekä kaupunki- ja kulttuurintutkijoiden keskuudessa. Aiheelle on pyhitetty useita [www-sivustoja](#). Ilmiö onkin mielenkiintoinen. Siinä risteävät monet teemat: modernistinen kaupunkiutopia, kaipuu turvalliseen esimoderniin yhteisöllisyyteen, syklisen ja siten perinteisen ajankulun ihannointi ja korkean teknologian hyödyntäminen

niin palveluissa kuin kontrollissakin. On vielä vaikeaa sanoa, jääkö Celebration ainutlaatuisiksi kokeiluksi, vai edustaako se laajempaa trendiä, jossa maksukykyinen keskiluokka pakenee yhä monimutkaistuvampaa maailmaa aidattuihin korkean teknologian pseudonostalgisiin onneloihin.

3 Yksilöityvä hätä ja kaipuu yhteisöihin

Mistä tämä kaipuu nostalgiaan, yksinkertaiseen syklisesti etenevään aikaan ja yhteisöllisyyteen oikein kertoo? Tunnettu sosiologi ja aikamme tilan analysoija Zygmunt Bauman (2001a) kuvaa ajatuksiaherättävässä kirjassaan *Community. Seeking Safety in an Insecure World* (*Yhteisö. Turvan etsintää epävarmassa maailmassa*) yhteisöä tilaksi, joka on aina menneisyydessä tai tulevaisuudessa, mutta ei koskaan tässä hetkessä. Yhteisössä on ennen kaikkea kysymys ontologisen varmuuden, pysyvyyden ja turvallisuuden tilasta – ilmiö, joka meiltä on modernin likvidissä, nestemäisen notkeassa tilassa viety. Yhteisö on kadotettu paratiisi, autuuden ja onnen tila, jonka menetyksestä ihmisen ahneuden vuoksi kertovat niin antiikin kuin Raamatunkin alkukertomukset. Eedenin puutarhan yhteisö tuhoutui, kun ihminen söi hyvän ja pahan tiedon puusta ja tuli tietoiseksi itsestään. Itsestään tietoiseksi tullut yhteisö lakkaa olemasta yhteisö sanan traditionaalisessa merkityksessä. Kun modernisaatio alkoi synnyttää vaihtoehtoja perinteiselle *Gemeinschaft*-yhteisölle, tuli yhteisöstä jotakin tietoisesti reflektoitavaa. Siitä tuli olemisen tila, jossa ei enää vaan eletty onnellisen tietämättömänä ja viattomana kaikesta muusta. Yhteisöstä tuli jotakin, johon kaivataan ja jota täytyy tietoisesti määritellä. Moderni aika antoi meille mahdollisuuden Celebrationin kaupungin kaltaisiin yhteisöllisyysutopioihin.

Yhteisön määritelmiä on lukuisia. Bauman (2001a, 12) tuo esiin perinteisen ideaalisen yhteisön määrittelyn piirteitä viittaamalla Robert Redfieldin jaotteluun, jossa yhteisön tunnusmerkkejä ovat erottuvuus

muista ihmisryhmistä, pienuus, joka ilmenee jatkuviissa vuorovaikutus-suhteissa, sekä itseriittoisuus elämänpuitteiden tarjoamisessa. Ideaali yhteisö on ”kehdosta hautaan”-järjestely. Baumanin mukaan nämä viehättävät ja ihmisiin vetoavat yhteisöllisyyden kulmakivet merkitsevät myös jotakin muuta. Erottuvuus voidaan ymmärtää selkeänä pyrkimyksenä jakaa ihmiset ”meihin” ja ”heihin”. Pienuus merkitsee kommunikaatiota vain ”meidän kesken”, johon ulkopuolisilla ei ole syytä osallistua. Yhteisön itseriittoisuus merkitsee pyrkimystä täydelliseen eristymiseen ulkopuolisista. Kaikki nämä ovat jopa ahdistavia ilmiöitä. Moderniin aikaan liittyvä yksilöllistyminen ja kaupungistuminen vapautti 1900-luvun ihmisiä monista perinteisen yhteisöllisyyden negatiivisista piirteistä. Tom Morton (2000) siteeraa tästä ilmiöstä Andy Warholia, joka muistelllessaan nuoruuttaan pikkukaupungissa totesi: ”parasta oli sieltä pois pääseminen”.

Yhteisö on kaunis sana. Sitä voidaan käyttää moneen tarkoitukseen ja sitä on epävarmassa ajassamme syytä hokea joka yhteydessä (ks. esim. Saastamoinen 2000, 164). Metaforana menetetyistä paratiisista se ilmentää meille turvallisuuden tunnetta, jota muiden ihmisten läsnäolo ja tuki voi meille maailman myrskyissä antaa. Paradoksaalisesti se voi olla myös jotakin ahdistavaa ja kontrolloivaa länsimaiselle ihmiselle, jota on jo pitkään kehoitettu olemaan *yksilö*, huolehtimaan itse omista asioistaan ja tavoittelemaan omaa ainutkertaista onneaan elämässä. Turvallisuuden tunne ja vapaus, kuten ne kulttuurissamme määritellään, ovat käsitteinä jotakin vaikeasti yhteensovittettavaa. Näiden kahden ääripään välissä me joudumme elämään ja tekemään niiden suhteen päätöksiä, joiden toteutuminen on harvoin omassa käsissämme:

”Haluatko turvallisuutta? Luovu silloin vapaudestasi tai ainakin suuresta osasta sitä. Haluatko luottamusta? Älä silloin luota kehenkään oman yhteisösi ulkopuolelta. Haluatko yhteisymmärrystä? Älä puhu silloin muukalaisten kanssa tai käytä muukalaisten kieltä. Haluatko mukavan kotoisan tunteen? Asenna silloin kotiisi hälyttimiä ja valvontakameroita ajotiellesi.”

(Bauman 2001a, 4.)

Yhteisöllisyys on osa aikalaiskeskusteluamme. Se on vastausten hake-
mista globalisaation synnyttämiin ongelmiin, jotka muodossa tai
toisessa koskettavat meitä jokaista. Ajatellaanpa vaikka modernisaation
synnyttämää palkkatyötä, joka leimaa tavalla tai toisella jokaisen
ihmisen elämää ja on siten eräs avain länsimaisten yhteiskuntien
dynamiikan ymmärtämiselle. Marxilaisen teorian eräisiin hyveisiin
kuuluu kuvaus siitä, kuinka työnteko vieraannutti teollisen kapitalismin
myötä ihmisen välittömästä elämänpöörästä. Perinteisessä esimodernissa
yhteisössä työnteko kietoutuu erottamattomasti kaikkeen toimintaan
ihmisen elämisaikavälissä. Työ on yhteisön jatkuvuuden turvaamista
luontaistaloudessa, ja se liittyy suoranaiseen tarpeiden tyydyttämiseen.
Sitä ei ole välineellistetty ja sen myyminen on harvinaista. Työnteko on
myös taito, joka sanelee ihmisen menestymistä yhteisön ekspressiivi-
sessä järjestyksessä (vrt. Harré 1993). Hyvää seppää, metsästäjää tai
kutojaa arvostetaan yhteisön jäsenenä. Modernissa tehdastyössä tämä
työnteon ekspressiivinen ulottuvuus oli työn organisoimisen ja tehokkuu-
den kannalta pikemminkin haitallista. Ihmiset täytyi uudessa tehdastyön
kulttuurissa opettaa uuteen tehokkuuteen. Syntyi työnteon panoptinen
valvonta, jota Michel Foucault (esim. 1980) tuotannossaan kuvasi. Jotta
tehdassalien kuri ja valvonta toimisi, oli työ riisuttava yhteisöllisistä
merkityksistään. Tehdassalit merkitsivät ideologisella tasolla yhteisöjen
purkamista työnteon prosessin purkamisen kautta. Taylorismin, työn
tieteellisen hallinnan ja organisoimisen avulla työ riisuttiin kunniasta ja
arvokkuudesta. Työnteon tehokkuutta ei sanellut tässä järjestelyssä
yksilön pyrkimys ekspressiiviseen menestykseen yhteisönsä moraalii-
sessa järjestyksessä, vaan pakkotahtinen sopeutuminen panoptisesti
valvottuun kuriin. Tätä tehdassalien näkymää esimerkiksi Charlie
Chaplin kuvasi osuvasti elokuvassaan *Nykyaika*. Tieteellisessä johta-
mistavassa työn yhteisölliset hyveet olivat jotakin vaikeasti ennustetta-
vaa ja valvottavaa. Tehdassalin oli syytä olla kuin hyvin suunniteltu
kone. (Bauman 2001a, 35–42.)

Tehtaiden konemainen suunnitelmallisuus ulottui myös työnteki-
jöiden vapaa-ajan valvontaan. Rakennettiin malliyhdyskuntia, työläis-
ten asuinyhteisöjä tehtaiden ympärille. Tehdasyhdyskuntien yhteisölli-

syyttä pyrittiin luomaan tietoisella arkkitehtuurilla ja kaavoittamisella (vrt. esim. Nupponen 2000). Tällä suunnitelmallisuudella pyrittiin turvaamaan työläisten moraalinen elämä painottamalla perhe-elämän hyveitä. Tehtaiden omistajat, patruunat, olivat kuin turvallisia isähahmoja näille tehdasyhteisöille, joista on monia esimerkkejä Suomessakin. Filantrooppinen liike ajoi toiminnassaan tätä työyhteisön eettistä ulottuvuutta tukevaa pyrkimystä vastapainona tehdassalien depersonoivalle työnteon kulttuurille. Yhteisöllisyyden hyveitä pyrittiin siis yhdistämään teollisen tuotantotavan kulttuuriin. 1930-luvulla alkoi seuraava suuri muutostrendi työnteon organisoinnissa. Elton Mayon kuuluisien *Hawthorne*-tutkimusten annin myötä syntyi ns. ihmissuhdekoulukunta, jossa panostuksen ihmisten sosiaaliseen vuorovaikutukseen nähtiin tuovan etuja tuottavuuteen työpaikalla. Mayon näkemyksen mukaan työnteko on keskeinen identiteetin tuottaja. Myös hän, monen muun tavoin, näki modernin palkkatyön luonteeltaan patologiseksi ja vieraannuttavaksi. Pakkotahtinen tehdastyö ei rakenna ihmisen identiteettiä, vaan vieraannuttaa ihmisen hänen aidosta ja todellisesta identiteetistään, sekä samalla muista ihmisistä. Industrialismin katsottiin siis tuottavan anomiaa ja tämän ratkaisuksi Mayo kumppaneineen pyrki organisoimaan uusia työnteon tapoja, jotka tyydyttäisivät ihmisen luontaisia yhteenkuulumisen tarpeita. Tämä työpaikan henkisen ilma-
piirin ja yhteisöllisyyden korostus vaikutti tutkimuksen mukaan tuottavuuteen paljon enemmän kuin työnteon materiaalien puitteiden korostaminen. Työpaikoille alkoi syntyä työn yhteisöllisyyttä korostava kulttuuri, jossa ihmisiä motivoitiin tuottavuuteen ja sitoutumiseen erilaisten bonusten ja ekspressiivisten palkintojen kautta. Syntyi uudenlainen ”me olemme kaikki samassa veneessä”-ilmapiiri, joka vähensi vastakkainasettelua johtajien ja työntekijöiden välillä. Korostamalla työnteon yhteisöllistä luonnetta kohotettiin paitsi tuottavuutta, luotiin myös uusia palkkatyöhön kytkettyjä yhteisöllisyyden ympäristöjä. Yhteisöllinen työ voisi tukea ihmisen pitkäaikaista sitoutumista yhteisöön ja edesauttaa työntekijän autenttisen identiteetin todentumista. (du Gay 1996, 9–10; Rose 1999a.)

Henry Fordin tehtailla, ns. fordismin synnyn myötä, pystyttiin ehkä tehokkaimmin yhdistämään taylorismin tieteellinen työn organisointi uudenlaiseen yritys yhteisöllisyyteen, jossa ihmisiä motivoitiin me-henkeen mm. kilpailijoita paremmilla palkoilla. Henry Ford kaksinkertaisti työläistensä palkat perustellen sitä puolileikillään sillä, että näin työläiset voisivat ostaa heidän itse valmistamiaan autoja. Varsinainen peruste oli immobilisoida työvoimaa, eli ehkäistä sen liikkuvuutta, tilanteessa, jossa tehtaot tarvitsivat paljon pysyvää työvoimaa ja jossa työntekijät sitoutuessaan tietyn yrityksen palvelukseen saivat parhaimmillaan elinikäisen jatkuvuuden ja turvan toimeentulolleen. Kuka tahansa, joka meni Fordin kaltaiseen suuryritykseen töihin, saattoi olla varsin varma, että tämä tulisi olemaan hänen työpaikkansa koko elämän ajan. Jatkuvuus ja pysyvyys synnytti rutiinin, joka kaikesta epäinhimillisyydestään huolimatta loi pysyvän kehiksen oman elämän hahmottamiselle. Sotien jälkeen länsimaissa synnyttiin siis uusia työnteon yhteisöjä, joissa *Gemeinschaft*-tyyppisestä yhteisöllisyydestä oli otettu piirteitä tuottavuuden lisäämisen teknologiksi. Tämä siis siksi, että pääomalla ja työläisillä oli riippuvuussuhde toisistaan: industrialismissa vaurauden ja tuottavuuden välttämätön edellytys on hyvä ja saatavilla oleva työvoima. Kun pääoma, tehtaiden omistajat ja työläisten ammattiyhdistysliike istuivat neuvottelupöytään, voitiin olla suhteellisen varmoja että neuvottelutulos saavutetaan, koska kumpikin osapuoli tarvitsi toisiaan. Nyt tämä kytkös on purkautunut. Rahaa voidaan tehdä suhteellisen vähällä ihmistyövoimalla. Neuvottelujen luonne on muuttunut, koska toinen osapuoli voi varsin helposti globaalissa taloudessa jättää neuvottelupöydän ja siirtää tuotannon jonnekin, missä sille on olemassa halvemmat ja suotuisimmat edut. (Bauman 2001a, 32–38; Bauman 2001b, 20–22; 36.)

Eräs tunnetuimmista uuden globaalin talouden kuvauksista on kanadalaisen journalistin Naomi Kleinin (2000) kirja *No Logo*, jossa hän rakentaa kattavan kuvauksen tilanteesta, jossa tavarat sinällään eivät ole enää uudessa taloudessa merkittäviä. Merkittävämpää ovat tavaroihin ja niiden tuotemerkkeihin liittyvät mielikuvat. Suuryritysten keskeisintä osaamisaluetta ajassamme on ns. *brändien* luominen.

Niiden tuottaminen tapahtuu enemmän abstraktien mielikuvien, symbolien ja mainonnan alueella kuin tehtaiden liukuhihnojen ääressä. Varsinaisten tavaroiden tuotanto on siirretty sinne, missä se kulloinkin halvinta. Brändien tekemisessä oleellisinta on joustavuus ja tuotantokustannusten matalana pitäminen. Kleinin (2000, 231) siteeraaman konsultti Chris Handyn toteamus siitä, kuinka suuryritykset eivät enää ymmärrä itseään työnantajaorganisaatioina, vaan alihankinnan organisoijina, kiteyttää fordismin ja post-fordismin keskeistä eroa. Pysyvät työpaikat ovat vaihtuneet kilpailuun halvimmasta, joustavimmasta ja nopeimmasta alihankkijasta.

Kun pääoman ja työvoiman liitto on purkautunut, luonnehtii työtä alituinen epävarmuus. Työnteosta on tullut ikään kuin huippusuoritukseen perustuvaa urheilua, jonka kompetenssin saavuttaminen on useimpien ulottumattomissa. Yhä pienenevä osa väestöstä työskentelee yhä kovempaa ja vaativammissa tehtävissä, kun taas yhä kasvava osa väestöstä alkaa olla uuden palkkatyön vaatimusten ulottumattomissa. Epävarmuuden voi katsoa aina liittyneen osaksi ihmisten elämää ja myös palkkatyön tekemistä. Aikamme epävarmuus on kuitenkin siinä suhteessa erilaista, että sitä vastaan on vaikeaa reagoida yhdessä, yhdistää voimia ja taistella yhtenä rintamana. Aikamme epävarmuudelta puuttuu ennustettavuus ja logiikka, jota voisi ennakoida. Epävarmuus iskee ikään kuin sattumanvaraisesti ja sen kohteeksi joutumista on tavattoman vaikeaa arvata ennalta, vaikka kuinka herkeämättömästi yrittäisimme ennakoida tapahtumia pörssi-indekseistä. Tämän ajan epävarmuus on individualisoivaa: se jakaa ihmisiä sen sijaan, että se yhdistäisi heitä. Nopeatempoisuuden ja ennustamattomuuden vuoksi emme voi tietää millä puolella jakoa voittajiin ja häviäjiin olemme huomenna. Yhteiseen etuun on enää hyvin vaikeaa vedota, jolloin epävarmuus ja huoli tulevasta yksilöllistyy. Työnteon muuttuessa episodimaiseksi mahdollisuus pitkäaikaisten, lojaalien, työsuhteiden syntymiseen muuttuu yhä harvinaisemmaksi. On yhä vaikeampaa olettaa, että uskollisuudesta palkitaan, kun mitään takeita työpaikan olemassaololle ja jatkuvuudelle ei ole useinkaan olemassa. Paradoksaalista kyllä, yhä yksilöllistetyimmässä ajassa, työn organisoinnissa

puhutaan yhteisöllisyydestä enemmän kuin koskaan. (Bauman 2001b, 23–30; Beck 1995.)

Työpaikkojen yhteisöllisyys on eräs aikamme keskeisistä teemoista. Työntekoa on organisoitu uudelleen ja puhutaankin tiimiorganisaatioista sekä niiden itseohjautuvista ja -vastuullisista tiimeistä. Työntekijöiden on osoitettava, että he ovat hyviä työyhteisön jäseniä. Baumanin mukaan yhteisöllisyys palkkatyön yhteydessä liittyy ennen kaikkea työntöön tuottavuuden ja valvonnan kysymyksiin. Panoptisessa valvonnassa työntekijöille täytyi synnyttää tunne siitä, että joku tarkkailee heitä koko ajan. Ihmissuhde-koulukunnan myötä panostuksia työn valvontaan voitiin vähentää, koska sitoutuminen työyhteisöön korvasi ulkoapäin tulevan valvonnan tarvetta. Nyt uuden vuosituhannen jo alettua, luonnehtii lähes kaikkea työntekoa vain varmuus epävarmuudesta. Sääntelyn purkaminen on ajan henki, kaikkien on oltava valmiina sopeutumaan, oppimaan uutta, vaihtamaan työpaikkaa ja elämään työttömyyden pelossa. Tämä siksi, koska pääomat, informaatio, tavarat, palvelut ja ihmiset liikkuvat nyt vapaasti vailla rajoja. Globalisaatio on synnyttänyt uuden vauraan globaalini eliitin, mutta useimmille ihmisille tilanne merkitsee tuskaisaa epävarmuutta. Tässä tilanteessa työntekijöitä ei tarvitse enää valvoa rakentamalla työläitä panoptikoneja. Epävarmuus ja sen pelko valvovat tehokkaammin. Tulevaisuudestaan epävarmat ihmiset ovat kuuliaisimpia ja valvovat itse itseään. On syytä tarrata tiimiin ja on oltava ”hyvä tyyppi”, joka panoksellaan edesauttaa työpaikkojen yhteisöllisyyttä, ettei olisi ensimmäisten lähtijöiden joukossa, kun seuraavat supistukset tulevat. Jokaisen on satsattava itseensä, koska suuret rakenteet ovat muuttuneet käsittämättömiksi ja pakenevat kansallisvaltion mittakaavassa toteutettujen poliittisten päätösten ulottumattomiin. Ajan henki kehottaa Ulrich Beckin määritelmän mukaan etsimään yksilötason ratkaisuja rakenteellisen tason ongelmiin (*biographical solutions to systemic contradictions*, ks. esim. Beck & Beck-Gernsheim 2002, xxii). Kehotus on tyly aikamme heikoille ja hiljaisille: satsaa itseesi, tee itsestäsi voittaja tai hae turvaa yhteisöstä, jos sellaisen kykenet löytämään. Yhteisöllisyydestä on tehty heikkojen ideologia.

(Bauman 2001a, 39–49; Bauman 2001b, 35; ks. myös Beck 1995, 27–31.)

Länsimaissa yhteisöllisyyden kaipuu liittyy paradoksaalisesti yhteiskuntien ja kulttuurimme yksilöllistymiseen. Yksilönä olemisesta on tehty arvo ja keskeinen tavoite kulttuurissamme (ks. esim. Rose 1999). Meidän jokaisen on ymmärrettävä elämämme ainutkertaisena projektina. Tämän projektin toteutumiselle on antanut puitteet länsimainen demokraattinen kansallisvaltioideaali ja Suomen tapauksessa koko 1900-luvun jälkipuoliskon progressiivisesti vaurastunut hyvinvointivaltio. Varmuuden ja turvallisuuden ajassa yksilönä oleminen on hyvin positiivinen imperatiivi. Bauman (2001b, 147) kuvaa modernin ajan yksilöllisyyttä tilanteena, jossa useimmilla ihmisillä on ollut päämäärä tiedossa: ”etenen määrätietoisesti työurallani, perustan perheen, toteutan elämässäni unelmiani”. Kun päämäärä näissä yksilöllisissä projekteissa on ollut tiedossa, on ongelmana ollut lähinnä välineiden ja resurssien hankkiminen näiden päämäärien toteuttamiseen. Kulttuurimme nykyisessä tilanteessa ongelma alkaa olla pikemminkin päinvastainen: meillä on varsin runsaasti välineitä ja resursseja (esim. informaatiota ja aineellisia resursseja) minuusprojekteillemme, mutta ongelmaksi on muodostunut päämäärien katoaminen. Mitä tehdä koulutuksellamme, kun se ei takaa varmuutta tulevaisuudestamme? Miten panostaa ihmissuhteisiin, kun pitkä parisuhde alkaa olla lähinnä kummajainen? Vakaan ja hitaasti rakentuvan identiteetin korvaa epävarmuuden tilassa suuntaansa hakeva pakkoyksilöllisyys. Ihmisten on tehtävä koko ajan valintoja, ilman että on mahdollista reflektoida valintojen seurauksia pitkällä aikavälillä. Identiteettiprojekteista tulee epävarmuuden kehyksessä pätkittäisiä ja episodimaisia. Ihmisille jää kaksi vaihtoehtoa: joko kestää epävarmuus yksin tai hakea turvaa perustojen ja kehysten katoamiselle muista ihmisistä eli yhteisöistä.

4 Kommunitaristiset virtaukset

Edellä kuvatun laajenevan epävarmuuden tilassa on alettu yhä epäonnokkaammin etsiä ratkaisuja sekä kansallisvaltioiden toiminta-ehtojen heikkenemiseen että yksilöllisenä koetun turvattomuuden ongelmaan. Nyt etsitään siis uusia ratkaisuja ja myös turvaa. Monen aikamme ajattelijan mielestä eräs keskeinen ratkaisu on panostaminen ihmisten yhteisöllisyyteen. 1900-luvun sosiologiassa käsite *yhteisö* on yleensä ymmärretty vastakkaisena käsitteelle *yhteiskunta*. Yhteisöllä viitataan orgaaniseen ja kokonaiseen esimodernin ajan yhteiselämään, kun taas yhteiskunta ilmentää pirstoutunutta modernia aikaa, jossa ihmisten välisiä suhteita määrittää rationaalisuuteen ja yksilöllisyyteen perustuvat rakenteet. Yhteisö liittyy vahvasti paikkaan, läheisyyteen ja kaikenkattavuuteen ihmisten välisissä suhteissa, yhteiskunnan ollessa jotakin sirpaleista, vieraannuttavaa ja etäistä ihmisestä. (Delanty 2000b, 116.)

Yhteisöjen suosiota ajassamme selitetään siis hyvin paljon modernien yhteiskuntien jonkinasteisella epäonnistumisella tai kriisiytymisellä. Arvot, joiden on nähty rapautuvan moderneissa yhteiskunnissa, ovat yhteisöissä läsnä. Näitä ovat esimerkiksi: 1) solidaarisuus, joka ilmenee emotionaalisena yhteenkuuluvuuden tunteena; 2) luottamus, vastakohtana yhteiskunnallisen elämän salailulle ja ihmisistä etäiselle toiminnalle, sekä 3) autonomia, joka ilmenee yhteisön jäsenten ainutkertaisen arvonnustamisessa (Delanty 2000b, 118). Voitaneen siis perustellusti todeta, että erilaisista yhteisödiskursseista on tullut muotia ajassamme. Yhteisöistä on tullut osa sosiaalisen alueen kielenkäyttöä, jopa siinä määrin, että australialaisen kolumnisti Tom Mortonin (2000) sanoin voidaan puhua ”yhteisökultista” tai ”yhteisön kirouksesta”. Yhteisö on lääke joka vaivaan niin lokaalilla mikrotasolla kuin ratkottaessa kansainvälisiä konfliktejäkin. Yhteisö on uuden sosiaalipolitiikan avainsana ja jokainen itseään kunnioittava Internet-yrittäjä pyrkii luomaan käyttäjälojalisuuteen kannustavan verkkoyhteisön. Yhteisöt ovat nyt kaikkialla.

Eräs keskeisimmistä vuolaan yhteisöllisyyskeskustelun käsitteistä on kommunitarismi. Tämä filosofinen, poliittinen ja sosiologinen liike on ollut voimakkaasti esillä erityisesti yhdysvaltalaisessa poliittisessa ja tieteellisessä keskustelussa. Suomessakin suuntaus on aiheuttanut akateemisissa piireissä varsin suurta mielenkiintoa (ks. esim. Haatanen 2000). Suuntauksen edustajien keskuudessa on kritisoitu niin liberaalia individualismia kuin myös vahvaan valtioon perustuvia eurooppalaisia hyvinvointivaltiomalleja. Suuntauksen edustajat ovat esittäneet omaa poliittista vaihtoehtoa yhteiskuntien uudelleen organisoimiseksi. Yhdysvaltalaisen kommunitarismiin siirtäminen Eurooppaan on varsin ongelmallista, mutta suuntauksella on ollut paljon vaikutusta myös täkäläisiin pohdintoihin uudesta sosiaalipolitiikasta sekä yhteisöllisestä kolmannesta sektorista (vrt. Jordan 2000).

Kommunitarismissa on yhteiskuntateoreetikko Gerard Delantyn (2000, 23) mukaan pyrkimys määritellä kansalaisuus ja kansalaisyhteiskunta yhteisöllisellä alueella olevaksi ilmiöksi, eikä osaksi markkinoita, kuten liberalistisessa mallissa, tai osaksi valtiota, kuten sosiaalidemokraattisissa näkemyksissä. Kansalaisyhteiskunnan perusosa on siis autenttinen yhteisö, ei yksilö eikä sopimukseen perustuvat yhteiskuntajärjestelyt. Kommunitarisessa yhteiskuntafilosofisessa ja sosiologisessa liikkeessä on merkille pantavaa sen pirstoutuminen eri leireihin ja koulukuntiin, joilla on keskenään hyvin erilaisia painotuksia. Delanty (2000a, 24–35) on analysoinut kommunitarismia kansalaisuuden käsitteen näkökulmasta. Hän jakaa kommunitaristisen liikkeen kolmeen eri suuntaukseen:

A Liberaali kommunitarismi

Delantyn mukaan liberaaliksi kommunitarismiksi voi luonnehtia kommunitaristista suuntausta, jossa pääpaino on liberalismien filosofiassa kritiikissä. Modernin projektia voidaan tarkastella pyrkimyksenä erilaisten yhteiskuntautopioiden toteuttamiseen. Nyt kun voimme havaita monien näistä utopioista ajautuneen karille, on näiden utopioiden hyveitä etsittävä valtion tai yksilön sijaan yhteisöistä. Liberaalin

kommunitarismin mukaan liberalismien käsitykset ryhmä- ja yhteisöjäsenyydestä ovat liian formaalisesti oikeus- ja velvollisuuskäsitteisiin perustuvia. Tällöin laiminlyödään keskeisiä identiteetin ja osallistumisen käsitteitä, jotka sitovat yhteisön jäsenet yhteen. Liberaalin kommunitarismin peruskäsite on kulttuuri ja sen synnyttämä identiteetti. Minuus ja identiteetti ovat tässä käsityksessä aina kulttuurisidonnaisia konstruktioita ja siten käsitys on vastakkainen liberalismien klassiselle utilitaristiselle ja epäsosiaaliselle individualismille. Delanty, joka kirjassaan tarkastelee kansalaisuuden käsitettä, näkee, että kommunitaristisessa kansalaisuuden käsitteessä korostetaan kolmea eri ulottuvuutta: osallistumista, identiteettiä ja kulttuurista erityisyyttä. Kansalaisuus merkitsee osallistumista poliittiseen yhteisöön, mutta se liittyy myös identiteettiin ja on siten sidonnainen aina yhteisön erityislaatuisuuteen. Tämä näkemys on vastakkainen liberalismien ajatukselle universaalista etiikasta ja korostaa yhteisöjen erityislaatuisuutta eettisissä ja moraalisisissa kysymyksissä.

Liberaalin kommunitarismin keskustelua on käyty hyvin pitkälle abstraktilla filosofisella tasolla ja kysymykset kulttuurisesta yhteisöllisyydestä ovat liittyneet pitkälti keskusteluihin siitä, kuinka valtioiden pitäisi antaa tukensa kulttuuriselle monimuotoisuudelle. Vähemmistö-kulttuureilla näissä keskusteluissa on viitattu (esim. filosofi Charles Taylor) kielellisten ja etnisten vähemmistöryhmien asemaan moderneissa valtioissa, kuten vaikkapa Kanadan ranskankielisen väestön erityisasemaan. Liberalistisen individualismin nähdään olevan uhkana yhteisöjen kulttuurisen erityislaatuisuuden ja identiteetin säilymiselle. Liberalismi on yksilöllisyyden korostamisessaan kykenemätön keskustelemaan yhteisestä hyvästä, jonka edellytyksenä kommunitaristien mukaan vahva yhteisöidentiteetti on. Askel yhteisen hyvän määrittelylle on kulttuuristen yhteisöjen tunnustaminen. Liberaali kommunitarismi ei ole kuitenkaan monikulttuurisuuden korostamisestaan huolimatta postmoderni teoria yhteisöistä. Näkökulmana ei ole niinkään pienten vähemmistöryhmien identiteettipoliittiset kamppailut, vaan pikemminkin pyrkimys turvata enemmistöasemassa olevien yhteisöjen jatkuvuus. Poliittiset yhteisöt rakentuvat näiden ennalta valmiiden kulttuuristen

yhteisöjen päälle. Universalismin sijaan voi puhua partikularismista, joka tuo identiteetin poliittisen toiminnan keskeiseksi käsitteeksi viemättä kuitenkaan identiteetti- ja yhteisöllisyyskeskustelua postmodernin relativismin alueelle. (Delanty 2000a, 26–28.)

B Konservatiivinen kommunitarismi

Konservatiivisen liberalismien suuntaus on ollut keskeisessä roolissa etenkin pohjoisamerikkalaisessa ja brittiläisessä akateemisessa ja poliittisessa keskustelussa. Verrattuna filosofiseen liberaaliin kommunitarismiin on keskustelu ollut luonteeltaan sosiologisempaa ja konkreettisiin yhteiskunnallisiin ongelma-alueisiin pureutuvaa. Konservatiivista kommunitarismia Yhdysvalloissa on popularisoinut etenkin Amitai Etzioni (esim. 1993; ks. myös Haatanen 1997). Hänen mukaansa yhteisöllisyyden elvyttäminen on välttämätön vastareaktio uusliberalismille, joka korostaa yksilöitä rationaalisina valintojen tekijöinä. Toisaalta Etzioni on myös kriittinen eurooppalaisia sosiaalidemokraattisia hyvinvointivaltiomalleja kohtaan, koska ne perustuvat liialliseen valtion holhoukseen ja etäännyttävät kansalaisia vastuusta. Etzioni korostaa paikallisyhteisöjen merkitystä yhteiskunnan moraalisen perustana ja haluaa palauttaa vastuuta ihmisten hyvinvoinnin organisoimista takaisin ihmisille itselleen.

Euroopassa konservatiivisen kommunitarismien ajatukset ovat olleet esillä mm. brittiläisessä New Labourin ns. kolmannen tien poliittisissa linjauksissa ja retoriikassa (Rose 1998, 12; ks. myös Jordan 2000; Rahkonen 1998). Brittiläisessä poliittisessa retoriikassa on huomioitava nationalistiset painotukset. Puhutaan kansakunnasta, ei kuitenkaan enää viitaten vahvaan valtioon, vaan kansakunnan yhteisöllisyyteen ja sen yhteiseen kulttuuriseen arvoperustaan. Labour-puolue on nykylinjauksissaan pyrkinyt rakentamaan suuntaviivoja uudelle hyvinvointivaltioajattelulle, jossa erilaisia yhteisöjä mobilisoitaisiin turvaamaan hyvinvointipalveluja. Ajattelutavassa korostetaan myös voimakkaasti yksilön vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Konservatiivisessa kommunitarismissa on Nikolas Rosen (1998) käsitettä lainaten

kysymys *eettisyyden politiikasta*, jossa argumentit liittyvät pitkälti etiikkaan ja moraaliin perustuvaan ihmisten käyttäytymisen arviointiin. Painopiste ei ole makrotason demokratiassa, vaan mikrotason yhteisöllisyydessä ja siihen liittyvässä moraalisisessa velvoitteessa osallistumiseen.

C Kansalais-republikanismi

Vanhimmaksi kommunitaristiseksi traditioksi voi kutsua ns. kansalais-republikanismia (*civic republicanism*). Tämän suuntauksen juuret juontavat demokraattisten yhteiskuntamallien muotoiluun 1700-luvun yhteiskuntafilosofisessa keskustelussa. Tämän kommunitarismiversion voi katsoa edustavan radikaalia liberalismia, koska sen mukaan individualismin huipentuma on vapaus ja halu osallistua yhteisten asioiden hoitoon. Yksilön etua tärkeämmäksi tavoitteeksi nousee vapaana valintana yhteisten etujen ajaminen. Ideaalina ovat itsehallinnolliset poliittiset yhteisöt, joiden pohjalle esimerkiksi ajatus Yhdysvalloista rakentui. Tärkeimpänä käsitteenä pidetään osallistumista, ei niinkään pohdintoja identiteetistä tai yhteisöjen luonteesta. Osallistumista tarkastellaan myös puoluepoliittisen näkökulman sijaan eräänä keskeisenä kansalaisyhteiskunnan arvona, joka edesauttaa yhteisöjen luottamusta, sitoutumista ja solidaarisuutta. Nämä arvot sinällään luovat pohjan demokratian kukoistamiselle. Näihin kulttuurisiin arvoihin ja traditioihin viitataan tämän päivän keskusteluissa sosiaalisen pääoman käsitteellä (ks. esim. Siisiäinen 1999, 21).

Delantyn edellä esitetty jaottelu auttaa jäsentämään kommunitarismia poliittisena ja filosofisena liikkeenä. Kolmen suuntauksen erot voisi tiivistää seuraavasti: liberaali kommunitarismi korostaa (yhteisö)identiteetin merkitystä, kun taas konservatiivinen kommunitarismi painottaa osallistumisen (*participation*) merkitystä. Kansalais-republikanismi korostaa niinkään osallistumista painottaen kuitenkin vähemmän yhteiskuntapoliittisia tai nationalistisia ulottuvuuksia. Tässä suuntauksessa korostetaan radikaalilla tavalla sitoutumista yhteiseen toimintaan yhteisöllisellä tasolla. (Delanty 2000a, 35.)

Amitai Etzionin kirjoituksissa ja hänen organisoimassaan liikkeessä on henkilöitynyt varsin pitkälle konservatiivisen kommunitarismien henki. Hänen edustamansa liike on noussut aktiiviseksi toimijaksi yhdysvaltalaisessa poliittisessa keskustelussa ja voikin todeta, että kommunitarismien suuntauksista etzionilaisuus on noussut näkyvimmäksi. Etzioni (1996) on kuvannut paluuta yhteisöllisyyteen vastauksena sekä eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden että yhdysvaltalaisen yhteiskunnan perustavanlaatuisiin kriiseihin. Hyvinvointivaltio on hänen mukaansa ajautunut peruuttamattomaan legitimaatio-, kustannus- ja tehokkuuskriisiin. Toisaalta yksilöllisyyden ihannointi, kuten se ilmenee vaikkapa uusliberaaleissa tai libertaristisissa määrittelyissä, on fragmentoinut kulttuuriamme ja kykyämme solidaarisuuteen. Kulttuurin tila, jota Etzioni luonnehtii urbaaniksi atomismiksi tai äärimuodoissaan jopa sosiaalseksi ja moraaliseksi anarkiaksi, ruokkii välinpitämättömyyttä ja turvattomuutta. Etzioni esittää vaihtoehdon, jota hän nimittää *responsiiviseksi kommunitarismiksi*. Kommunitaristien perusteeksi on, että ihmiset ovat aina lähtökohtaisesti yhteisöjen jäseniä. Ihmisen ontologia on yhteisöllinen. Etzionin versio kommunitarismista pyrkii olemaan välittävä kompromissi toisaalta yksilöllisyyttä korostavien liberalististen suuntausten ja totaalista yhteisöllisyyttä korostavien kollektiivisten ajatusvirtausten välillä. Responsiivisen kommunitarismien tarkoitus on Etzionin (1996, 5) mukaan ”kollektivisoida yhteisön jäsenten energiat yhä paremmin yhteisten päämäärien palvelukseen”. Yhteisön Etzioni (2000,1) määrittelee ”ihmisten ryhmittymäksi, joka jakaa kulttuurin ja jolla on affektiivisia siteitä toisiinsa”: yhteisöä luonnehtivat siis merkitykselliset ja itseään vahvistavat verkostonomaiset vuorovaikutussuhteet. Ollakseen todellinen yhteisö siihen kuuluvien ihmisten on sitouduttava yhteisesti jaettuihin arvoihin, normeihin ja merkityksiin:

”A society is held together best when it commands a set of shared values that define virtues the society seeks to uphold, strong commitment to shared purposes, and a clear sense of social responsibility; but also when it has a strong commitment to mutual tolerance and a high regard for minority and individual rights.”
(Etzioni 1995.)

Kommunitarismia leimaa myös vahva kriittisyys ns. postmodernia kulttuuria ja arvojen pluralisoitumista kohtaan. Tämä kriittinen arvokeskustelu on suunnattu pääasiassa ns. hiljaiselle enemmistölle, eli työssäkäyvälle keskiluokalle. Useissa kommunitaristien teksteissä esiintyykin vahvasti pyrkimys yhteiskunnan uudelleenmoralisointiin, ts. enemmän tai vähemmän systemaattiseen kurin ja vastuullisuuden palauttamiseen, joka on heidän mukaansa länsimaissa arvopohjan höltymisen myötä rappeutunut (ks. esim. Etzioni 1997, 96; vrt. Rose 1998, 10; Saastamoinen 2000). Kommunitaristien yhteisöt ovat lähinnä romantisoituja paikallisyhteisöjä sekä erilaisia kolmannen sektorin yhteisöjä ja järjestöjä. Ne ottaisivat kommunitaristisessa mallissa hoitaakseen yhä enemmän hoivaan ja kontrolliin liittyviä tehtäviä, jotka länsimaissa ovat 1900-luvun kuluessa siirtyneet pääosin julkisen vallan vastuulle. Yhdysvalloissa kommunitaristit korostavat erityisesti etnisuskonnollisten yhteisöjen merkitystä yksilön identiteettiprojektien viitepesteinä. Kulttuurin monimuotoistumista ei sinällään nähdä ongelmana, vaan vahvuutena: Jos erilaiset etniset ja uskonnolliset ryhmät kykenevät tunnustamaan toistensa arvon sekä kaikkien suurten maailman uskontojen taustalla olevan ”moraalisen ytimen”, voitaisiin synnyttää yhteisöjen väliseen eettiseen dialogiin perustuva yhteiskunta. Metaforien tasolla Etzioni puhuikin Yhdysvalloista kansojen sulatusuunin sijaan kulttuuristen yhteisöjen mosaiikkina (Etzioni 1995). Suurimpana vaarana tässä yhteiskuntien kulttuurisessa monimuotoistumisessa kommunitaristit näkevät uuden tribalismin, heimoistumisen, jossa yhteisöt eivät kykene dialogiin ja tunnustamaan yhteistä arvoperustaansa.

5 Yhteisöllisyys sosiaalisen pääoman lähteenä

Yhdysvalloissa kommunitarismien voi katsoa kytkeytyvän keskusteluihin sosiaalisen pääoman katoamisesta ja sen uudelleen elvyttä-

misestä yhteisöjen avulla. Sosiaalinen pääoma on alun perin James S. Colemanin käsite, joka on saanut viime vuosina runsaasti vastakaikua taloustieteilijöiden, sosiologien ja sosiaalipoliitikkojen keskuudessa. Käsitteellä viitataan ihmisten välisissä välittömissä suhteissa esiintyvään luottamukseen ja vuorovaikutukseen, joka edistää ihmisten välistä yhteistoimintaa eri elämänalueilla (Fukuyama 1999; ks. myös Ilmonen 2000). Ilmiönä se voi merkitä aivan arkista kykyämme luottaa ystäviemme sanaan ja tukeen erilaisessa kanssakäymisessä. Yhteiskunnan tasolla sillä voidaan viitata monimutkaisempiin kulttuurisiin eettis-moraalisiin rakenteisiin, jotka perustuvat esimerkiksi kulttuurissa vallitseviin uskonnollisiin moraalikoodistoihin. Suomalaisessa keskustelussa sosiaalisen pääoman käsitettä on analysoinut mm. Jouko Kajanaja (1997), joka määrittelee käsitteen seuraavasti:

”Inhimillisessä pääomassa näkökulmana ovat yksilön ominaisuudet. Sosiaalisen pääoman käsite tuo inhimillisen pääoman rinnalle yhteisöllisen näkökulman. Tarkastelun kohteena ovat toimijoiden väliset suhteet eli yhteisön rakenteet ja normit. Puhutaan yhteiskunnan toimintasäännöistä, niitä välittävistä verkostoista ja niihin kohdistuvasta luottamuksesta sekä yhteiskunnan hyvästä hallinnoinnista, sosiaalisesta koheesiosta ja elinvoimaisesta kulttuurista.”

Jos yhteiskunnassa on korkea sosiaalisen pääoman taso, ihmiset voivat luottaa toisiinsa ja yhteiskunnan instituutioiden toimintaan. Jos taas sosiaalisen pääoman taso on matala, joudumme aina epäilemään muita ihmisiä ja käyttämään resursseja luotettavuuden varmistamiseen. Alhainen sosiaalinen pääoma voi siis ilmetä korruptiona tai epäluotettavuutena sosiaalisten sopimusten täytäntöönpanossa. Sosiologi Francis Fukuyama käyttää käsitettä luottamusverkostot (*networks of trust*), jotka ulottuvat laajalle korkean sosiaalisen pääoman yhteiskunnissa, kun taas päinvastaisessa tapauksessa luottamusverkostot ovat suppeat ja ihmiset voivat luottaa vain välittömään lähipiiriinsä. Esimerkiksi sisilialaisessa mafia-kulttuurissa on tyypillistä vain omassa suppeassa sisäryhmässä vallitseva korkea sosiaalinen pääoma eli täydellinen luottamus omaan perheeseen. Oman sisäryhmän ulkopuolisia on taas

suorastaan velvollisuus huijata. Vastaavan tilanteen koetaan nyt heikentävän esimerkiksi entisen Neuvostoliiton alueen taloudellista elpymistä, koska kulttuurissa vallitsee tällä hetkellä voimakas sosiaalisen pääoman puute. Fukuyaman mukaan taloudellinen kasvu on ollut länsimaissa voimakasta protestantismiin myötä vallinneen korkean sosiaalisen pääoman vuoksi. Max Weberin kuvaaman logiikan mukaisesti näissä yhteiskunnissa normiksi muodostui kohdella moraalisesti kaikkia ihmisiä, ei vain välittömään sukuyhteisöön kuuluvia ihmisiä. Moderneissa yhteiskunnissa tämä on ollut välttämätöntä, koska ihmiset kuuluvat moniin sosiaalisiin ryhmiin ja identiteetit ovat monimuotoisempia kuin esimoderneissa kulttuureissa. (Fukuyama 1999.)

Yhdysvalloissa sosiaalisen pääoman käsite liittyy James Colemanin, Robert Putnamin, Francis Fukuyaman ja Amitai Etzionin kirjoitusten myötä kiinteästi sikäläiseen keskusteluun yhteisöllisyydestä ja kommunitarismien poliittisesta ohjelmasta. Paljon huomiota saaneessa kirjassaan *Bowling Alone* Robert Putnam (2000) analysoi sosiaalisen pääoman romahtamista Yhdysvalloissa huomioimalla, kuinka vuonna 1993 noin 80 miljoonaa amerikkalaista kävi keilaamassa. Toisin kuin ennen he eivät enää keilaa joukkueina, keilaporukoina, vaan keilaavat mieluummin yksin. Vertauskuvana tämä kielii Putnamin mukaan yleisestä kansalaisaktiivisuuden ja yhteistoiminnallisuuden laskusta (ks. Rose 1998, 9). Kommunitaristien mukaan tämän yhteisöllisen yhteistoiminnan elvytys olisi erityisen tärkeää ja keino palauttaa ihmisille vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Etzioni (1996) maalaileekin ruusuisen kuvan Seattlen kaupungista, jossa vapaaehtoisjärjestöjen organisoima ensiapukoulutus laski kaupungin terveydenhuoltomenoja ja loi yhteisöllistä turvallisuuden tunnetta. Tämän uuden vastuullisuuden tunteen ja yhteistoiminnan syntymisen kommunitaristit näkevät suurimmaksi haasteeksi. Teoreettisella tasolla tarkastelu kytkeytyy sosiaalisen pääoman käsitteeseen ja kolmannen sektorin merkitykseen (ks. esim. Siisiäinen 1999, 18). Paitsi yhteisöllisyyden rappeutumiseen, kolmannen sektorin ja sen synnyttämän sosiaalisen pääoman on nähty tuovan erään ratkaisun palkkatyön yhteiskunnan kriisiin, kuten Jeremy Rifkin (1997) tunnetussa teoksessaan *Työn loppu* esittää. Rifkinille kolmas

sektori, eli ihmisten välinen yhteisöllinen alue, on mahdollisuus, jossa ihmiset voivat ottaa hyvinvointinsa edellytykset uudelleen haltuun ja tuottaa globaalisesti kestäväntä pääomaa, eli sosiaalista pääomaa (Rifkin 1999).

Sosiaalisen pääoman rapautuminen nähdään siis keskeisenä ongelmana länsimaaisissa hyvinvointivaltioissa. Länsimaiset demokratiat ovat aikanaan syntyneet korkean sosiaalisen pääoman varaan. Kulttuurimme individualisoitumisen ja passivoivan hyvinvointivaltiomallin myötä nähdään, että yhteisölliset hyveet ja sitä kautta sosiaalinen pääoma on vaarantunut. Fukuyama (1999) on artikkelissaan pohtinut sosiaalisen pääoman alkuperää ja sen lisäämistä. Hänen mukaansa varsin usein sen lähteinä ovat hierarkkiset auktoriteettijärjestelmät, jotka asettavat usein ei-rationaalisia normeja ja kuuliaisuuden velvoitteita ylhäältä alaspäin. Tällä hän viittaa suurten maailman uskontojen auktoriteettiin moraalkoodistojen luoja ja ylläpitäjänä. Nämä moraalkoodit välittyvät pääosin sosialisatiossa opittuina tapoina ja kulttuurisena perintönä, ei niinkään rationaaliseen pohdintaan perustuvina ohjelmina. Uskonnon ja tradition lisäksi erilaiset jaetut historialliset kokemukset voivat synnyttää sosiaalista pääomaa, kuten Saksassa ja Japanissa, joissa historian synkät kokemukset synnyttivät uudenlaisen konsensuksen työnantajien ja ammattiyhdistysliikkeen välille toisen maailmansodan jälkeen aikaansaaden näiden maiden talousihmeen. Uuden sosiaalisen pääoman synnyttämisen lähteenä Fukuyama näkee erityisesti koulutuksen, koska koulutusinstituutiot kykenevät välittämään eettisiä sääntöjä ja normeja. Toinen keskeinen lähde on edellä mainittu kolmannen sektorin, siis ei-yksityisen eikä julkisen alueen, vastuullistaminen ihmisten oman hyvinvoinnin ylläpitäjäksi. Kolmantena alueena Fukuyama mainitsee globalisaation, joka perustuu informaation ja ideoiden vapaaseen liikkuvuuteen ja joka voi siten synnyttää uutta globaalia tietoisuutta esimerkiksi ympäristöasioiden suhteen.

Olen edellä esitellyt erästä virtausta uudessa yhteisöllisyyskeskustelussa. Modernin kansallisvaltion ongelmallisuessa kommunitarismi ja siihen usein liitettävät käsitteet sosiaalinen pääoma ja kolmas sektori edustavat erästä ratkaisumallia vuosituhantemme alun haasteisiin.

Nämä haasteet ilmenevät niin arjen yhteisöllisellä mikrotasolla kuin myös globalisaation eri ulottuvuuksilla. Kommunitarismia, etenkin sen konservatiivisia versioita, on kritisoitu voimakkaasti. Maailmankuvaltaan useimpien kommunitaristien tekstit ovat jopa naiivin konservatiivisia ja normatiivisia. Niistä kuuluu huolestuneen länsimaisen valkoisen keskiluokkaisen miehen ääni. Maailma ei ole enää kuten ennen ja uusi järjestys pitäisi löytää. Varsin usein nämä ratkaisuksi esitetyt ohjelmat ammentavat resursseja nostalgiaasta ja esimodernista yhteisödiskurssista. Yhteisön, identiteetin tai sukupuolen käsitteitä ei juurikaan problematisoida. Kommunitaristien teksteissä korostetaan luonnollisia yhteisöjä ja identiteettejä (Haatanen 1997, 103). Yhteisöjen pluralismi on sallittua, kunhan se on luonteeltaan essentialistista, eli ajatuksena on vaikkapa etnisten tai kulttuuristen identiteettien pysyvyys ja luonnollisuus. Tätä ajatusta on kuitenkin identiteettipoliittisissa kamppailuissa ja teoreettisessa tutkimuksessa problematisoitu jo monta vuosikymmentä (ks. esim. Saastamoinen 2000, 167–169). Romantisoivissa ja toisaalta kurinpalautukseen kaipaavissa teksteissä jätetään huomioimatta suurin osa viimeisten vuosikymmenten sosiologisen teorian ja kulttuurintutkimuksen annista. Rahkonen (1998, 75) kiinnittää huomion myös samaan asiaan todetessaan: ”remoralisaation sijasta voidaan todeta, että (jälki)modernisaation, detraditionalisaation ja yksilöllistymisen aikaansaamat muutokset ovat peruuttamattomia...”. Kommunitaristien peräänkuuluttama eettinen dialogi kuihtuu varsin usein traditioon ja identiteettien tai sukupuolen luonnollisuuteen vetoavaksi moralisoivaksi monologiksi, kuten Rose (1998, 27) esittää. Hänen mukaansa yhteisöllisyysdiskurssista on tulossa eräs keskeinen kontrollin ja hallinnon väline ajassamme. Yhteisöllisyys on ymmärrettävä uudeksi kansalaisuuden teknologiaksi.

Myös sosiaalisen pääoman käsite esitetään varsin usein tätä kritiikkiä huomioimatta. Sosiaalista pääomaa käsitteleviä tekstejä lukiessa tulee tunne, että pyrkimys on kolonisoida arjen vuorovaikutukseen liittyviä merkityksiä. Luottamus, turva, hoiva ja monet muut nk. pehmeiden ja ymmärtävien tieteiden vaalimat käsitteet ovat hyväksyttäviä tai tieteelle arvokkaita vasta kun ne käännetään taloustieteiden diskurs-

siksi. Tämä voidaan tulkita eräänlaiseksi eettiseksi kannanotoksi. Sosiaalisen pääoman käsite on etenkin amerikkalaisissa analyyseissä varsin normatiivista ja kytkeytyy joko uusliberalistiseen individualismiin tai konservatiiviseen kommunitarismiin. Ehkä hedelmällisempi lähestymistapa olisikin kytkeä analyysi vaikkapa Pierre Bourdieun esittämiin näkemyksiin symbolisen pääoman luonteesta, jolloin yhteiskunnan ja kulttuurin eri tasot valtasuhteineen tulevat monivivahteisemmin huomioituiksi (ks. Siisiäinen 1999, 25–30). Myös feministisen kommunitarismin esittämät näkemykset uudesta eettisestä yhteisöllisyydestä voisivat edesauttaa sosiaalisen pääoman käsitteen kehittämistä (ks. esim. Denzin 1997, 275). Onkin siis huomioitava, ettei traditionaalista ja normatisoivaa yhteisödiskurssia viljelevillä kommunitaristeilla ole monopolia aikamme yhteisödiskurssiin, vaan jo parin vuosikymmenen ajan on käyty vilkasta keskustelua siitä, millaisia uusia yhteisöllisyyden muotoja postmoderniksi nimetty kulttuurimme tila oikein synnyttää. Näissä keskusteluissa on analysoitu yhteisöidentiteettejä postmodernista tai jälkistrukturalistisesta identiteettikäsitteestä käsin. Poliitiikan teoriassa on taas pohdittu mahdollisuutta uuteen radikaaliin demokratiaan.

6 Postmodernit yhteisöt

Mikä tässä aikamme yhteisöllisyyden suuressa kertomuksessa on sitten ongelmana? Delantyn (2000b, 120) mukaan on varsin mahdollista, että yhteisöllisyydestä tulee aikaamme kuvaava universaali ideologia. Yhteisöistä puhutaan poliittisessa retoriikassa nykyään jopa enemmän kuin vaikkapa perinteisestä yhteiskunnasta. Vastakkainasettelu uusliberalismin ja kommunitarismin välillä luonnehtii aikamme kulttuuria. Se, mihin tämä uusi kommunitaristinen diskurssi ei Delantyn mukaan kykene, on yhteisöjen roolin tunnustaminen postmodernin kulttuurin ilmentymänä. Monet nykyajan ilmiöt, kuten äärinationalismi, uususkonnollisuus, uusfasismi, globalisaation vastustaminen, ajatus maailmankylästä sekä lukuisat tietoverkkojen synnyttämät virtuaaliyh-

teisöt, liittyvät nimenomaan uudenlaiseen yhteisön käsitteeseen, joka poikkeaa klassisen sosiologian määritelmistä. Etzionilainen komunitarismi pyrkii lukemaan näitä uusia yhteisöjä vanhan yhteisödiskurssin läpi, jossa yhteisö nähdään läheisiin henkilökohtaisiin suhteisiin perustuvana moraalisen kiinteyden ja jatkuvuuden autenttisena ilmentymänä. Uusia postmoderneja yhteisöjä olisi kuitenkin lähestyttävä enemmän esteettisyyden ja kommunikaation ulottuvuuksien kautta kuin pelkän moraalisen ulottuvuuden kautta. Sosiaalista vastuullisuuden tunnetta ei voida redusoida yksilön moraalisen vastuullisuuden tunteeeseen, vaan se on monimuotoisempi ilmiö. Globalisaatio synnyttää myös uudenlaisia läheisyyden ja vuorovaikutuksen muotoja, joita perinteinen paikallisuutta korostava yhteisödiskurssi ei kykene kunnolla jäsentämään.

Postmoderneja yhteisöjä voisi luonnehtia esteettisiksi tai kommunikaatioon perustuviksi yhteisöiksi. Esteettisyys viittaa tässä yhteydessä vuorovaikutukseen ja samastumiseen erilaisten symbolien ja niihin liittyvien merkitysten kautta. Postmoderneja yhteisöjä on määritellyt ranskalainen sosiologi Michel Maffesoli (esim. 1995), jonka mukaan postmoderni kompleksisuus on syrjäyttänyt modernin massayhteiskunnan uudenlaisella uusheimojen ajalla. Heimo viittaa käsitteenä tässä yhteydessä yhteisöjen emotionaalisuuteen ja esteettisyyteen. Postmodernissa kulttuurissa ihmiset ovat vapaampia liittymään yhteen samanhenkisten ihmisten kanssa erilaisilla elämäntapaan, harrastuksiin ja ideologioihin liittyvillä foorumeilla (ks. esim. Saastamoinen 2000, 169–171; Peltola 1999). Yhä useampi meistä huomaa olevansa tavalla tai toisella osa tällaisia elämäntapaan ja -tyyliin liittyviä verkostoja ja ryhmittymiä. Nämä heimomaiset uusyhteisöt poikkeavat perinteisistä yhteisöistä siinä, ettei niillä ole aikaa ja tilaa liittyvää pysyvyyttä, vaan ne ovat luonteeltaan avoimia ja olemassa ilman tarkoin määriteltyä tarkoitusta. (Delanty 2000b, 124.)

Tarkastelut postmodernien, ns. refleksiivisyysvoittajien yhteisöistä, korostavat näiden yhteisöjen esteettistä merkitystä (ks. esim. Lash 1995). Esteettiset yhteisöt perustuvat juuri jäsentensä vapauteen reflektoida valintojaan sekä myös toteuttaa niitä kulutuksen logiikan mukaan.

Kuluttamiseen ja sen estetiikkaan liittyvä yhteisöllisyys liittyy myös Kleinin (2000) esittämän brändiajattelun yleistymiseen identiteettien ja yhteisöllisyyden perustana. Esteettisyyden ja ilmaisullisuuden ilmentymät ja tulkinnat eivät ole enää paikallisia, vaan globaalisti jaettuja merkityksiä. Aito Manchester Unitedin fanipaita synnyttää yhteenkuuluvuuden tunnetta ja erottautumista muista niin Singaporessa kuin Norjassakin, vaikka itse tuotemerkin koti on industrialismin syntysijoilla Englannissa. Esteettiset yhteisöt ovat usein luonteeltaan lyhytkestoisia, jopa karnevalistisia, ja voivat muotoutua jonkin toistuvan tapahtuman, esimerkiksi jalkapallo-ottelun, rock-festivaalien tai muun vastaavan kansanjuhlan yhteyteen. Yhteisöllisyyden tunne syntyy samaa elämystä kuluttavien ihmisten yhteisestä kokemuksesta. Esteettiset yhteisöt voivat muotoutua myös erilaisten ongelmien ympärille, joiden parissa ihmiset kamppailevat yksin. Näitä ongelmia voivat olla esimerkiksi pitkäaikaiset, omaan elämänprojektiin tai identiteettiin liittyvät ilmiöt, kuten ulkonäön muokkaaminen laihduttamalla. Yhteisöt palvelevat näissä projekteissa ritualistisina kokoontumispaikkoina, joissa ihmiset voivat todeta, että muutkin yksilöt painiskelevat samojen ongelmien kanssa. Kokoontumiset vahvistavat uskoa siihen, että ongelmat ovat juuri yksilön ongelmia ja että viimekädessä ne on ratkaistava yksilön omalla toiminnalla. Nämä postmodernit yhteisöt ovat Baumanin (2001b, 71) mukaan eräänlaisia ”vaatenaulakkoyhteisöjä”, joihin voimme aika-ajoin käydä ripustamassa huolestamme toisten samankaltaisessa tilanteessa olevien ihmisten kanssa. Kokoontumisen jälkeen poimimme taas elämäämme askarruttavat ilmiöt pois naulakosta ripustaaksemme ne taas myöhemmin jonnekin muualle.

Postmoderneja yhteisöjä voidaan siis kritisoida siitä, että ne toimivat vain satunnaisena foorumina erilaisille lähtökohtaisesti individualistisille projekteille. Esteettisen ja eettisen, eli hyvän elämän mahdollisuutta ja muotoja pohtivan, yhteisöllisyyden mahdollisuus ei ole kuitenkaan toisiaan poissulkeva, vaan monia aikamme uusheimoja voidaan tarkastella juuri näiden alueiden sulautumana. Monet uusheimot ovat luonteeltaan ideologisia ja poliittisia, kuten sosiologi Kevin Hetherington (1998) esittää: postmoderneissa uusheimoiissa luodaan

uutta kulttuuria, eettis-moraalista järjestystä, jossa kysymykset ideologiasta sekä estetiikasta risteävät uusilla tavoilla. Hän näkee lähinnä modernistisen tiedekäsityksen ongelmaksi sen, etteivät analyysit kykene tavoittamaan kunnolla arjen epäjärjestystä ja ekspressiivisyyttä. Uusheimot ja uudet sosiaaliset liikkeet ovat hänen mukaansa paikallistasolla käynnistyvän sosiaalisen muutoksen keskeisiä toimijoita. Kirjassaan Hetherington muotoilee käsitteitä, joilla näiden yhteisöjen kompleksisuutta ja jatkuvasti muuttuvaa luonnetta voitaisiin paremmin ymmärtää. Korostaessaan uusien sosiaalisten liikkeiden paikallisuutta, sijoittuneisuutta ja heterogeenisyyttä myös Hetheringtonin näkemys kytkeytyy keskusteluun uudesta radikaalista demokratiasta. Erityisesti feministisen teorian parissa on pohdittu uutta kansalaisuuden ja yhteisöllisyyden mallia, jossa identiteettejä ei ymmärretä luonnollisina ja essentialistisina, kuten kommunitaristien yhteisökäsityksissä tehdään. Yhteisöllisyys on pikemminkin lähtökohtaisesti pluralistista ja sijoittunutta. Postmoderneissa yhteisöllisyystarkasteluissa siis ylistetään yhteisöjen heterogeenista luonnetta. Ongelmaksi tässä näkökulmassa tulee paradoksi, jossa erilaisuus essentialisoidaan ja päädytään erilaisuuden ylistämisen kautta konservatiiviseen poliittiseen *status quo*:n. Ratkaisumalleiksi on ehdotettu kommunikaation ottamista yhteisöjen välisen toiminnan ja politiikan perustaksi. Tässä suhteessa Jürgen Habermasin muotoilut diskursiivisesta ja kommunikatiivisesta demokratiasta ovat toimineet eräänä inspiraationa. Feministisen demokratian versiossa yhteisöjen välisessä dialogissa tärkeämpää on itse kommunikaation prosessi ja sen mahdollistaminen yhteisöjen välillä kuin pyrkimys konsensukseen. (Delanty 2000a, 43–47; ks. myös Denzin 1997, 275.)

Postmoderneja yhteisöanalyysijä tarkasteltaessa on siis huomioitava kertomukset, joissa uutta yhteisöllisyyttä tarkastellaan suhteessa perinteiseen esimoderniin yhteisöllisyyteen. Postmoderneja yhteisöjä leimaa niiden kytkeytyminen individualistisiin identiteettiprojekteihin, ja ne ovat siten usein luonteeltaan esteettisiä ja episodimaisia. Kuitenkin varsin monet kirjoittajat näkevät postmoderneissa yhteisöissä mahdollisuuden sosiaaliseen muutokseen. Postmodernit yhteisöt

mahdollistavat esteettisen ja poliittisen yhdistämisen. Tässä suhteessa yhteisöt voivat toimia länsimaisen individualismin ja markkinatalouden kritiikkinä. Etenkin erilaisissa ekologisissa liikkeissä voidaan nähdä siemen uuden relationaalisen ontologian synnyttämiseksi, joka mahdollistaisi maailman ymmärtämisen suhteiden kautta. Tämän näkemyksen perusteita on sosiaalitieteissä viime vuosina pohdittu erityisesti sosiaalisen konstruktionismin liikkeen puitteissa (ks. esim. Kuusela & Saastamoinen 2000; Kuusela 2002). Postmodernien yhteisöjen poliittinen voima jää kuitenkin marginaaliseksi, jos ne eivät kykene täsmällisemmin kommentoimaan uuden globaalin talouden epätasa-arvoa ja köyhyyttä synnyttävää luonnetta sekä sen merkityksiä sosiaalisen tilan uudelleen rakentumiselle.

7 Multikommunitarismi ja urbaani pelko

Postmodernia yhteisöllisyyttä varsin kriittisesti tarkasteleva Zygmunt Bauman näkee yhteisöt hyvin tilapäisinä ratkaisuinä kulttuurimme monisyisiin ongelmiin. Postmodernit yhteisöt ovat lähinnä esteettisiä yksilöllisyyden reflektoinnin näyttämöjä, eivätkä tavoita eettisen yhteisön tunnusmerkkejä, eli kykyä pitkäaikaiseen sitoutumiseen, turvan ja varmuuden antamiseen. Useiden aikaamme kuvaavien kirjoittajien havainto on, että globalisaation myötä maailmaan on syntynyt uusi kosmopoliitti eliitti, jotka voivat toteuttaa uudella tavalla yksilöllisiä elämänprojektejaan varallisuuden ja informaation yltäkylläisyydessä (Bauman 2001a; Castells 1997). He ovat uuden talouden pioneereja, yritysmaailman menestyjiä, joiden arkipäivää on liikkua ympäri maapalloa. Ilmiö, jonka Bauman (2001a, 56–57) tämän kosmopoliitin eliitin elämäntapaan liittää, on vetäytyminen pois ns. tavallisen elämän ilmiöistä ja ongelmista. Länsimaissa ihmiset ovat *määritelmäisesti* yksilöitä, mutta varsinaisesti vain tämän eliitin jäsenet kykenevät olemaan *varsinaisesti* yksilöitä: irti muista ihmisistä, yhteisöllisyyden moraalisisista velvoitteista, vapaana rakentamaan mielekästä elämäkertansa. Nämä varsinaiset yksilöt ovat vapaita paikan rajoitteista ja

asuttavat muiden kaltaistensa kanssa ”ei-paikkoja”, eliitin rajattuja alueita, joihin muilla ei ole pääsyä. Ihmisten, joilla on todellinen mahdollisuus yksilöllisyyteen, on mahdollista elää täysin ”yhteisöva-pailla vyöhykkeillä” (*community free zones*), kuten vaikkapa vartioi-duilla asuinalueilla ja eristetyissä vapaa-ajanviettokohteissa. Tämä eliitti ei Baumanin (2001a, 62) mukaan ole enää kiinnostunut uuden alaluokan asioista. Uusi alaluokka on ihmisryhmä, joka on syrjäytynyt paitsi palkkatyöstä, myös kuluttajuudesta, joka on yhä keskeisempi identiteetin rakennustapa. Uusi alaluokka on sidottu paikkaan ilman mahdollisuutta liikkumiseen ja ostettuihin elämyksiin. Sekä eliitin että alaluokan elämään liittyy yhteisöllisyys, mutta täysin eri mielessä. Myös liberaali älymystö on, osin postmodernin filosofian myötä, sanoutunut irti kurjuuden ja emansipaation ongelmien analysoinnista ja kuvauksesta. Akateemisissa tutkimuksissa keskitytään kulttuurisen identiteetin ja multikulttuurisuuden kritiikittömään ylistämiseen ja tutkimukset työttömyydestä, kodittomuudesta ja uuden kurjaliston elinoloista loistavat poissaolollaan. Uuden alaluokan ongelmat liittyvät paitsi taloudelliseen syrjäytymiseen myös kulttuurisen identiteetin kysymyksiin. (Ks. myös Beck 1999; Beck & Beck-Gernsheim 2002.)

Länsimaissa ilmiö, jota määritellään useimmiten yhteisöllisyyden käsitteellä, on erilaisten etnisten vähemmistöjen muotoutuminen osaksi suurkaupunkien todellisuutta. Kansallisvaltion synnyttäminen oli Benedict Andersonin käsitettä lainaten imaginaarisen yhteisön synnyttämistä. Kansallisvaltiot perustuvat tietoisesti rakennettuun kuvitelmaan mahdollisimman homogeenisesta yhteisöstä, joka puhuu samaa kieltä ja edustaa samaa kulttuurista traditiota. Kansallisvaltioideaali oli tyypillisesti modernin valistusajattelun lapsi. Homogeenisessa valtiossa erilaiset kulttuuriset yhteisöt ja heimot ovat uhka valtion yhtenäisyydel-le. Niinpä erilaisia etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä on vuosisatojen kuluessa pyritty jopa väkivaltaisin keinoin sulauttamaan osaksi valtaväestöä. 1900-luvun kuluessa väestön liikkuvuus palkkatyön perässä sekä yhä kasvava pakolaisuus on synnyttänyt suuren haasteen homogeenisuuden ideaalia vaalineille kansallisvaltioille. Myös Suomi, joskin paljon hitaammin kuin muut Euroopan maat, on 1990-luvulta

alkaen muuttunut vähitellen monikulttuurisemmaksi Suomeksi. Varsin todennäköistä globaalin talouden ja väestönkasvun myötä on, että tämä trendi tulee myös jatkumaan. Olemme siirtyneet post-kansallisvaltiolliseen vaiheeseen, jossa kysymykset kulttuuristen vähemmistöjen sulautumisesta tai eristymisestä muodostavat kipupisteitä monella eri ulottuvuudella. (Ks. esim. Castles & Davidson 2000.)

Useimmiten etniset vähemmistöt täyttävät klassiset yhteisön tunnusmerkit, koska ne ovat pakotettuja siihen. Kulttuuristen vähemmistöjen asema on ongelmallinen, koska suhteessa omaan alkuperäkulttuuriinsa he ovat monisukupolvisen siirtolaisuuden myötä vieraantuneet ja toisaalta osana vaikkapa eurooppalaisia kansallisvaltioita heidät määritellään muukalaisiksi, joilla on erilainen identiteetti. Kulttuurin post-kansallisvaltiollisessa vaiheessa ei tule niinkään kysymykseen pakkoassimilaatio valtakulttuurin taholta. Varsin yleinen strategia on tunnustaa jokaisen etnisen ryhmän oma ainutlaatuinen identiteetti ja kulttuurinen erillisuus. Bauman (2001a, 107) näkee tässä jälkimodernissa liberaalisuudessa teorian ja politiikan tasolla vakavia ongelmia. Tunnustamisen ja erilaisuuden ylistämisen nimissä itse asiassa allekirjoitetaan kutsua välinpitämättömyyteen. Tällöin vaikkapa räikeä taloudellinen epätasa-arvo tai syrjäytyminen palkkatyöstä nähdään jonkin tietyn etnisen ryhmän ominaisuutena, jota pitää paradoksaalisesti vaalia ja arvostaa. Teoreettisella tasolla siis ylistetään ajatusta monikulttuurisuudesta, jossa korostetaan yksilöiden ja yhteisöjen vapautta kulttuuriin ja identiteettiin liittyviin valintoihin yhteiskunnassa. Valitettavasti käytännön tasolla ajatus muuntuu *multikommunitarismiksi*, jossa tunnustetaan kulttuurimme pluralisoituminen, mutta siihen reagoidaan välinpitämättömyydellä ja mahdollisemman vähäisellä dialogilla erilaisten kulttuuristen yhteisöjen välillä. Kaunis metafora kulttuurisesta mosaiikista palveleekin etnisten vähemmistöjen linnoittumista toisistaan ja valtaväestöstä erilleen. Tilanne on paradoksaalinen, koska liberaali ja humaani pyrkimys erilaisuuden tunnustamiseen ja vaalimiseen demokraattisessa yhteiskunnassa kuihtuu vastakkainasetteluun perustuvaksi heimoistumiseksi. Ehkä suurin syy tälle on se, ettei etnisyyteen ja identiteettiin liittyviä kysymyksiä kyetä kytkemään

kysymyksiin köyhyyden ja taloudellisen epätasa-arvon uudesta luonteesta globalisoituvassa taloudessa. Rärkeimmin tämä ilmenee moderneissa ghetoissa. (Bauman 2001a, 89–109.)

Perinteiset ghetot olivat maantieteellisesti rajattu alue kaupunkitilassa, jonne ihmiset voitiin pakottaa ulkoapäin etnisen tai uskonnollisen erilaisuutensa perusteella. Ghetto on samaan aikaan alueellinen ja sosiaalinen tila. Multikommunitarismin tilassa voidaan puhua vapaaehtoisista ghetoista, koska tällöin ghetossa asuvat huolehtivat siitä, etteivät ulkopuoliset pääse ghettoon sisälle, kun perinteisessä ghetossa tilanne oli päinvastainen. Erityisesti Yhdysvalloissa kaupunkitila on alkanut rakentua etnisesti homogeenisten ghettojen vyöhykkeiksi, joissa alueiden välille vedetään tiukat rajat ja vuorovaikutus niiden välillä on erittäin vähäistä. Ghetoissa kiteytyy ilmiö, jossa näennäisesti ihmisten rajat muotoutuvat etnisten yhteisöjen erilaisuuden mukaan mutta jossa varsinaisesti kysymys on ihmisten varastoinnista, ei-toivotujen sitomisesta maahan. Tilanteessa, jossa pääoma ei tarvitse enää työvoimaa edes työttömänä odottavaksi reserviksi ja jossa toisaalta köyhyys tekee ihmisistä hyödyttömiä kuluttajina, on tarpeettomiksi määritellyt ihmiset varastoitu ghettoihin. Ghetto on ihmisten kaatopaikka ja jätteenpoistomekanismi. Suurkaupunkien ghettoistuminen ilmentää eräällä tavalla köyhyyden kriminalisointia. Ihmisvirta kulkee ghettojen ja vankiloiden välillä, mutta ei suuntaudu juurikaan muualle yhteiskuntaan. Ghetot ovat vankiloita ilman seiniä. (Bauman 2001a, 120; Wacquant 1994.)

Kaupunkitilan pirstoutuminen sosiaaliseen ja konkreettiseen tilaan sidottujen köyhien alueiksi on irvikuva yhteisöllisyydestä. Talous ja kuluttaminen perustuvat yhä enemmän ihmisten ja tiedon liikkumiseen. Ihmiset, jotka ovat pudonneet tästä uuden talouden logiikasta, putoavat sosiaaliseen ja alueelliseen liikkumattomuuden tilaan ja elävät oman harmaan talouden logiikassa. Niille, jotka pysyvät mukana palkkatyössä, nämä ihmiset edustavat jotakin varoittavaa ja pelottavaa. He ovat Nikolas Rosen (1999b) käsitteen mukaan ei-kansalaisia, ihmisiä joiden ongelmiin virallisilla tahoilla ei enää riitä muita kuin kontrolliresursseja. Kaupunkitila alkaa hahmottua pelon maantieteen kautta, eli ihmiset

tietävät, missä on turvallista liikkua ja missä ei. Urbaani pelko ei rohkaise ihmisiä olemaan tekemisissä toistensa kanssa ja etsimään ratkaisuja ongelmiin yhteisestä dialogista. Nyt on alkanut käpertyminen omaan kotiin ja omaan turvalliseen yhteisöön, jossa on vain ”meitä”. Turvallisuusteollisuuden ja näkyvien kontrolliopeeraatioiden aikana yhteisö alkaakin merkitä suojapaikkaa, joka on murtovarma ja suojattu portein muukalaisilta. Yhteisö merkitsee tällöin eristäytymistä, turvakameroita ja sähköaitoja (Bauman 2001a, 114).

8 Kommunikoivat yhteisöt

Olen edellä kuvannut eräitä aikamme yhteisöllisyyskeskustelun virtauksia. Kommunitaristisissa näkemyksissä luonnolliset asuinyhteisöt ja etnis-uskonnolliset yhteisöt nähdään alueena, jonka puitteissa voitaisiin rakentaa uutta sosiaalista pääomaa, joka on rapautunut toisaalta hyvinvointivaltioajattelun ja toisaalta liberaalin individualismin myötä. Keinoina sosiaalisen pääoman synnylle nähdään ihmisten uudelleenmoralisointi ja sitouttaminen yhteisön normeihin. Rakentamalla turvallisia yhteisöjä voidaan maailman epävarmuutta kontrolloida lokaalilla tasolla. Alussa esittelemäni Celebrationin kaupunki kiteyttää tätä periaatetta monella tasolla. Elämme myös ajanjaksoa, jota monissa analyyseissä on kuvattu kulttuurimme postmoderniksi tilaksi. Myös yhteisöt ovat postmodernisoituneet, eli ne eivät viittaa enää perinteisen paikallisuuden, pysyvyyden ja essentialistisen identiteetin synnyttämään yhteisöllisyyteen. Postmodernin synnyttämät uusheimot perustuvat kommunikaatioon, kulutukseen ja valintaan. Niitä ei ole tehty kestämään pitkiä aikoja.

Kommunitaristisen ja postmodernin yhteisökäsityksen kehyyksenä on globalisaatio: kulttuurin, talouden ja politiikan kytkeytyminen yhteiseen kohtalonyhteyteen koko maapallon mittakaavassa. Tämä informaation, ihmisten, tavaroiden ja rahan suhteellisen vapaan liikkumisen mahdollistava tilanne on synnyttänyt uudenlaisen epävarmuuden,

jota mm. Zygmunt Bauman on ansiokkaasti analysoinut. Globalisaation käsittämättömyys ja peruuttamattomuus on muuttanut kulttuuriamme monessa suhteessa konservatiiviseksi. Enää emme rakenna tieteessä tai politiikassa modernille ajalle ominaisia yhteisiä projekteja tai utopioita, sellaisia kuten vaikkapa kansallisvaltion perustuva hyvinvointivaltio on ollut. Poliittikka on muodostunut välttämättömään realismiin reagoimiseksi, lyhytjänteiseksi taloudenpidoksi. Epävarmuus ja TINA (*“there is no alternative” – “ei ole olemassa muuta vaihtoehtoa”*) kulkevat rinnan aikaamme määrittävinä kertomuksina (Bauman 2001b, 12). Nyt ihmiset joutuvat kohtaamaan yksilötasolla suuria globalisaation haasteita.

Olen edellä esittänyt, että ajallemme ominainen yhteisöllisyyden korostus on monella tasolla reagointia tähän globaaliin epävarmuuteen. Yhteisöjen ei kuitenkaan pitäisi käpertyä itseensä ja rakentaa pelkästään paikallista, lokaalia, järjestystä globaaliin kaaokseen. Yhteisö voidaan ymmärtää negatiivisten merkitysten kautta turvalinnakkeena, kontrollin työssijana, tai yhdessä yksin olemisen paikkana. Voimme kuitenkin myös ymmärtää aikamme lukuisat heterogeeniset yhteisöt paikkoina, joissa syntyy länsimaisen markkinaindividualismin haastava muutos ja joissa syntyy refleksiivistä sosiaalista pääomaa, joka ei rakennu yksinomaan kulutuksen logiikalle. Seuraavien vuosikymmenten suuri haaste on synnyttää uusia vaihtoehtoja ja kertoa tosillemme ymmärrettävästi, kuinka ympärillämme oleva epävarmuus on hyvin pitkälle ihmisten itsensä synnyttämää ja kuinka me ihmiset voimme siihen myös vaikuttaa. Tällä hetkellä tämä yhteys on monelle meistä vielä liian hämärä. Kriittisen pedagogiikan keskeinen nimi Peter McLaren (2001, 109–110) kuvaa tilannetta seuraavasti:

”Toisaalta postfordilainen kapitalismi on tehokkaasti muuttanut subjektiviteetin ja niiden rakenteiden välisen suhteen, joiden avulla kokemukset rakentuvat. Subjektiviteetti koetaan nyt pirstaleiseksi ja radikaalin epäyhteneväiseksi. Identiteettimme on paikannettu ja panostettu uudelleen halun uusiin muotoihin. Toimijuutemme on hajautettu mikropolitiikan horisontteihin, eikä meillä ole yhteistä käsitystä sorrosta, saati yhteisöllistä strategiaa sen haastamiseksi.”

Tieteen tehtävänä olisikin nyt osaltaan auttaa ihmisiä ymmärtämään omien elämäkertojensa rakentumisen ja globaalin murroksen välistä suhdetta, sekä haastaa ihmisiä refleктоimaan identiteettinsä rakentumista. Olisi synnyttävä uusia vaihtoehtoisia identiteettejä markkinaidentiteettien tilalle, kuten McLaren (2001) esittää. Naomi Klein (2000, 439–446) näkee tilanteen kansalaisuuden ja kuluttajuuden käsitteiden polarisoitumisena. Myös hän jättää tulevaisuuden vastattavaksi kysymyksen siitä, voiko yhteisöllisyys ja kansalaistoiminta rakentaa uutta kosmopoliittisen kansalaisuuden mallia, jossa ihmisillä on aidosti globaalia solidaarisuutta ja mahdollisuus saada turvaa ylikansallista hyperkapitalismia vastaan, vai onko kyse sittenkin vain ennen pitkää hävittävästä viivytystaistelusta, jossa erilaiset yhteisöt ovat vain tilapäisiä tuulensuojia myrskynomaisessa mullistuksessa. Ihmiskunnan haasteeksi tulee vaihtoehtojen synnyttäminen globaalin talouden kurjistavalle luonteelle, vaikkapa sitten Rifkinin (1995) esittämän mallin mukaan, jossa palkkatyön jälkeisessä yhteiskunnassa verotus kohdistuu koneisiin, ei työntekoon.

Vaihtoehtoja mietittäessä on kuitenkin syytä muistaa, ettei yksinkertaisia ratkaisuja ole. Yksinkertaisiin ratkaisuihin liittyy yleensä väkivallan mahdollisuus ja taipumus naiiviin essentialismiin, kuten useissa kommunitaristisissa malleissa on käynyt. Myöskään kaiken ympäröivän muuntaminen postmoderniksi relativismiksi ei ole muutoksen kannalta hedelmällinen vaihtoehto. Keskeisenä tavoitteena olisi oltava paremman ymmärryksen ja kommunikaation synnyttäminen eri yhteisöjen ja ryhmien välille. Tämä vuorovaikutus olisi kytkettävä osaltaan vaikkapa ekologisten riskien, elämän materiaalien ehtojen ja globaalin poliittisen vallan analyysiin. Globaali aika tarvitsee tieteeltä uusia kertomuksia myös yhteisöistä ja niiden muuttuvasta luonteesta. Näkemykseni on, että sosiaalisen konstruktionismin, kriittisen etnografian ja -pedagogiikan sekä monien muiden mikro- ja makrotason välittymisen prosesseja tarkastelevien suuntausten parista tähän on löydettävissä työväliteitä. Uusissa tieteen kertomuksissa voi syntyä eräs inhimillisemmän globalisaation mahdollisuus.

Lähdekirjallisuus

- Apunen, Matti 1998: Aku Ankka ja unelmien kaupunki. *Image* 3, 99–107.
- Bauman, Zygmunt 2001a: *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press
- Bauman, Zygmunt 2001b: *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich 1995: Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Beck, Ulrich 1999: Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia. Suomentanut Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich & Beck–Gernsheim, Elisabeth 2002: *Individualization. Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Castells, Manuel 1997: *The Information Age. Economy, Society and Culture.*– Vol II: *Power of Identity*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Castles, Stephan & Davidson, Alastair 2000: *Citizenship and Migration. Globalization and the Politics of Belonging*. London: MacMillan Press.
- Delanty, Gerard 2000a: *Citizenship in a Global Age. Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open University Press.
- Delanty, Gerard 2000b: *Modernity and Postmodernity*. London: Sage.
- Denzin, Norman K. 1997: *Interpretive Ethnography. Ethnographic Practices for the 21st Century*. London: Sage.
- du Gay, Paul 1996: *Consumption and Identity at Work*. London: Sage.
- Etzioni, Amitai 1995: *The Community of Communities: A Communitarian Position Paper*. On line-dokumentti <http://www.gwu.edu/~ccps/Comofcom.html> (12.4.2001).
- Etzioni, Amitai 1996: *Positive Aspects of Community and the Dangers of Fragmentation*. *Development and Change*, Vol. 27, No. 2 (April). On line-dokumentti <http://www.gwu.edu/~ccps/etzioni/A244.html> (12.4.2001).

- Etzioni, Amitai 1997: *New Golden Rule. Morality and Community in a Democratic Society*. London: Profile.
- Etzioni, Amitai 2000: *Creating Good Communities and Good Societies*. On line-dokumentti <http://gwu.edu/~ccps/etzioni/A276.html> (12.4.2001).
- Foucault, Michel 1980: *Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Fukuyama, Francis 1999: *Social Capital and Civil Society*. On line-dokumentti <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm> (16.3.2001).
- Haatanen, Kalle 1997: *Kommunitarismi, identiteetti ja uusi yhteisöllisyys*. *Tiede & Edistys* 2, 97–110.
- Haatanen, Kalle 2000: *Yhteisöllisyyden paradoksi*. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja 4. Helsinki.
- Harré, Rom 1993: *Social Being. A Theory for Social Psychology*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- Hetherington, Kevin 1998: *Expressions of Identity. Space, Performance, Politics*. London: Sage.
- Ilmonen, Kaj (toim.) 2000: *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi.
- Jordan, Bill 2000: *Social Work and the Third Way. Tough Love as Social Policy*. London: Sage.
- Kajanoja, Jouko 1997: *Hyvinvointivaltio investointina inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan*. On line-dokumentti <http://www.helsinki.fi/~arniemin/jouko1.htm#III> (12.4.2001).
- Klein, Naomi 2000: *No Logo. No Space, No Choice, No Jobs*. London: Flamingo.
- Kuusela, Pekka 2002: *Sosiaalipsykologian maailmahypoteesit. Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot*. Kuopio: Oy UNIpress Ab.
- Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) 2000: *Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopion yliopiston selvityksiä E. *Yhteiskuntatieteet* 21. Kuopio.
- Lash, Scott 1995: *Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö*. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash *Nyky-*

- ajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 153–235.
- Maffesoli, Michel 1995: Maaillan mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista. Suomentanut Mika Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- McLaren, Peter 2001: Rajakiistoja. Monikulttuurinen narratiivi, identiteetin rakentuminen ja kriittinen pedagogiikka postmodernissa Amerikassa. Teoksessa Henry A. Giroux & Peter McLaren Kriittinen pedagogiikka. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino, 109–151.
- Morton, Tom 2000 : Why Community Can Be a Curse. Artikkelit The Age-lehden numerossa 11. On line-dokumentti <http://www.theage.com.au/news/20001104/A25075-2000Nov3.html> (14.3.2001).
- Nupponen, Terttu 2000: Arkkitehdit, sota ja yhdyskuntasuhteiden hallinta. Alvar Aallon Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelma tilansääätelyprojektina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Bibliotheca Historica n:o 52.
- Peltola, Jari 1999: Virtuaaliyhteisöllisyys. Teoksessa Pekka Kuusela & Jari Eskola (toim.) Sähköinen okeanos. Tutkimus, opetus ja Internet. Kuopio: Kuopion Yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 13. Kuopio, 143–181.
- Putnam, Robert 2000: Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. New York: Touchstone.
- Rahkonen, Keijo 1998: Loppujen lopuksi: Mitä on tapahtumassa sosiaalipoliitikassa ja hyvinvointivaltiolle? Janus 1, 67–76.
- Rifkin, Jeremy 1995: A View of the Future: The Good Life in The Post-Market Age. On line-dokumentti <http://www.jobsletter.org.nz/art/rifkin03.htm> (17.4.2001).
- Rifkin, Jeremy 1997: Työn loppu. Suomentanut Ritva Liljamo. Porvoo: WSOY.
- Rifkin, Jeremy 1999: The Third Sector – and the Rebirth of Civil Society. On line-dokumentti <http://www.jobsletter.org.nz/art/rifkin04.htm> (12.4.2001).
- Rose, Nikolas 1998: Vallan ja vapauden välissä. Hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa. Suomentanut Kalle Haatanen. Janus 1, 1–33.
- Rose, Nikolas 1999a: Governing The Soul. The Shaping of The Private Self. 2nd edition. London: Free Association Press. Alkuperäisteos 1989.

- Rose, Nikolas 1999b: *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saastamoinen, Mikko 2000: Elämäntapayhteisöt ja yhteisöllistämisen teknologiat. Identiteetti, ekspressiivisyys ja hallinnointi. Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) *Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio, 161–195.
- Siisiäinen, Martti 1999: Sosiaalinen pääoma, valta ja kolmas sektori. Teoksessa: Liisa Hokkanen & Petri Kinnunen & Martti Siisiäinen (toim.) *Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta*. Jyväskylä: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto Ry, 10–39.
- Wacquant, Loïc J. D. 1994: *The New Urban Color Line: The State and Fate of the Ghetto in PostFordist America*. Teoksessa Craig Calhoun (ed.) *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford: Blackwell, 231–276.
- Wilson, Graig 1995: *Celebration Puts Disney in Reality's Realm*. On linedokumentti <http://www.sjsu.edu/faculty/wooda/usacelebration.html> (11.4.2001).

Uusi paikallisuus, uusi vastuullisuus, uusi kontrolli – episodeja yhteisöjen Suomesta

Seppo Soine-Rajanummi & Mikko Saastamoinen

1 Paikallisuuden korostuminen globalisaation vastapainona

Kansainvälisyyden tärkeänä käänköpuolena on viimeisten kymmenen vuoden aikana ollut yhä merkittävämpi paikallisuuden korostaminen. Ihmiset etsivät juuriaan ja haluavat kuulua johonkin. Ilmiöön liittyy monia kulttuurisia ja sosiologisia ulottuvuuksia, jotka voi ymmärtää vastareaktioksi globalisaatiolle ja myös reaktioiksi kansallisvaltion idean jonkinasteiselle kriisiytymiselle. Kansallisvaltio ja sen modernina versiona hyvinvointivaltio, kuten sen Pohjoismaissa olemme oppineet tuntemaan, on viimeisten vuosikymmenien aikana alkanut olla liian pieni ratkaistakseen suuria ongelmia ja toisaalta liian suuri ratkaistakseen pieniä ongelmia (esim. Touraine 2000). Suuria ongelmia ratkovat nykyään erilaiset kansainväliset liittoutumat, kuten EU, tai sitten niitä ei ratko kukaan. Pikemminkin yhä uudenlaiset suuret ongelmat tuntuvat vyöryvän ja kasautuvan aivan uudessa mittakaavassa uusliberaalin globaalin markkinatalouden sivutuotteina. Tässä artikke-

lissa mielenkiinnon kohteenamme ovat eräät pienet ongelmat, jotka kohtaavat ihmisiä arjen tasolla. Ne ovat ongelmia, joita voimme usein nähdä tai ainakin olemme niistä kuulleet ihmisiltä lähiympäristössämme. Pienet ongelmat ovat arkipäiväisiä ja lähellä meitä – ne ovat toisin sanoen paikallisia.

Väitteemme artikkelissamme on, että uudenlainen paikallisuuden korostus liittyy kysymyksiin riskienhallintaproblematiikan, ratkaisumallien ja ratkaisuedellytysten muutoksista. Tämä muutos on ollut käynnissä Suomessa erityisesti kuluneen kymmenen vuoden aikana ja sitä voisi luonnehtia suureksi murrokseksi tavassamme ymmärtää suomalaista yhteiskuntaa ja elämän muotoa (ks. esim. Blom 1999). Muutosta voi tarkastella makrososiologiselta kannalta, jossa suomalainen rakennemuutos liittyy osaksi laajempaa keskustelua länsimaisen sekä laajemmin globaalin kulttuurin, talouden ja politiikan murrosta. Ilmiöstä on ilmestynyt runsaasti sosiologisia aikalaisanalyysyjä viimeisten vuosien aikana. Varsin selkeästi muutoksen luonnetta on kiteyttänyt sosiologi Alain Touraine (2000) teoksessaan *Can we live together? Equality and difference (Voimmeeko elää yhdessä? Tasa-arvoisuus ja erilaisuus)*. Tourainen mukaan perinteinen moderni yhteiskunta oli ratkaisumalli, joka normistollaan satoi monia eri elämäntilanteita yhteen. Erityisesti markkinatalouden ja kulttuuristen identiteettien yhteensovittaminen oli eräs modernin ajan keskeisimmistä saavutuksista. Nyt elämme globaalilla tasolla tilanteessa, jossa vapautunut kauppa sekä informaatioteknologian innovaatiot ovat monessa suhteessa eriyttäneet markkinatalouden irralliseksi muusta kulttuurista ja yhteiskunnasta. Markkinatalous on tuottanut globaalin massakulttuurin, jossa kasinotalouden hengessä vaurauden muodostus voi syntyä rahan itsensä liikkeistä ilman kytkentöjä konkreettiin materiaan tai ihmisten työntekoon, kuten industrialismin aikana tapahtui. Vastakohtana myös kulttuurinen alue on alkanut irrottautua modernin yhteiskunnan ideasta. Elämme yhteisöjen ja paikallisten identiteettien aikaa.

Kulttuuriset yhteisöt käpertyvät yhä enemmän itseensä. Ne muodostavat turvasaarekkeitä ja -linnakkeita suojautuakseen globaalien markkinavoimien ja ulkopuolisten kulttuuristen vaikutteiden vyöryltä.

Näissä yhteisöissä ihmiset alkavat entisen yhteiskunnallisen kansalaisuuden sijaan määritellä itseään yhä enemmän paikallisuuden, etnisyyden, uskonnon, sukupuolen tai elämäntyylin perusteella. Olemme tilanteessa, jossa kaksi maailmaa, talous ja kulttuuri, alkavat vieraantua toisistaan. Se yhteiskunta, joka ne ennen yhdisti, ei ole enää kykenevä niitä yhdistämään. (Touraine 2000.)

Suomalaisen elämänmuodon muutokset ovat olleet etenkin 1990-luvun aikana varsin mittavia (ks. esim. Blom 1999). Sitä mihin tämä muutos päättyy, on tässä vaiheessa vaikea sanoa. Eräitä suuntaviivoja voi kuitenkin nostaa esiin. Aluksi voidaan palata hetkeksi 1960- ja 1970-luvun suureen rakennemuutokseen ja muuttoliikkeeseen. Tällöin Suomi kaupungistui, suomalainen hyvinvointivaltio muotoutui ja maamme elinkeinorakenne muuttui. Pientiloilta siirryttiin sankoin joukoin tehtaisiin. Kaikki se, mitä läntisessä Euroopassa tapahtui yli sadan vuoden periodin aikana, tapahtui meillä muutamassa vuosikymmenessä. Maatalousvaltainen maa teollistui ja kaupungistui valtavalla nopeudella. Tämä on jättänyt jälkensä paitsi murroksen konkreettisesti kokeneihin niin myös ylipäättään suomalaisen kulttuurin ilmentymiin. Monet suomalaisista romaaneista ja elokuvista ovat osuvasti kuvanneet murroksen aiheuttamaa juurettomuutta ja paisuvien lähiöiden kasvukipuja.

Nyt Suomessa eletään uutta muutoskautta, jossa edellisen murroskauden rakentamisen kasvukivut ovat vaihtuneet industrialismin purkautumisen kipupisteiksi. Siinä missä edellistä, 1960-luvulla alkanutta, murrosta leimasi kasvavan hyvinvointivaltion ominaispiirteet, leimaa uutta murrosta globalisoituvan maailman paineet hyvinvointivaltiotamme kohtaan. Kun edellisessä murroksessa rakennettiin hyvinvointivaltioita, on nykyisessä murroksessa käynnissä merkittävä hyvinvointivaltioprojektin muodonmuutos, osin jopa purkautuminenkin. Joka tapauksessa 1990-luvun supistusten jälkeen on kyseenalaista, voiko suomalaista hyvinvointivaltiota enää kutsua pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi (Rahkonen 2000; vrt. Julkunen 2001; Kosonen 1998;1999, 294–295).

Toinen keskeinen osa nykyistäkin murrosta on muuttoliike. Suomessa on vuosien 1995–2000 aikana tapahtunut selvää alueellista

keskittymistä. Väkiluku kasvoi tuona ajanjaksona enää seitsemässä maakunnassa, kun vuosina 1990–1995 vastaava lukumäärä oli neljätoista. Suurimman osan vuosien 1995–2000 nettomuutosta on saanut Uusimaa, suurin häviö on ollut Lappi (Sisäasiainministeriö 2002). Nykyinen muuttoliike ei tyhjennä niinkään jo varsin autioitunutta maaseutua, vaan aiemmassa suuressa muutossa täyttyneitä maakuntien pieniä aluekeskuksia ja taajamia, joista nyt muutetaan palkkatyön perässä kasvukeskuksiin ja etenkin pääkaupunkiseudulle. Esimerkkeinä tästä kehityksestä ovat tyhjenevät vuokrakerrostalot ennen varsin elinvoimaisissa taajamissa ja asuntomarkkinoiden ylikuumentuminen suurimmissa kasvukeskuksissa. Ajatus siitä, että kaupunki voisi autioitua, oli aiemmin liki tuntematon. Nyt näivettyvien aluekeskusten ongelmat ovat EU-vetoisen tutkimus- ja kehittämistoiminnan eräitä keskeisiä toiminta-alueita.

Nykyisen Suomen eräs tunnuspiirre on jakautuminen (ainakin) A- ja B-luokan kansalaisiin, joka on toteutunut niin taloudellisella kuin alueellisellakin tasolla. Suomalaisesta yhtenäiskulttuurista on yhä vaikeampaa puhua, eikä vanhalle hyvinvointivaltion solidaarisuudelle tunnu aina löytyvän kannatusta. Suomalaisessa todellisuudessa on lukuisia omalle kulttuurillemme ominaisia piirteitä. Kuitenkin lähes kaikki meitä kohdanneet muutostrendit ovat kytkettävissä yleisiin muutoksiin, joita on tapahtunut paitsi Euroopassa myös laajemmin maailmanlaajuisessa kulttuurissa. Kyse on siis varsin pitkälle kansallivaltion idean ongelmallistumisesta globalisoituvassa ajassamme. Alueena tämä ongelmallistuminen on laaja ja monimutkainen ja sen seikkaperäinen läpikäyminen tässä olisi mahdotonta.

Tarkastelemme aluksi paikallisuuden, eli lokaalisuuden, käsitettä ja sitä, miksi paikallisuus on ihmisille merkityksellistä. Tarkoituksenamme on taustoittaa sitä positiivista retoriikkaa, joka paikallisuuteen ajassamme eittämättä liittyy. Kun globaali todellisuus sen reaalisine ja virtuaalisine ilmentymineen on usein aivan liian abstraktia, jäsentymätöntä ja pirstaleista, on paikallinen jotakin tuttua ja ymmärrettävää. Tämä paikallisuuden retoriikka kytkeytyy myös yhteiskuntapolitiikan muutoksiin, eli pyrkimyksiin hallita sosiaalisia riskejä lähiympäristössä uudella tavalla.

Näkökulmamme on pohtia, kuinka uudesta paikallisuuteen painottuvasta diskurssista ja käytännön ohjelmista haetaan ratkaisua ongelmiin, joita ennen pyrittiin ratkaisemaan erilaisilla valtiollisen tason ohjelmilla. Erityisen kuvaavaksi koemme alueen, jossa risteytyy sosiaalipolitiikan ja kontrollipolitiikan teemat. Varsin usein nämä teemat liittyvät erilaisiin sosialisointien ongelma-alueisiin, joita suomalaisen elämänmuodon murroksen koetaan tuottavan. Esittelemme eräitä suomalaisia paikallisen tason hankkeita ja projekteja, jotka sisältönsä puolesta liittyvät kontrolli- ja sosiaalipolitiikan alueelle. Laajempaan yläkäsitteenä nimitämme näitä esimerkkejä riskienhallintaprojekteiksi, koska niissä painoituksena on erilaisten sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisy. Tämän paikallisuuden ja uuden kontrollin nivoutumisen selvittäminen on artikkelimme loppuosan teema. Aluksi lähdemme analysoimaan aihetta etsimällä vastaus- ta kysymykseen mitä paikallisuus, etenkin tässä niin kutsutussa uudessa muodossaan, merkitsee.

2 Paikallinen ja läheinen muuttuu arvokkaammaksi

Paikallisuudesta on puhuttu 1990-luvulta lähtien varsin positiivisessa sävyssä (vrt. Byrne 2001, 66–85). Kun aiemmin muuttoliikkeen mukanaan tuomat uudet kaupunkilaiset yrittivät häpeillen peittää murrettaan, koetaan nykyään hyveeksi oman paikallisen identiteetin esiintuominen. Tämä näkyy muun muassa murrebuumina sarjakuvissa ja alueellisen identiteetin esilletuomisena lukuisilla kulttuurin, tiedotusvälineiden ja vallan foorumeilla. Tämä ei ole yksin suomalainen ilmiö, vaan liittyy laajempaan eurooppalaiseen paikalliskulttuurien esiinmarsiin esimerkiksi Saksassa, Ranskassa, Englannissa ja Ruotsissa. Murre-Asterixit tunnetaan jo kautta Euroopan ja Tornionjokilaakson meänkieli etsii legitimaatioitaan eurooppalaisten kielten joukossa ja saa jopa kulttimainetta, kun paikalliskulttuuria tehdään näkyväksi kirjallisuuden avulla (ks. Niemi 2000).

Katsaus suomalaiseen populaarimusiikkiin valottaa hyvin lokaalisuuden tematiikkaa. 2000-luvun vaihteen suomalaisuuden tulkki Anssi Kela (2001) romantisoi suomalaisen taajaman tuttuutta ja turvallisuutta seuraavasti:

*”Koiran kanssa joskus myöhään harjulle me kiivetään
Ja sieltä käsin katsellaan nukkuvaa Nummelaa
Ja mä kelaan että kaikki taitaa olla kohdallaan
Mä taidan kuulua tänne...”*

(Anssi Kela: Nummela)

Nummela-kappale on enemmänkin nuoren miehen kehityskertomus kuin ylistyslaulu epäpaikkamaiselle taajamalle¹. Paikka kuitenkin sitoo lauluntekijää. Se on konteksti, josta hän ammentaa tekstejään ja musiikkiaan. Toisaalta Nummela-kappale voidaan katsoa analyysiksi siitä, miten kaottisemmaksi muuttuneessa maailmassa ihminen löytää hallittavan paikan itselleen – ihmisen kokaisen paikan (vrt. Ojankoski 1998).

Niin kuin lokaalisuus nousevat myös muistot elämäkerran rakennuspuiksi (ks. esim. Saastamoinen 2000). Kuten edellisessäkin esimerkissä ilmeni, on suomalaisessa populaarimusiikissa runsaasti lauluja, joissa uppoudutaan menneisyyden ja paikallisuuden luokka- ja valokuviin ja sitä kautta syntyviin elämäntarinoihin. Kaunokirjallisuudessa, esimerkiksi runoudessa, tällaisia esimerkkejä löytyy tosin vuosienkin takaa (ks. esim. Meriluoto 1972). Myös paikallis- ja kylähistorioikeja kirjoitetaan ja niistä ollaan kiinnostuneita yhä enemmän. Maantieteilijä Yi-Fu Tuan kuvaa tätä emotionaalista suhdetta paikkaan, tilaan ja rakennuksiin käsitteellä topofilia. Erilaiset tilat saavat meissä aikaan voimakkaita emotionaalisia tuntemuksia. Paikallisuuden ja oman elämäntarinan merkityksellinen yhteenkietoutuminen toimii osaltaan emotioiden sosiaalisen rakentumisen perustana. Tuttujen maisemien näkeminen, tuoksut ja äänet saavat meissä aikaan parhaimmillaan voimakkaita turvallisuuden, pysyvyyden ja kodikkuuden tuntemuksia. (Lupton 1998, 152.)

¹ Anssi Kela Ajankohtaisessa kakkosessa keväällä 2001.

Eräs keskeinen näkökulma paikallisuuden tutkimukseen on humanistinen maantiede, jossa tarkastellaan niitä tapoja, joilla ihmiset pyrkivät antamaan merkityksiä ympäröivälle maailmalle ja tulkitsemaan sitä itsensä ja kokemustensa kautta (Häkli 1999, 78–79). Kuten aiemmin tuli esille, paikallisuuden tarkastelu saa mielenkiintoisen ulottuvuuden paikan käsitteen kautta. Humanistisen metodologian maisema, alue ja paikka viittaavatkin inhimillisessä elämässä merkittäväksi koettuun ympäristöön, jota vihataan ja rakastetaan, ihastellaan ja hyljeksitään (Porteous 1990). Kysymys on siis arkielämän maantieteen tarkastelusta eli paikkojen, joissa vietämme suurimman osan elämästämme ja joihin muodostamme tiedon ja tunteen siteitä. Humanistinen maantiede lähtee usein siitä, että inhimillistä elämää ajatellen yksilölle tärkeät merkitykset ja erityisiin paikkoihin liittyvät tunteet ovat ainakin yhtä tärkeitä kuin tilan fyysisyys (Häkli 1999, 82–83). Uuden murroksen aiheuttaman muuttoliikkeen keskellä tällainen pohdinta on keskeistä. Kun väestö muuttaa työn perässä kasvukeskuksiin, syntyy samalla miellekarttoja esimerkiksi paremman elämän pääkaupunkiseudusta ja parhaista paikoista. Näitä mielikuvia ruokkivat lukuisat lehtiartikkelit, joissa kerrotaan vaikkapa isoista omakotitalotonteista ja hyvästä lasten kasvuympäristöstä pääkaupunkiseudun vauriissa kehyskunnissa. Milan Kunderaa mukaillen elämän ja sen keskeisten tapahtumien nähdään helposti olevan toisaalla. Tämän ajattelutavan mukaisesti monelle nuorelle tämä merkitsee elämän parhaan laadun löytymistä Helsingistä, vaikka identiteetti olisikin esimerkiksi pohjoissavolainen². On kuitenkin huomattava, että paikallisuuden rinnalle on syntynyt uusia suurkaupunkilaisia elämäntavan muotoja, jotka toimivat yhä keskeisimpinä identiteettilähteinä (ks. esim. Byrne 2001).

² Paradoksaalista on, että samat ihmiset, jotka ovat huolissaan nuorison poismuutosta ja ylistävät paikallisuutta, ovat ensimmäisten joukossa kannustamassa omia lapsiaan hakeutumaan pääkaupunkiseudun yliopistoihin tai ulkomaille opiskelemaan, kun taas paluumuuttajia kohdellaan usein epäonnistujina, kuten professori Markku Sotarauta on todennut (Löytömäki 2002).

2000-luvun alun eräs keskeinen teema on myös ns. NIMB-efekti. Nimitys tulee englanninkielisestä *Not in my backyard*-ilmaisusta. Ihmiset ovat kiinnostuneita vain lähinnä heitä itseään lähellä olevista asioista. Ilmiö on tullut tutuksi tiedotusvälineissä sekä mm. erilaisia kansalaisten osallisuus- ja lähidemokratiahankkeita arvioitaessa (ks. Bäcklund ym. 2002). Paikallisuus on myös kulttuurin ja politiikan uusi tunnussana. David Byrne (2001, 73) erittelee lokaalisuuden käsitettä nimeämällä sen tunnuspiirteiksi fyysisesti ja maantieteellisesti määriteltävän alueen sisäisen taloudellisten ja sosiaalisten instituutioiden jatkuvan vuorovaikutuksen. Paikallisuus voidaan ymmärtää kulttuurisen tason ja paikallisen fyysisen läheisyyden muodostamaksi vuorovaikutusverkostoksi. Paikallisuuden erottaa globaalista tasosta juuri kulttuurinen ja historiallinen jatkuvuus sekä fyysinen läheisyys, joka perustuu usein konkreettisen vuorovaikutuksen mahdollisuuteen. Paikallistumisen kehityskulkuun on ollut tapana liittää monia positiivisia yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuuksia. Yhteiskuntamaantieteilijä Perttu Vartiainen (1998, 153) näkee tällaisiksi ominaisuuksiksi esimerkiksi paikallisen omaehtoisuuden, paikallisen kontrollin, paikallisen demokratian ja yhteisöllisyyden sekä paikalliset erityispiirteet.

Maantieteellisessä lokaliteettitutkimuksessa on Jouni Häklin (1999, 116) mukaan teoreettisena tavoitteena nähty yleisten yhteiskunnallisten prosessien ja paikallisten olosuhteiden kaksisuuntaisen vuorovaikutteisuuden paljastuminen: rakennemuutosprosessi muuttaa paikallisia olosuhteita, ja paikalliset muutokset vaikuttavat takaisin siihen, millaiseksi tuo rakennemuutosprosessi lopulta muotoutuu. Byrnen (2001, 74) mukaan alueellisen uudelleenrakenteistumisen merkityksen huomioimisesta tuli tärkeä osa 1980-luvun lokaalisuuskeskustelua. Myös Suomessa keskustelua käytiin muun muassa paikallisten tapaus- tutkimusten kautta, kuten Jarmo Kortelaisen (1991; ks. myös Kortelainen 1996) tutkimuksessa pohjoiskymenlaaksoalaisen Vuohijärven tehdasyhdyskunnan elinkaaresta. Kortelainen kuvaa elävästi tehdasyhdyskunnan muutosprosessia, jossa yhdyskunnassa sijaitsevan vaneritehtaan eli Kalson merkitys vähenee globalisoitumisen myötä – vastaavasti tuotannon uudelleenjärjestelyt kasvattavat omistavaa yhtymää. Saman-

aikaisesti hiipuvat myös Vuohijärven kyläyhteisö ja sen palvelut. Läheisen kaupungin eli Kouvolan merkitys esimerkiksi kauppapaikkana kylän asukkaille puolestaan kasvaa (Siikava 1986). Toisena kuvaavana esimerkkinä voidaan tuoda esille Uudenkaupungin muuttuminen globaalien talouden ehdoilla toimivaksi autokaupungiksi. Autotuotannon globaalit ehdot määrittävät pienen kaupungin elinkeinorakennetta ja ovat muuttaneet pienen vakkasuomalaisen kaupungin houkuttelevaksi muuttoliikkeen määränpääksi esimerkiksi Kainuusta kotoisin oleville metallialan työntekijöille. Muutosta käsittelevä Velipekka Ryttyläisen (2000) väitöskirja kertoo paitsi globaalisti suhdanneherkstä autoteollisuudesta myös siitä jännitteestä, jonka muualta tulevat joutuvat kokemaan uudessa ja oudoksi kokemassaan ympäristössä. Autotehtaaseen töihin tulleet olivat kotimaakunnissaan kasvaneet talonpoikaiseen elämäntapaan ja uuden tehdastyön rytmi aiheuttikin heille tietynlaista sopeutumattomuutta. Seurauksena oli, että autonrakentajat liittoutuivatkin lähinnä keskenään eivätkä tulleet niinkään osaksi uuden kotikaupunkinsa harrastajayhteisöjä (emt. iii). Suomalaista identiteettikeskustelua onkin leimannut vahvasti alueellisuuden ja paikallisuuden merkitys keskeisenä identiteetin lähteenä. Maansisäisen muuttoliikkeen myötä se on kuitenkin joutunut monien haasteiden ja jännitteiden kohteeksi. Paikallisuus on arvokasta ja sitä kaivataan, mutta toimeentuloa se ei aina tarjoa.

3 Suomalaisen paikallisuuden erityispiirteitä

Taustoittaessamme artikkeliamme pyysimme tuntemiamme ihmisiä tarvioimaan omalla kotiseudullaan tapahtuneita alueellisia uudelleenrakenteistumisen prosesseja. Mielenkiintoisimman analyysin saimme haastattelutietona erään kainuulaisen taajaman, Kontiomäen, kehityshistoriasta. Kontiomäen kehitykseen on vaikuttanut olennaisesti Valtion Rautateiden olemassaolo, sillä taajama on viiden rautatien

risteysasema Paltamon kunnassa Kajaanin pohjoispuolella. Kontiomäen tyhjentyvään asuntokantaan on pyritty sijoittamaan muun muassa syrjäytymisuhan alla olevia ihmisiä. Paltamon kunta on myös päättänyt purkaa taajaman tyhjillään olevat rivitalot, koska niiden remontointi tulisi kalliiksi eikä uusien vuokralaisten saamisesta olisi takeita³ (ks. myös Mainio 2001). Kainuussa sijaitseva Kontiomäki näyttää siis osaltaan virtaviivaisesti urbanisoituvan high-tech-Suomen kääntöpuolen. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla ei tarvitse etsiä vuokralaisia, koska tyhjillään olevia asuntoja ei ole. Useat pienet paikkakunnat tai taajamat ovat myös täysin riippuvaisia yhdestä isosta työnantajasta. Globalitaloudessa tapahtuneet muutokset ovatkin viime vuosina aiheuttanut vakavia ongelmia esimerkiksi pitkään saman työnantajan palveluksessa olleille työntekijöille, kun päätuotteen tuottaminen tulee uudelle omistajalle halvemmaksi toisaalla eli usein ulkomailla. (Vrt. Beck 2000.)

Toisaalta kuntien tehtävänä on uskoa tulevaisuuteen. Niinpä Paltamon kunnan Internet-sivulla (2001) kerrotaankin Kontiomäen ”kehittyvän erittäin hyvien liikenneyhteyksiensä (Ouluun, Kajaaniin, Joensuuhun, Kostamukseen ja Taivalkoskelle) vuoksi teollisuuden ja muun elinkeinotoiminnan luonnolliseksi sijoittumispaikaksi”. Kontiomäkeä mainostetaan taajamana, josta on helppo liikkua läheiseen Kajaaniin kaupunkitasoisten palvelujen ääreen.

Pikajuna lähtee edelleen Helsinkiin Kontiomäen asemalta. Matkaa Helsinkiin on 650 kilometriä, henkinen etäisyys on kuitenkin vielä pitempi. Heinäkuisena maanantaiaamupäivänä Kontiomäen taajaman keskusta on autio. Paikallisessa asemaravintolassa ei istu kuin isoisa lapsenlapsensa kanssa ruokailemassa ja yksinäinen mies oluttuoppinsa kanssa katsomassa kansainvälisiä uintikilpailuja. Ravintolan pitäjä

³ Perustuu haastattelulausuntoon kesällä 2001. Haastattelu tehtiin toisen kirjoittajan, Mikko Saastamoisen, ylläpitämän verkkokeskustelupalstan kautta, jossa keskusteluun osallistujia pyydettiin kertomaan tuntemistaan ”taantuvista taajamista”.

siivoaa paikkoja ja katsoo kutsuvasti sisääntulijaa⁴. Perillä Helsingin rautatieasemalla odottaa ihmisvilinä. Sisäänheittoa ravintoloihin ei tarvita: lounasaikaan jokainen keskustan ja sen kulmakuntien ravintola täyttyy asiakkaista. Kontiomäki ja Helsingin keskusta-alue ovat varmasti eräitä lokaaleja ääripäitä, joista kumpikaan ei kuitenkaan ole sinällään luonnollinen yhteisö, sikäli kuin sillä tarkoitetaan työn ja tavallisten palkansaajien muodostamaa väestöllistä keskittymää (vrt. Paasilinna 1988). Helsingin keskusta-alueelle keskittyy valtakunnallinen päätöksenteko ja elinkeinoelämä sekä karnevalisoitunut vapaa-aika. Kontiomäki taas sinnittelee sijaintiinsa perustuvien utopioiden perusteella paremman tulevaisuuden haaveiden varassa. Näiden haaveiden toteutuminen on kuitenkin täysin globaaleista tendensseistä riippuvainen.

Kontiomäen tapauksessa merkittävää on osaltaan rautatien merkityksen korostus. Rautatie onkin monella tapaa modernin ajan metafora. Rautatiet osaltaan synnyttivät modernin kansallisvaltion yhdistämällä kaupungit toisiinsa ja mahdollistamalla raskaan teollisuuden raaka-aineiden ja tuotteiden sekä ihmisten tehokkaan ja laajamittaisen kuljettamisen. Vaikka rautatiet ovat edelleen toki tärkeä osa suomalaista todellisuutta, ovat globaalin ajan rautatiet luonteeltaan erilaisia. Nyt taloudelle välttämätön raaka-aine, informaatio, liikkuu silmänräpäyksessä globaalissa tietoverkossa. Tämä muutos on osaltaan muuttanut myös suomalaisen paikallisuuden rakennetta. Rautateiden solmukohdat menettävät vähitellen asuinpaikkana merkitystään. Silti, samoin kuin rautatie muovasi suomalaista kaupungistumista, niin myös uuden

⁴ Kertomus perustuu Seppo Soine-Rajanummen havaintoihin kesällä 2001. Molemmat kirjoittajista ovat viettäneet lähes koko elämänsä pääkaupunkiseudun ja muiden kasvukeskusten ulkopuolella. Kun toinen kirjoittajista, Seppo Soine-Rajanummi, asuu tällä hetkellä Helsingissä ja vieläpä sen keskusta-alueella, muodostuu esimerkiksi Kontiomäki–Helsinki-dikotomian tarkastelu erittäin mielenkiintoiseksi. Tämän kahden eri Suomen välisen jännitteen tarkastelu muuttuneesta positioista, kuten myös Kontiomäelle tehty kenttävierailu voidaan tulkita prosessiksi, jossa sosiologi tuottaa geertziläisittäin tiheää tulkintaa havaintoaineistosta (Geertz 1973).

talouden luonne liikuttelee omalla logiikallaan ihmismassoja yhä suurempiin keskittyisiin. (Vrt. Rinne 2001.)

Suomalaiseen paikallisuuteen liittyy varsin selkeästi alueellinen uudelleenjakautuminen taloudellisten toimintaedellytysten perusteella. Puhutaan taantuvista alueista sekä kasvukeskusten ympärille sijoituvista kasvavista alueista. 1980-luvun aluepoliittisessa keskustelussa kirosanaksi muodostui termi *tiurismi*, jolla viitattiin kansanedustaja Martti Tiurin käsityksiin suomalaisen yhteiskunnan kehityslinjasta. Tiurin (1984; 1986) mukaan vähäväkisen Suomen oli pyrittävä moderniksi tietoyhteiskunnaksi. Tämän saavuttamiseksi oli hänen mukaansa välttämätöntä, että väestö keskittyisi yhä suurempiin asutuskeskittyisiin ja erityisesti pääkaupunkiseudulle. Jälkikäteen arvioituna voi tulkinnoista riippuen todeta, että 1980-luvulla varsin kiistanalainen *tiurismi* on toteutunut ilman sen kummempia yhteiskuntapoliittisia ohjausmekanismeja talouselämän omalakisten kehityskulkujen paineissa. Pääkaupunkiseudusta ja vahvoista alueellisista kasvukeskuksista on muodostunut jatkuvan muuttoliikkeen määränpäitä.

Yksi 1990-luvun trendi on ollut uuden regionalismin nousu. Se on merkinnyt alueellisen kehittämisen ja kaupunkipolitiikan roolin korostumista. Kaupunkipolitiikka sai modernit muotonsa jo 1960- ja 1970-luvuilla, joskin yhteiskunta- ja kaupunkikehitys on muuttanut tilannetta melkoisesti viimeisen parin vuosikymmenen kuluessa. Aikaisemmin ratkottiin erityisesti kaupungistumisen ja kaupunkikeskusten taantumisen ongelmia, kun taas nykyisin korostetaan kaupunkien uudistavaa, innovatiivista ja kasvua aikaansaavaa roolia. (Anttiroiko 1999.) Oulun seudun nousu on malliesimerkki uuden teknologian vetovoimaan perustuvasta vahvasta alueellisesta keskuksista ja jopa vastavoimasta muille kasvukeskuksille (ks. Äikäs 2001). Regionalismikeskustelu liittyy Suomessa pohdintoihin tietoyhteiskuntakehityksen mahdollisuuden turvata hyvinvointi syrjäseuduillakin. Suomalainen tietoyhteiskuntamalli on määritelty pyrkimykseksi avoimuuteen, demokratiaan ja hyvinvointivaltiota turvaavaan kehitykseen (ks. Castells & Himanen 2001, 20). Suomalainen tietoyhteiskuntamalli rakentuu siis alueyliopistojen ja elinkeinoelämän yhteistoimintaan, kuten Oulun tapauksessa,

sekä hankkeisiin, joissa tietotekniikan avulla pyritään turvaamaan maaseudun elinvoimaisuus. Suomessa näitä paikallista tietoyhteiskuntaa rakentavia hankkeita on varsin lukuisia, eräänä tunnetuimpana esimerkkinä myös Castellsin ja Himasen (2001, 125) esiintuoma Oppiva Ylä-Karjala-projekti. Siinä tietoyhteiskuntakehitys ja tietotekniikan käyttöönotto nähdään väyläksi paikallisen yhteisön vaalimiseen ja syrjäseutujen väestön kytkemiseksi osaksi globaalia tietoyhteiskuntakehitystä (ks. myös Uotinen ym. 2001).

Kuten kansainvälisesti, niin myös Suomessa alueellinen uudelleenrakentuminen, kaupungistuminen ja elinkeinorakenteen muutos eivät ole tapahtuneet kivuttomasti. Köyhyyden lisääntyminen ja kaupunkitilan muutokset ovat olleet kansainvälisen kaupunkitutkimuksen keskeisiä keskustelunaiheita viime vuosina. Monet kaupunkitutkijat ovat väittäneet kaupungeissa ilmenevän uudenlaista tilallista järjestystä. Tästä uudesta järjestyksestä on käytetty nimitystä polarisoitunut, jakaantunut tai fragmentoitunut kaupunki. Näiden lisäksi on puhuttu myös postmodernista, postfordistisesta, kansainvälisestä ja globaalista kaupungista. Kaupunkitilan muutosta ovat kuvanneet erityisesti amerikkalaiset tutkijat, jotka ovat väittäneet julkisen tilan tuhoutumisen, uudenlaisten segregaaation muotojen ja tilan pirstaloitumisen, fragmentoitumisen, olevan uudelle kaupungille ominaista (Ilmonen 1997). Toisaalta oleelliseksi piirteeksi globalisoituvassa maailmassa on nähty rikkouden ja köyhyyden tiivistyminen samoille alueille, joskus jopa samalle kadulle (Vartiainen 1998, 161). Määrittelytavasta riippuen Suomessa ei voida vielä puhua suoranaisestä slummiutumisesta, mutta kurjistuvat lähiöt ilmenevät ja muuttotappiokuntien tyhjiksi jääneet vuokrakerrostalot ilmentävät uudenlaista segregatiokehitystä.

Konkreettisinta vaikutusta lokaalisuudelle on tuonut Suomen julkishallinnon muuttuminen voimakkaasti läpi 1980- ja 1990-luvun. Kuntien kannalta keskeinen uudistus on ollut valtionosuus- ja vapaa-kuntakokeilu. Se on siirtänyt hyvinvointipalvelujen rahoitusvastuun uudella tavalla kuntien harteille. Valtionosuus, eli valtion kunnille maksama tuki, lasketaan nykyään melko kaavamaisesti lähinnä asukasmäärän perusteella. Toisaalta normiohjaus on lähes kokonaan poistunut

kuntien ja valtion välisestä suhteesta. Lisäksi kysymys ei ole pelkästään hallinnollisesta uudistuksesta, vaan uudesta hahmotustavasta, jossa kunnat nähdään vastuullisina toimijoina. Kunnan vastuu päättää politiikan toteutuksesta, eli esimerkiksi siitä, tuotetaanko palvelut itse vai ostetaanko ne ulkopuoliselta, on lisääntynyt. Kunnan vastuu myös resurssien riittävydestä kokonaisuudessaankin on lisääntynyt, mahdollisuuksia säästää ja hankkia ulkopuolista rahoitusta tuetaan ja suoraan edellytetään valtion taholta (Alavaikko 2001, 159). Tämä on lisännyt eriarvoisuutta taantuvien ja vauraiden alueiden kesken. Kerstin Steniuksen (2000) mukaan desentralisoituminen on monissa länsimaisissa kuulunut hyvinvointivaltion kriisireaktioihin. Siirtämällä vastuu hyvinvointitehtävistä paikallistasolle on tavoiteltu kustannustehokkuutta ja lisää vaikutusvaltaa kansalaisille päätöksentekoprosesseissa.

Paikallisen autonomian yhä suurempi korostus on leimallista myös suomalaiselle yhteiskuntapolitiikalle. Paikallisuus ja alueellisuus ovat yhä keskeisempiä näkökulmia suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Se näkyy toisaalta pohdintoina tietoyhteiskunnan mahdollisuuksista, mutta on myös nähtävissä, että sosiaalipoliittiseen ohjailuun liittyvät linjaukset siirtyvät enemmän paikallisille toimijoille. Paikallisyhteisöt ja verkostot ovat tulleet paljolti 1970-luvun julkisen vallan ohjausta ja asiantuntijuutta korostavan näkökulman rinnalle. Tämä kehitys liittyy hyvinvointivaltion suunnanmuutokseen, jonka retoriikkaan kuuluu yksilöiden ja paikallisyhteisöjen vastuun korostaminen omasta hyvinvoinnistaan (vrt. Julkunen 2001; Dean 1999; Rose 1999). Uusi positiivinen paikallisuuteen liittyvä retoriikka liittyy siis mielenkiintoisella tavalla uuden yhteiskuntapolitiikan retoriikkaan.

4 Paikallisuus ja uusi riskienhallinta

Edellä kuvatut paikallistumisen ja desentralisoitumisen piirteet liittyvät varsin selkeästi kansallisvaltiopohjaisen hyvinvointivaltiomallin kriisiytymiseen ajassamme. Hyvinvointivaltion kuolinkellojen

soittaminen Suomessa on kuitenkin vielä liian aikaista, vaikka erilaiseen toimintaympäristöön muotoillut ratkaisut eivät jatkossa olekaan entiseen tapaan toimivia. 1990-luku toi eteemme aivan uusia ongelmia, joita ratkoakseen suomalaisen hyvinvointivaltion oli voimakkaasti muututtava. Uudet ongelmat, muuttunut aika ja yleinen uusliberaalin ajattelun yleistyminen ovat muokanneet voimakkaasti hyvinvointivaltioajattelua (vrt. Julkunen 2001). Puhutaan *welfare mix*-ajattelusta, jossa erilaisia ihmisten hyvinvointiin ja turvallisuuteen tähtääviä yhteiskunnallisia ohjelmia ei enää jätetä vahvan sosiaalivaltion vastuulle, vaan hyvinvointia tuottavat tahot moninaistuvat julkisen-, yksityisen- ja ns. kolmannen sektorin erilaisten toimijoiden tuottamiksi. Foucault’laisesta perinteestä teoreettiset työvälineensä ammentava ns. hallinnon (*governing*) tutkimussuuntaus on tuottanut eräitä oivallisia analyysejä tästä muutoksesta (ks. esim. Eräsaari & Rahkonen 1995; Hänninen & Karjalainen 1997). Eräs tapa kuvata tätä muutosta on nimittää sitä hallitsemiseksi etäältä. Ajatus siitä, että vahva valtio ja hallintokoneisto valvoisi, kontrolloisi ja muokkasi kansalaistensa elämää, ei ole ollut länsimaissa ideologisesti järin suosittu viime vuosikymmeninä. Uusliberalistisessa kritiikissä perinteinen hyvinvointivaltio on nähty juuri tällaisena kasvottomana kansalaistensa elämään liiaksi puuttavana hallintokoneistona.

Hyvinvointivaltio on esitetyn kritiikin mukaan myös liian kallis ja tehoton. Isossa-Britanniassa Margaret Thatcherin hallinnon myötä alkaneet uusliberaalit hallinto-ohjelmat alkoivat systemaattisesti purkaa näitä liian kalliita ja tehottomia hyvinvointivaltion rakenteita. Uusliberaalit etäältä hallitsemisen ohjelmat perustuvat systemaattisen sääntelyn purkuun, taloudellisen ohjaamisen ulottamiseen julkisiin palveluihin sekä kansalaisten vastuullistamiseen omasta hyvinvoinnistaan. Uusi hyvinvointivastuu, jota terminä on alettu suomalaisessa sosiaalipolitiikassa käyttää, perustuu aktiivisuuden ja vastuullisuuden yhteenkietoutumiseen. Sääntelyn purkaminen on hallinnoimisen tekniikka, jolla luodaan tietoisesti suotuisat olosuhteet kilpailulle. Kun ihmisiä ei holhota liikaa, he ovat vapaita tavoittelemaan unelmiaan ja omaksuvat yritteliään ja aktiivisen elämän asenteen, jolloin yhteiskunnan voimava-

roja ei kulu passiivisten kansalaisten holhoamiseen. (Barry ym. 1996; Dean 1999.)

Riskin käsite on ollut eräs hedelmällisimmistä yhteiskuntateorian työvälineistä 1980-luvulta alkaen (ks. esim. Eräsaari 1995, 178–179). Riskillä viitataan yleensä vaaraan tai uhkaan ja sen ymmärtämiseen todennäköisyyden käsitteen kautta. Riskiin sisältyy myös mahdollisuus saavuttaa haluttu lopputulos. Käsitettä on analysoinut erinomaisesti Mitchell Dean (1999, 177–178), jonka mukaan todellisuudessa sellaista konkreettista ilmiötä kuin riski ei ole olemassakaan. Pikemminkin käsitteellä viitataan tapoihin ymmärtää ja jäsentää todellisuutta laskelmoitavaan (*calculable*) muotoon. Riskin käsitteen analysoinnissa on hänen mukaansa olemassa kaksi lähestymistapaa, joista Ulrich Beckin tunnetuksi tekemä sosiologinen lähestymistapa näkee riskin osana modernin yhteiskunnan kehitystä. Riskit ovat ihmiselämän perustavanlaatuinen ontologinen ominaisuus nyky-yhteiskunnassa. Käsite luonnehtii makrotasolla aikamme sosiaalista todellisuutta. Foucault'n tuotantoon pohjaavassa hallinnon analyysissä riski ymmärretään tapana ajatella ja toimia todellisuuden suhteen. Riskin käsite on tällöin luonteeltaan heterogeeninen ja liittyy erilaisiin hallinnoimisen käytännön strategioihin, esimerkiksi tapoihin käsitteellistää väestöä vaikkapa laskelmoimalla, ketkä kuuluvat riskiryhmiin. Riski liittyy tällöin uusiin refleksiivisen hallinnon tapoihin, joissa ihmisiä ja yhteisöjä kehoitetaan käsitteellistämään elämänsä ja ympäristönsä riskin käsitteen kautta ja varautumaan siihen omalla aktiivisella toiminnalla, esimerkiksi huolehtimalla aktiivisesti omasta terveydestä tai asuinyhteisönsä turvallisuudesta. Uudessa riskienhallinnassa korostetaan yhä enemmän yksilön ja yhteisöjen vastuuta. Deanin mielenkiintoinen väite onkin, että uusissa hallinnoimisen ja riskienhallinnan tekniikoissa operoidaan nyt ensimmäistä kertaa yli kahteensataan vuoteen ilman yhteiskunnan (*society*) käsitettä (Dean 1999, 164). Yhteiskunnan sijaan puhutaan yhä enemmän vastuullisista ja autonomisista yksilöistä ja yhteisöistä.

Ajassamme hallitaan paradoksaalisesti vapauden käsitteen kautta. Ihanneihminen on elämänsä haltuun ottava kansalainen, joka tekee aktiivisesti valintoja oman elämänsä suhteen. Elämä, kuten yhteiskunta

ylipäättään, ymmärretään valintojen teon, laskelmoinnin ja kuluttamisen logiikan kautta. Aktiivinen, elämässään eteenpäin suuntautuva kansalainen on myös vastuullinen olento. Hän kykenee huomioimaan sen, että elämässä voi tulla eteen riskejä joihin hänen on yksilönä osattava varautua. O'Malley (1996, 203–204) on kuvannut kuinka uusliberaalisissa kritiikissä hyvinvointivaltio on ymmärrettävissä pyrkimyksiksi riskittömään yhteiskuntaan. Hyvinvointivaltiossa riskit ymmärretään yksinomaan negatiivisina asioina, joita on pyrittävä rationaalisen riskienhallinnan avulla kontrolloimaan. Riskit ovat joko patologioita, sairauksia, jotka voidaan psykologisesti tai lääketieteellisesti parantaa, tai ne ovat yhteiskunnan ongelmia, joihin voidaan varautua poliittisella päätöksenteolla ja ympäristöä manipuloivalla suunnittelulla. Uusliberaalissa ajattelussa riskejä ei ymmärretä yksinomaan negatiivisena asiana, vaan ne nähdään välttämättömänä dynaamisen yhteiskunnan osatekijänä. Jotta yrittäjä menestyisi, hänen on osattava ottaa riskejä ja viisas yrittäjä osaa varautua riskeihin etukäteen. Yrittäjyyden iskostaminen kansalaisuuden ihanteeksi muuttaa myös yhteiskunnallista tapaa kontrolloida riskejä. Sen sijaan, että pyrittäisiin rakentamaan maksimiturvallisuuteen pyrkivää yhteiskunnallista koneistoa, puretaankin yhteiskunnallista sääntelykoneistoa ja vastuullistetaan ihmiset varautumaan riskeihin yksilöllisellä tai yhteisöllisellä tasolla. Riskitön yhteiskunta passivoi ihmisiä: kun ihminen joutuu ottamaan itse vastuun riskinhallinnastaan, suhtautuu hän omaan elämäänsä aktiivisemmin. (Ks. myös Dean 1999, 176–197.)

Muuttuneen aikamme eräs ilmiö on, että elämäämme mahdollisesti kohtaavat riskit ovat moninaistuneet. Samalla globalisoituvassa maailmassa hyvinvointivaltion toimintaedellytykset riskien hallintaan ovat heikentyneet. Thatcherilaisen uusliberalismin eräs keskeinen sanoma oli, että yksilön itsensä tulee varautua riskeihin. Kun palkkatyö niukkeenee, tähän riskiin on varauduttava kouluttautumalla. Kun julkinen sosiaaliturva heikkenee, on otettava omia yksityisiä eläke- ja sairausvakuutuksia. Iso-Britannia on kulkenut monessa suhteessa hallinnon tekniiikoissa edelläkävijänä. Thatcherismia seurasi uusi työväenpuolue ja ns. *blairismi*, jossa uusliberaali individualismi kytkettiin ajatukseen

aktiivisesta yhteisöstä, joka ottaisi hoitaakseen hyvinvoinnin tuottamista ja sellaista riskien hallintaa, jota julkisin varoin tuotetut palvelut eivät kykene enää takaamaan. Riskien hallitseminen on siis yhä vaikeampaa. Jotta niitä voitaisiin hallita, ne on ymmärrettävä yhä enemmän ”ihmisten omana asiana”, paikallisena riskienhallintaprojektina. Artikkelissamme puhe paikallisuudesta kytkeytyy strategioihin, joilla jossain määrin yhä kaoottisemmaksi ja ennustamattommaksi muuttuva maailma pyritään ottamaan haltuun siirtämällä tarkastelun painopistettä ongelmalliselta yhteiskunnalliselta tasolta yhä enemmän paikalliselle tasolle. Erilaiset ongelmat, joiden alkuperää voidaan jäljittää laajoihinkin kulttuurimme muutostrendeihin, muuttuvat helpommin operationalisoitaviksi konkreetteiksi asioiksi, jotka ihmisten on uuden vastuullisuuden ilmapiirissä otettava haltuunsa. (Dean 1999; Rose 1999.)

Järjestyksenpidon ja rikollisuuden ongelmia tarkasteltiin perinteisessä 1800- ja 1900-luvun yhteiskunnallisessa ajattelussa poikkeamina normaalista. Poikkeama normaalista ymmärrettiin joko yksilön tai yhteisön patologiaksi, jota oli mahdollista analysoida ja parantaa, kunhan ymmärrettiin patologian syntyyn vaikuttavat kausaaliset syyt. Hyvinvointivaltion murroksen myötä rikollisuutta on alettu tarkastella yhä enemmän riskin käsitteen kautta. Tämän ajattelutavan mukaan erilaiset järjestyksenpito-ongelmat ja rikollisuus ovat aina jossakin määrin väistämättömiä, mutta kuitenkin ennustettavia ja hallittavia tilastollisessa muodossa. Kun näitä ilmiöitä tarkastellaan riskeinä, eikä patologioina, huomio kiinnittyy näkyvän käyttäytymisen tarkasteluun eikä niiden yhteiskunnallisten tai biografisten syiden pohdintaan. Riskienhallinta-ajattelussa pyritään puuttumaan ympäristöön ennaltaehkäisevän ajattelun kautta. Häiriökäyttäytymisen ja rikollisuuden mahdollisuuksia pyritään minimoimaan ympäristöä manipuloimalla. Tämä tapahtuu esimerkiksi näkyvän kontrollin kautta, jolloin vaikkapa tietoisuus valvontakameroiden olemassaolosta ehkäisee häiriökäyttäytymistä. Riskiajattelu muuttaa rikostentorjunnan vakuutusmalliin perustuvaksi (*acturial; insurance-based*). Olemassaolevia riskejä

pyritään ennakoimaan etukäteen ja niiden ilmenemistä vähennetään erilaisilla toimenpiteillä. (O'Malley 1996, 189–190.)

Riskiajatteluun perustuvaa rikosten ja ongelmakäyttäytymisen torjuntaa voi tarkastella eräänä viime vuosikymmenten aikana syntyneenä hallinnoinnin innovaationa. Foucault'laisessa tutkimusperinteessä vakuutusmallin yleistymistä voidaan ymmärtää eräänä jatkumona vallankäytön muotojen kehittymisessä. Dominoivassa vallankäytössä (*sovereign*) näkyvä väkivalta ja esimerkiksi kuolemanrangaistukset ylläpitivät järjestystä. Moderneissa yhteiskunnissa vallankäyttö perustui kurinpitovaltaan (*discipline*), jossa keskeinen vallankäytön väline oli normaalin ja epänormaalin kategorioiden käyttö. Rikollisuutta ja häiriökäyttäytymistä voidaan siis tarkastella patologisena poikkeamana normaalista. Vallankäytön muodot eivät toki seuraa toisiaan edellisen syrjäyttäen, vaan ne ovat limittyneet toisiinsa. 1980-luvulta alkaen, uusliberaalin ajattelun yleistyttyä, alkoi vakuutusmalliin perustuva yhteiskunnallinen hallinnointi yleistyä erilaisissa konteksteissa. Nykyistä aktiiviseen riskienhallintaan pyrkivää vallankäyttöä ja hallinnointia voidaan nimittää refleksiiviseksi hallinnoinniksi (ks. esim. Dean 1999, 199–200). Sen perustana ovat aktiivisesti ja suunnitelmallisesti vapautaan käyttävät yksilöt, jotka ovat sijoittuneita erilaisiin paikallisiin yhteisöihin.

Kriminologisessa sosiologiassa vakuutusmalliin perustuvaa riskienhallintaa on tarkasteltu juuri erilaisten paikallisten rikostorjuntaohjelmien strategiana. Vakuutusmallia, eli ulkoiseen käyttäytymiseen ja käyttäytymisen edellytysten manipulointiin perustuvaa riskien hallintaa, pidetään tehokkaana, koska ihmisten muuttaminen (esim. terapeuttisen toiminnan avulla) on hyvin kallista ja vaikeaa. Vakuutusmallia on myös luonnehdittu otteeltaan hienovaraisemmaksi ja halvemmaksi, jolloin se aiheuttaa vähemmän vastustusta ns. suuren yleisön keskuudessa. Simonin (ref. O'Malley 1996, 190–191) mukaan vakuutusmallin hienovaraisuus rikollisuuden kontrolloinnissa johtuu seuraavista seikoista:

1. Toisin kuin kurinpitovallassa, vakuutusmallissa toimitaan manipuloimalla ympäristöä, sen sijaan että pyrittäisiin vaikuttamaan kaidalta polulta hairahtuneisiin yksilöihin.
2. Työvälineinä ovat pääasiassa liike-elämän riskianalyyseistä tutut työvälineet ja kategoriat, jotka ovat vieraita useimpien ihmisten arkikokemukselle ja jotka eivät siten terminologiallaan herätä välitöntä vastustusta.
3. Vakuutusmalliin perustuvat menetelmät toteutetaan useimmiten paikallisesti, osana ihmisten arkista tilaa (esim. valvontakameroiden lisääminen julkiseen tilaan). Tämä tekee tekniikoista enemmän arkisia, eikä niitä tulkita pakottaviksi.

Vakuusmalliin perustuva riskienhallinta ja kontrollointi ovat hienovarainen sosiaalisen sääntelyn muoto, jota voidaan soveltaa lukuisille eri alueille, kuten terveys- ja työllisyyspolitiikkaan. Erityisen tehokkaita ne ovat uusliberaaleissa muodoissaan, joissa aktiiviset kansalaiset vastuullistetaan itse tähän riskien kontrollointiin ja ennaltaehkäisyyn erilaisten paikallisten riskienhallintaprojektien kautta. Kun asuinympäristöä aletaan tarkastella riskien ja niiden pienentämisen kautta, muuttuvat ongelmat lähinnä teknisiksi eikä eettis-moraalisiksi sosiaalisen tason kysymyksiksi. Jokainen laajempi ongelma on operationalisoitavissa joksikin konkreetiksi näkyväksi ongelmakäyttäytymiseksi ja ongelmakäyttäytymisen ehkäisemiselle on rationaalisesti löydettävissä keinot. Ongelmia ja ratkaisumalleja operationalisoidaan paikallisesti hallittaviksi ja toteutettaviksi hankkeiksi sekä projekteiksi, joissa maallikkous ja professionaalisuus risteävät uusilla tavoilla.

Mitä ovat nämä riskit ja ongelmat, joihin pureudutaan? Useimmiten ne liittyvät globaalin markkinatalouden syntyyn liittyvään palkkatyön kriisiytymiseen eli työttömyyteen ja ns. epätyypillisiin työsuhteisiin. Tämän kysymyksen ratkaisu perinteisen lääkkeen, eli jääräpäisen palkkatyön ideologiaan sitoutumisen avulla lienee yhä vaikeampaa (vrt. esim. Beck 2000). Yhtä kaikki, palkkatyön kriisiä on pyritty viime vuosina ratkomaan lukuisilla erilaisilla paikallisilla työllistämisprojek-

teilla. Toinen ongelma-alue, joka korostuu ajassamme, on erilaiset sosialisointien ongelmat. Tällä tarkoitamme erityisesti kysymyksiä nuorison kurittomasta käyttäytymisestä ja holtittomasta päihteiden käytöstä. Nuorison päihdekäyttäytyminen on toki suomalaisittain jo vanha biopoliittinen ongelma, jota on pyritty hoitamaan erilaisilla ratkaisuilla vuosikymmenten saatossa. Jo 1800-luvulla nähtiin, ettei Suomesta voi tulla elinvoimaista ja kilpailukykyistä kansakuntaa muiden kansojen joukkoon, jos sen kansalaisiin ei iskosteta raittiusaattetta. Vaikka kysymykset lasten ja nuorten suotuisan sosialisointien edistämisestä ovat kiistämättä inhimillisesti ja eettisesti erittäin merkittäviä asioita, haluamme artikkelissamme pohtia missä määrin paikalliset kontrollipoliittiset riskienhallintaratkaisut kuvaavat aikamme ominaispiirrettä, jossa katse suuntautuu oireisiin eikä syihin. Onhan sosialisointi, kulttuurimme normien sisäistäminen, tullut kokonaisuudessaan hyvin ongelmalliseksi.

Touraine (2000, 53) kuvaa aikamme nuorison sosialisointi-kehystä repiväksi ja ristiriitaiseksi. Toisaalta heidän täytyy kyetä sosiaalistumaan globaalin massakulttuurin arvoihin, toisaalta vanhempiensa tarjoamiin perinteisiin malleihin sekä yrittää vielä ymmärtää koulun tarjoamia pirstaleisia kertomuksia todellisuudesta. Niiden tarkoituksena on valmentaa heitä palkkatyön yhteiskuntaan. Sen kohtaaminen on yhä useammalle epätodennäköisempää. Riittääkö ulkoisen (ongelma)käyttäytymisen paikallinen kontrollointi vai tulisiko suuntautua enemmän syvällisempään sosialisointien luonteen pohdintaan? Onko kontrollipoliittikka korvaamassa sosiaalipoliittikan ”paikallisissa riskienhallinta”-tekniikoissa? Onko ajassamme virtaava retoriikka uudesta paikallisuudesta ja ihmisten vastuullisuudesta elämänsä suhteen vain varsinaisten ongelmien lyhytnäköistä pakenemista introvertteihin, sisäänpäin kääntyneisiin, paikallisyhteisöihin? Kysymykset ovat vaikeita ja erittäin monisyisiä. Vastausten esittäminen tämän artikkelin puitteissa on mahdotonta, mutta kysymyksenasettelun esilletuomisen sinällään näemme erityisen tärkeäksi aikamme yhteiskuntatieteille. Kysymykset paikallisuudesta ja riskien hallinnasta kontrollin lisäämisen avulla ovat jo erillisinä varsin mielenkiintoisia. Erityisen mielenkiintoiseksi ne ovat

muuttuneet limittyessään ja risteytyessään keskenään. Paikallisuuden ja riskienhallinnan teemat ovat globalisaation eräitä käänköpuolia, jotka koskettavat meitä kaikkia.

5 Paikallisuuden, vastuullisuuden ja järjestyksen nousujohde

2000-luvun vaihde näyttöytyy lapsi, nuoriso-, ja järjestyksipoliittisella kentällä suunnitelmien aikakautena. Kunnissa toteutettavaa käytännön perus- ja projektityötä varten luodaan valtakunnallisella tasolla ohjelmallisia raameja. Esimerkiksi Kuntaliitolla on valmiina oma lapsipoliittinen ohjelmansa, samoin kuin oikeusministeriöllä rikosentorjuntaohjelmansa, jossa vielä erillisenä osana koulun rikosentorjuntamahdollisuuksia pohtiva kokonaisuus. Kaupungeista esimerkiksi Tampereelle on tehty lapsi- ja päihdepoliittiset suunnitelmat, Turvallis Tampere – paikallinen turvallisuusohjelma sekä eri hallintokuntien strategisia suunnitelmia. Samanlaisia suunnitelmia on joko tehty tai on tekeillä myös muissa suuremmissa kaupungeissa, mutta esimerkkejä löytyy myös pienempienkin yhteisöjen aktivoimisesta.

Nykyaikaiseksi teemaksi näyttöä muotoutuneen ongelma-alueiden operationalisointi riskiajattelun pohjalta. Dean (1999, 167) kuvaa riskiajattelun pohjalta syntyneen kahtiajaon aktiivikansalaisiin, jotka ovat toiminnallaan kykeneviä arvioimaan ja ehkäisemään riskejä ympäristössään ja elämässään, sekä erilaisiin riskiryhmiin (*targeted populations*), joiden elämää luonnehtii kohonnut riskialttius ja kykenemättömyys hallita sitä. Näitä riskiryhmiä ovat esimerkiksi palkkatyöstä syrjäytyneet aikuiset sekä yleisenä, joskin määritelmällisesti vaikeana kategoriana, nuoret. Aktiivikansalaiset ovat uudessa yhteiskunnallisessa todellisuudessa kykeneviä myös puuttumaan riskiryhmien elämään joko rajoittavien tai sopeuttavien hankkeiden kautta. Erityisen suosittuja ovat erilaiset voimaannuttavat (*empowerment*) hankkeet,

joilla pyritään aktivoimaan ja yhteisöllistämään näitä erilaisia riskiryhmiä (Dean 1999, 168).

Varsin monia näistä hankkeista toteutetaan uuden omavastuullisen yhteisöllisyyden nimissä. Väestöryhmiä on alettu tulla uudella riskidiskurssilla. Ongelmanuoret muuttuvat riskinuoriksi ja lapsuutta tarkastellaan riskilapsuus-käsitteellä, jolloin voidaan tilastollisesti pohtia lapsuuden riskien kustannuksia aikuisiässä. Useat paikalliset hankkeet ovat syntyneet riskienhallinnan projekteiksi. Niissä toteutuu sekä sosiaalipoliittinen aspekti että yhä useammin kontrollipoliittinen ulottuvuus. Varsin usein nämä ongelma-alueet liittyvät erilaisiin sosialisointi- ja ongelma-alueisiin, ts. kysymyksiin kulttuurin arvojen välittämisestä ja noudattamisesta erityisesti lasten ja nuorten osalta. Tässä ajassa lapsuus ja nuoruus näyttävätkin eräänä riskiäntyneimpinä ikäjaksoina ihmisen elämässä (riskilapsi-tematiikasta ks. esim. Kokko 2001).

Suomessa sosialisointi- ja riskikeskustelu liittyy erityisesti nuorten (näkyvään) päihteidenkäyttöön. Mielenkiintoinen kysymys on, miksi järjestyksenvalvontaan ja esimerkiksi nuorten juomiseen liittyvät asiat nousevat niin keskeisiksi huolen- ja harminaiheiksi nykyään. Ovatko ne ”hyviä ja korvaavia ongelmia” liian monimutkaisten ja hallitsemattomien yhteiskuntapoliittisten ongelmien sijaan (vrt. Christie & Bruun 1986)? Onkin huomioitava muutamia viitepisteitä, jotka ovat oleellisia muistaa, kun puhutaan nuoriso-ongelmista ja päihteistä. On huomioitava yleisempi suuri linja, joka liittyy nimenomaan nuorten alkoholi- ja päihdeasioiden käsittelyyn mediajulkisuudessa. Mediajulkisuudessa nuoriso nähdäänkin yleensä huonommaksi kuin mitä se tutkimusten tarkastelemassa todellisuudessa on. Niin sanottu nykykuoriso tullaan myös paheellisemmaksi kuin oman tai aikaisemman sukupolven kuoriso (Siurala 1994, 113; Pajuoja 1991, 141–145; ks. myös Kivivuori 2002). Väitteelle on löytynyt myös perusteluja mm. kuorison päihde- ja päihteidenkäytystä tarkastelevista tutkimuksista (ks. Lintonen 2001). Nuorten päihteidenkäyttöä on käsitelty paljon julkisuudessa. Nuorten alkoholin- ja päihteidenkäyttö mediajulkisuudessa on määrittynyt samalla tavalla kuin

muukin nuoriso-ongelma-keskustelu: nykynuoriso on ”juopompaa” kuin entisaikojen nuoriso (Siurala 1994, 112).

On myös syytä paneutua hieman median esiin tuomaan järjestysnäkökulmaan 1990-luvulla. Vuonna 1995 voimaan astunut alkoholilain muutos toimii vedenjakajana alkoholia käsittelevässä mediakirjoittelussa. Vuoden 1995 alusta siisti nauttiminen sallittiin julkisilla paikoilla. Samaan aikaan saatiin uutta tietoa nuorten päihdeongelmien kasvusta ja erityisesti nuorten humalajuomisen lisääntymisestä (Ahlström ym. 1994; Ahlström ym. 1996). Vapaampi julkijuominen toi myös nuorten juomisen näkyvämmäksi ja asiasta heräsi julkista keskustelua, joka ei kuitenkaan vielä silloin johtanut toimenpiteisiin. Kunnat ryhtyivät muuttamaan järjestyssääntöjään uudelleen kieltäviksi julkisen juomisen suhteen (Karlsson 2001). Järjestyssääntöjen tilalle on nyt kuitenkin tulossa uusi järjestyslaki, jolla selkeytettäisiin kunnallisten järjestyssääntöjen tämänhetkistä erilaisuutta ja säännösten erilaisia tulkintoja.

Vuosina 1996 ja 1997 syntyi julkisen keskustelujen tuotoksena laajaan käyttöön levinnyt lapsijuoppo-käsite. Asiaa käsiteltiin laajasti tiedotusvälineissä (ks. esim. Pulkkinen 1997). Keväällä 1996 tutkimusprofessori Matti Rimpelä määritteli lasten ja nuorten humalajuomisen kansanterveydelliseksi uhkaksi, jota voi verrata tuberkuloosiin, sydäntauteihin ja syöpään. Hän perustelee lausumaansa (Nuorten juopottelusta...1996) Stakesin uusimmalla Kouluterveys 1995-kyselyllä, jossa todetaan nuorten humalajuomisen olevan kasvussa. Puhuminen lasten ja nuorten alkoholin käytöstä näyttääkin lisääntyneen, kun keskustelussa tulivat käyttöön lapsijuoppouden ja lapsijuopon kärjekkäät käsitteet (Kekki 1998, 16). Lapsijuoppokeskustelu onkin ollut eräs keskeinen piirre 2000-luvun vaihdetta leimanneessa suuremmassa vanhempien vastuuttomuutta koskevassa yhteiskuntakeskustelussa (Soine-Rajanummi 1999).

Median päihdekirjoittelua tutkinut Matti Piispa (1999, 56; ks. myös Törrönen 2001) havaitsee 1990-luvun lopun päihdekirjoittelua koskevassa analyysissään juopottelun ja häiriköinnin yleisillä paikoilla hyvin keskeiseksi teemaksi. Ongelma liitetään jälleen varsinkin nuoriso- ja sen käsittelyssä keskeisenä asiantuntijana esiintyy poliisi.

Piispa näkee julkijuomiskeskustelun osana laajempaa moraalista ryhtiliikettä, jonka avulla Suomeen yritetään luoda nykyaikaisen kaupunkimaisen yhteiselon sääntöjä ja käytäntöjä. Suomalaisessa yhteiskuntatodellisuudessa toteutuvat muutokset, kuten elämäntavan kaupungistuminen ja kasvukeskuksiin keskittyminen sekä hyvinvointierojen kasvu eri väestöryhmien kesken, ovat sidoksissa myös julkijuomisesta käytävään keskusteluun. Julkijuopottelun synnyttämä ärtymys ja muun muassa sitä kautta syntynyt alkoholiasenteiden tiukentuminen ovat myös osa laajempaa huolta, jota kansalaisten keskuudessa esiintyy yleisen järjestyksen ja turvallisuuden kehityksestä. Mieliä pidettävien tutkimusten mukaan kansalaiset kokevat katuturvallisuuden puutteelliseksi ja toivovat poliiseille lisää resursseja. Huolta taas ruokkivat muun muassa näyttävät uutisoinnit raaosta ja sattumanvaraisista väkivallanteoista eri puolella Suomea (Piispa 1999, 21).

Kansalaisten henkilökohtaiseen turvallisuuteen liittyvät asiat ovat siis päihdekysymyksen kanssa keskeisellä sijalla mediassa. Esimerkiksi nollatoleranttinen poliisitoiminta ja projektiyhteistyö juurtuu tällä hetkellä sellaisen maaperään Suomessa, joka ei ole enää niin yhtenäiskulttuurinen ja kansalaisilleen ontologisesti turvallinen kuin esimerkiksi 1980-luvulla. Kasvavan epävarmuuden ajassa on syntynyt tilanne, jossa nuorten lisääntyvään päihteidenkäyttöön, kaupunkikeskustojen heikentyneeseen turvallisuuteen ja kansalaisten yleiseen vastuuttomuuteen liittyvät teemat on koettu tärkeiksi julkisessa keskustelussa. Tämä on korostunut mm. tiedotusvälineiden tavassa uutisoida ilmiöitä. Tässä esiin tulleiden, esimerkiksi julkijuomiseen liittyvien riskiskenaarioiden lisäksi esittelemme muutamaa paikallista riskienhallintahanketta ja -projektia, joissa toteutuu yhteisöllisen vastuun herättämisen periaatteita⁵. Valitsemamme esimerkit ovat olleet suhteellisen näkyvästi

⁵ Valitut esimerkit edustavat tyypillisimmin uutta vastuullisuutta ja uutta kontrollia paikallisella tasolla. Niiden tuntemus juontaa juurensa toisen kirjoittajan, Seppo Soine-Rajanummen tutkimushistoriaan eli nuorisotyön, nuorisoon suunnattujen projektien, nollatoleranttisen järjestyspolitiikan ja julkijuomisilmiön tutkimukseen (ks. Soine-Rajanummi 1999; Korander & Soine-Rajanummi 2002).

julkisuudessa ja niitä on pidetty suunnannäyttäjinä viranomaisten ja maallikkojen uudenaikaisessa yhteistyössä. Esimerkkieimme sisällöissä, toteuttajissa ja ympäristöissä on eroavaisuuksia. Näkemyksemme mukaan ne kuitenkin kiteyttävät olennaisesti paikallisuuteen ja uudenaikaiseen riskienhallintaan liittyviä ilmiöitä Suomessa.

6 Paikallista kasvatuspolitiikkaa yhteisillä säännöillä

Ehkä parhaan esimerkin uudesta vastuullistamisen kulttuurista tarjoaa ns. Laukaan kasvatusmalli. On esitetty, että lasten kasvatus monimuotuisuudessa maailmassa on liian vaativa tehtävä pelkästään ydinperheelle, joten ”siihen tarvitaan koko kylä”. Tällaisia kokonaisvaltaisia yhteisöllisen vastuun muotoja on Suomessa herätelty eri paikkakunnilla ja esimerkiksi Laukaassa kuntalainen Anne Eskelisen organisoima Yhdessä elämään-malli on levinnyt laajalle herättämään uudenaikaista sosiaalisen kontrollin muotoa, jossa koko kylä ottaa vastuun kaikista lapsista ja nuorista. Mallilla pyritään vaikuttamaan yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta voimakkaasti korostavaan kulttuuriimme, jonka lieveilmiönä on ollut yhteisöllisen vastuun hämärtyminen. (Ks. Eskelinen 2000.)

Yhdessä elämään-malli on Laukaan kunnassa vuonna 1995 käynnistetty kasvatusyhteistyömalli. Se voitti vuonna 1996 eurooppalaisten kasvatusprojektien kilpailun. Kyseessä on malli, jossa vanhemmat, opettajat, kauppiat, poliisit ja muut, joilla on kosketus lapsiin ja nuoriin, sopivat tietyistä yhteisistä periaatteista ja pelisäännöistä, jotka koskevat nuorten kasvattamista paikkakunnalla. Se sai alkunsa kyläkoulun vanhempainillasta, jossa ”jotkut lapset alkoivat kerskua vanhemmilleen, kuinka monta kertaa he ovat näpistelleet kaupasta. Vanhemmat tajusivat, että olivat menettäneet otteensa.” (Nykänen 1999.)

Laukaan malli on hyvä esimerkki aktivointihankkeesta, joka on syntynyt lasten ja nuorten kasvattamisen ympärille kuluneen vuosikym-

menen aikana. Malli on levinnyt jo kymmenille paikkakunnille ja Yhdessä elämään-liikkeen piirissä puhutaan jopa vanhempien vastuuseen liittyvästä kansanliikkeestä. Anne Eskelinen (2000) korostaakin varsin yksiselitteisesti maalaisjärjen merkitystä kasvatustilanteissa vastareaktionä liiallista asiantuntijoiden holhousmentaliteettia ja asioiden liiallista monimutkaistamista kohtaan. Laukaan mallissa inhimillisen elämän asiat ovat yksinkertaisia, niillä on paikkansa ja järjestyksensä. Myös ihmisten ja erityisesti sukupolvien väliset auktoriteettiapaikat ovat selkeästi osoitettavissa vuorovaikutuksellisessa ja tilallisessa järjestyksessä.

Pääteemoiksi Laukaan mallissa on määritelty hyvät käytöstavat ja asiallinen kielenkäyttö. Koulukiusaamista on pyritty estämään, näpisteilyä minimoimaan sekä suojelemaan lapsia ja nuoria päihteiltä. Päihteiden käytön ehkäisy onkin yksi avainalue Laukaan mallissa. Siinä korostuvat asennekasvatustieto sekä laillisuus- ja terveystieteet. Päihteidenkäyttö on lähtökohtaisesti suvaitsevaisuuskeskeinen, eikä niinkään mielipidekysymys. Aikuiset myös tukevat toisiaan ja yhtyvät lainlaatijan näkemykseen muun muassa siinä, että alkoholi ei kuulu alaikäiselle. Alkoholin sijaan suositellaankin korvaavia ajanviettomuotoja sekä vanhempien ja nuorten yhteisiä juhlia kodeissa. Lisäksi maalaisjärjen käyttö ja lapsen suojeleminen ovat keskeisellä sijalla. Suojelemisella tarkoitetaan muun muassa sitä, että lapselle ei anneta liikaa vastuuta, eikä lasta jätetä liian nuorena alttiiksi liian suurille houkutuksille. Lisäksi juhlien (esim. koulun ”bileet”) ennakointi, aikuisten mukaan ottaminen niihin ja yhteistyö eri tahojen, kuten yritysten, kanssa ovat ohjenuoria. Lopuksi malli peräänkuuluttaa huumetyöryhmiä sekä lapsen ja nuoren suojelemista liian varhaisilta seksisuhteilta. Huomattavaa on myös, että siinä vedotaan usein lainsäädännön suomiin mahdollisuuksiin lasten ja nuorten käyttäytymisen säätelijänä. (Eskelinen 2000; Yhdessä elämään 2001.)

Laukaan malli on uusi ilmiö suomalaisessa kasvatuksessa, eikä tämänkaltaisia malleja ole juurikaan tavattu ennen. Vanhemmuuden katsotaan nyt olevan hukassa ja elämänpolitiikkamme erilaista kuin esimerkiksi 1970 -luvulla, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsi

varsin holhoava ilmapiiri ja puritaaninen kontrollikulttuuri. Tällöin ei kammoksuttu sellaisia teemoja, kuten järjestys, itsekuri sekä rajojen ja kategorioiden ylläpito, vaan jokaisella asialla katsottiin olevan selkeästi oma paikkansa ja aikansa (Hoikkala 2000). 1970-lukua voi toisaalta luonnehtia ajanjaksoksi, jolloin lapsuuteen ja nuoruuteen suhtauduttiin enemmän kollektiivisen vastuun periaatteella sen positiivisissa merkityksissä. Vaikka kasvatusta ja nuorisotyössä erilaisia projekteja on ollut myös edellisinä vuosikymmeninä, on uusissa malleissa ja ohjelmissa erona se, että ne ovat suunnattuja koko nuorisoon – ei siis pelkästään jo valmiiksi ongelmanuoriksi määriteltäviin.

Kasvatustalouden sääntökokonaisuuksien muotoilu näyttyy kriittiselle arvioijalle yliyksinkertaistavalta. Yhteisöllistämisen ja vastuullistamisen vastapainona on usein sosiaalisen kontrollin lisääntyminen. Näitä uskonservatiivisia painotuksia voidaan tulkita Corriganin ja Sayerin tarjoaman moraalisisäätelyn käsitteen avulla ”ajatukselliseksi perustoiksi tai kehyksiksi, joille jokin sosiaalinen järjestys perustuu ja joka saadaan näyttämään luonnolliselta, normaalilta ja ainoalta mahdolliselta” (ks. Ruonavaara 1998). Laukaan malli vertautuu myös brittiläiseen kolmannen tien ohjelmaan nimenomaan vastuullisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamisessa sekä tavoitteessa muuttaa kulttuuria ja asenteita (Jordan 2000, 3–4). Laukaan mallissa on vastuullistavana ja osallistavana projektina piirteitä yhdysvaltalaisesta konservatiivisen kommunitarismien ideologiasta (Etzioni 1993; 1997; ks. myös Saastamoinen 2002). Suomalaisena esimerkkinä se liittyy myös keskusteluun paikallisuuden korostamisesta. Se on synnytetty maaseutukontekstista käsin ja sitä on markkinoitu niin maaseututaajamiin kuin kaupunkeihinkin. Kuitenkin mallissa korostuu tietynlainen ”pientä kylää” yhteisöllistämään pyrkivä periaate ja maalaismaisen elämänmuodon puhtautta ja rauhallisuutta korostava näkökulma.

7 Nuorten suojelua paikallisella järjestyspolitiikalla

Kadonneen vanhemmuuden metsästys ja lujan vanhemmuuden peräänkuuluttaminen ovat 2000-luvun vaihteen eräitä suosikkiteemoja mediassa, kasvatusalan ammattilaisilla ja suuren yleisön keskuudessa (vrt. Ojakangas 1997; Soine-Rajanummi 1999; Mönkkönen 2000). Edellä kuvatussa Laukaan mallissa korostui vapaaehtoinen kansalaistoiminta ja maallikkojen aktiivisuus. Ilmiöön on puututtu myös virallisen yhteiskuntapolitiikan keinoin. 2000-luvun vaihteen ilmentymiä paikallisella tasolla ovat ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan hengessä toimivat erilaiset viranomaisyhteistyön projektit, joissa puututaan sosiaalisiin ongelmiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Ennaltaehkäisevät projektit kietoutuvat usein kasvatuksen ympärille ja myös niillä pyritään usein vastuullistamaan vanhempia huolehtimaan lapsistaan. Sikäli kun kyse on vanhempien vastuullistamisesta, nähdään se nimenomaan ongelma-alueeksi suomalaisessa yhteiskunnassa: sosiaalinen järjestys on alkanut rapautua, sosiaalinen kontrolli heikentyä ja luontaiset yhteisölliset toimintamuodot hiipua. Ilmiössä voidaan yhtäältä nähdä merkkejä uudenlaisesta kommunitarismin sekä uuden järjestys- ja huolidiskurssin noususta, toisaalta myös vanhan nuorisongelmakeskustelun jatkumisesta.

Kuten aiemmin tuli esille, näkyvä julkinen alkoholin juominen on joissakin kaupungeissa ja kunnissa johtanut järjestyssääntöjen tiukennuksiin (Ahlström ym. 1999; Holmila & Simpura 1999). Tähän liittyen on tapahtunut paikallista innovoimista esimerkiksi nuorten päihteidenkäyttöä vastaan. Nuorisokahviloiden perustaminen monille paikkakunnille on ollut eräs, pitkälti vapaaehtoistyöhön perustuva vastaus nuorten alkoholin katukäytön hillitsemiseen ja yleisemminkin syrjäytymisen torjuntaan. Toisaalta paikallinen päihdetorjunta ei ole aina vain julkiseen kaupunkitilaan keskittyvää, vaan myös koulujen päihdepoliittisiin linjauksiin liittyvää, kuten huumetestaukseen liittyvä keskustelu on osoittanut.

Suunnitelmallisimmin alkoholin katukäyttöä on pyritty hillitsemään Tampereella, jossa poliisi vuosina 1999-2000 noudatti omaa ja osin Ruotsin Eskilstunasta lainattua nk. nollatoleranttista järjestysoikeuspolitiikkaa Viideltä Saunaan ja Kuudelta Putkaan (VSKP) -hankkeessaan. Alunperin nollatoleranssi käsitteenä ja käytäntönä on tullut tunnetuksi New Yorkissa toteutetusta järjestysoikeuspoliittisesta innovaatiosta, jossa poliisi sovelsi Wilsonin & Kellingin (1982) nk. rikottujen ikkunoiden teoriaa, joka New Yorkin käytäntönä tarkoitti tiukkaa järjestyksenvalvontaa eli välitöntä ja näkyvää puuttumista häiriökäyttäytymiseen ja marginaaliryhmien elämään julkisessa tilassa (ks. Korander 1998). Tampereella kuitenkin haluttiin irtisanoutua New Yorkin mallista, vaikka sielläkin poliisin linja oli näkyvään ongelmakäyttäytymiseen puuttuminen. Tampereen kaltaisia projektihankkeita on meneillään muuallakin, tosin enemmän satunnaisen tehovalvonnan pohjalta.

Tampereen VSKP-hankkeessa painotus oli sosiaalisessa preventiossa eli ennaltaehkäisyssä. Siinä uskottiin varsin vahvasti viranomaisverkoston ja hyvinvointivaltion toimivuuteen, joskin myös kansalaisyhteiskunnalle säilytettiin vastuuta. Tampereella kontrollipreventiota pyrittiin täydentämään sosiaaliprevention keinoin. Tarkoitus oli muun muassa saada nuorten vanhemmat havahtumaan nuorten päihteidenkäytöstä. Näin ollen esimerkiksi päihde- ja sosiaalipoliklinikka Paussi viranomaisorganisaationa oli sosiaalipreventiota käynnistävä moottori, kun se tässä tehostetussa kokeilussa⁶ lähetti tiedoksi antoja lasten selviämisasemaöistä ja saaduista sakoista vanhemmille. Myös lasten ja nuorten myöhään illalla ja yöllä tapahtuvaa liikkumista pyrittiin sääntelemään lastensuojelulain hengessä. Varsinaisen sosiaaliprevention tuli tapahtua tamperealaiskodeissa, kasvatustilaisuuksissa, rajojen asettelussa ja kodin päihdekasvatuksessa. Tässä rikoksentorjuntaprojektissa vieritettiin metaforisesti liikkeelle kriminaalipoliittinen pallo, jossa oli tarkoituksena, että vanhemmat asuinalueillaan ottivat kasvatustilaisuuksien kopin eli vanhemmat heräisivät lastensa kasvatukseen ja päihdekasvatukseen. Tiettyjä

⁶ On syytä huomauttaa, että tämä Paussin toimintamuoto oli jo olemassa ennen VSKP-hanketta. Hanke ainoastaan tehosti toimintamuotoa.

merkkejä tällaisesta havahtumisesta voidaan kokeilusta tehdyn arviointitutkimuksen perusteella nähdä. (Korander & Soine-Rajanummi 2002.)

Tampere on ollut suomalaisittain varsin aktiivinen erilaisissa yhteiskuntapoliittisissa projekteissa. Tampere voidaan katsoa valtakunnallisesti yhdeksi kärkikaupungiksi lapsiin ja nuoriin kohdistuvissa kehityshankkeissa. Projektien eräänä tavoitteena on toimia malleina ja pilotteina myös muille paikkakunnille. Tampere ei ole kuitenkaan ainoa esimerkki. Lähes jokaisella suuremmalla paikkakunnalla pyritään puuttumaan lasten ja nuorten ongelmiin jonkin erillisprojektin avulla. Viranomaiset ovat verkostoituneet myös valtakunnallisesti, kokemuksia vaihdetaan ja samankaltaisuuteen pyritään. Tampereella riskihallinnassa on ollut mukana myös tieteellisiä asiantuntijoita arvioimassa projekteja (Korander & Soine-Rajanummi 2002). Tampereella näkyy siis pyrkimys sosiaali- ja kontrolli-innovaatioiden kärkikaupungiksi. Tampere on myös valtakunnallinen kasvukeskus ja eräänlainen informaatioteknologian mallialue globaalillakin mittapuulla. Se on ollut massiivisen muuttoliikkeen kohde niin industrialismin ensimmäisessä aallossa kuin nykyisenkin murroksen aikana. Tampere ei sijoitu globalisaation käänttöpuolelle taantuvana seutuna, vaan se haluaa julkisella imagollaan tarjota pääkaupunkiseutua inhimillisemmän ja turvalliseman vaihtoehdon vaikkapa perheellisille uuden informaatioteknologian osaajille. Tampereen mallia voitaisiin tulkita pyrkimykseksi rakentaa uudenlaista suomalaista high-tech-kommunitarismia, jossa turvallinen kaupunkiympäristö ja korkeanteknologian elinkeinopolitiikka limittyvät.

Myös pienemmillä paikkakunnilla on ryhdytty vastaavanlaisiin järjestys- ja sosiaalipolitiikkaa yhdisteleviin hankkeisiin. Järjestyspoliittisen innovaation otti käyttöön esimerkiksi pieni hämäläinen Lammin kunta, jossa paikallinen päihdefoorumi otti vuoden 2000 alusta käyttöön kasvatusohjeen yhteisistä kotiintuloajoista kunnan nuorille. Sopimuksen mukaan ala-asteikäisten pitää olla arkena kotona yhdeksältä ja viikonloppuisin klo 22.00. Hieman vanhemman nuorison taas pitäisi olla kotona puolen yön aikaan (Tulonen 2000).

Voidaan pohtia sitä, miksi pienetkin kunnat, kuten Lammi, ryhtyvät laatimaan kotiintuloaikatyyppejä sääntökokonaisuuksia. Kysymys on mahdollisesti pyrkimyksestä säilyttää perinteinen rauhallisuus ja järjestys maaseutumaisessa yhteisössä. Kontrolli- ja sosiaalipoliittinen innovatiivisuus vaatii paikallisyhteisössä yleensä aktiivisen keskushenkilön (ks. Simpura & Tigerstedt 1999). Lammilla kotiintuloaikaidean taustalla oli poliisi, samoin kuin Tampereellakin. Kotiintuloaikakeskustelu on mielenkiintoinen juonne, kun sijoitetaan kasvatustalokeskustelut kansainväliseen perspektiiviin. Nuorten ajanvietto kaupunkien keskuksissa myöhään illalla ja yöllä on leimallisesti skandinaavinen ilmiö ja on kytkettävissä alueen alkoholioloihin. Vastaavasti esimerkiksi Väli-meren alueella ja Keski-Euroopassa vallitsee paljon tiukempi sosiaalinen kontrolli perheiden sisällä eikä julkiselle kotiintuloaikakeskustelulle ole tarvetta.

Nollatoleranttinen järjestyspolitiikka adoptoituu myös kotiintuloaikakokeiluissa. Kesällä 2001 uutisoitiin valtakunnan päälehdessä näyttävästi ”heinäkuun juttuna”⁷, kuinka myös Rovaniemen seudulla suunnitellaan nuorille kotiintuloaikoja. Rovaniemellä kotiintuloaikasopimus taas sitoutuu paikalliseen turvallisuussuunnitelmaan, jonka tavoitteena ”on parantaa katuturvallisuutta, tukea vanhempia kasvatustyössä ja puuttua yleistyneeseen päihteidenkäyttöön” (Tuohino 2001.) Rovaniemi ei luota pelkästään kotiintuloaikojen kaikkivoipaisuuteen; kouluihin suunnitellaan myös elämänhallintakasvatusta ja kaupungin keskusta kameravalvontaa. Rovaniemen malli on paljolti yhtenäinen Tampereen nollatoleranssisovelluksen kanssa. Rovaniemelläkin perustelua haetaan lastensuojelullisista periaatteista: Poliisi saisi toimittaa ”suojelun tarpeessa olevat” nuoret koteihin ja tehdä ilmoituksen lastensuojeluviranomaisille. Poliisipäällikkö Martti Kallio erittelee selkeästi poliisin oikeuksia ja velvollisuuksia seuraavasti:

”Ulkonaliikkumiskiellosta ei ole kyse, eihän meillä ole sellaiseen mitään oikeuksia. Mutta poliisi on velvollinen puuttumaan tilanteeseen, jossa lapset ovat suojelun tarpeessa...Perusmotivaatio on

⁷ Eli silloin kun uutispula on tiedotusvälineissä suurin.

lastensuojelu. Lapset ovat aina suojelun tarpeessa, kun he ovat yöllä kaupungilla selvästi päihtyneiden tai huumeainesten alaisena olevien seurassa.”

(Tuohino 2001.)

Rovaniemi pyrkii siis Tampereen tavoin profiloitumaan aktiivisena kaupunkina, joka huolehtii nuoristaan. Rovaniemi on laajan alueen maakuntakeskus, jolle maakunnallisen muuttoliikkeen vuoksi kasaantuu helposti pienelle alueelle suuremman alueen ongelmia. Nyt paikallisena huolenaiheena on huumeiden käytön lisääntyminen nuorten keskuudessa. Pohtimisen arvoista on, miten kotiintuloaikakeskustelu osana uutta järjestyspoliittista kontrollidiskurssia suhteutuu eurooppalaistumiseen; ts. onko poliisin suorittama kiristytävä alkoholivalvonta ja lasten kotiintuloaikakeskustelut ymmärrettävissä osaksi eurooppalaista sisäisen turvallisuuden politiikkaa ja julkisen turvallisuuden parantamispolitiikkaa. Kyse on ilmeisesti yleisemmästä järjestyksen kaipuusta ja noususta (Simpura & Tigerstedt 1999), joka joillakin paikkakunnilla on operationaalistettu eräänlaiseksi ”kaupunki siistimmäksi”-toiminnaksi.

Kaikissa edellä kuvatuissa malleissa on mielenkiintoisella tavalla piirteitä yhdysvaltalaisesta kommunitarismista, korostavathan ne paikallisyhteisön aktiivisuuden merkitystä sosiaalisten ongelmien ratkaisussa (vrt. Haatanen 2000). Toinen verrannollinen lähestymistapa on nk. kovan rakkauden (*tough love*) ideologia⁸ (ks. Jordan 2000). Kova rakkaus-ideologia on ollut eräs tapa uudistaa hyvinvointivaltiota Isossa-Britanniassa. Sitä on alettu toteuttaa New Labourin valtaantulon myötä. Kontrolli kytkeytyy tässä ajattelutavassa kiinteästi välittämi-

⁸ *Tough love*-termin suora kääntäminen on ongelmallista, mutta se viittaa konservatiivisiin näkemyksiin hyvästä lasten kasvatuksesta, jossa kova kuri ja rakkaus kietoutuvat yhteen. Tämä lähestymistapa on tuttu mm. perinteisissä suomalaisissa sananlaskuissa kuten: ”Joka vitsaa säästää, se lastaan vihaa” ja ”Joka kuritta kasvaa, se kunniaa kuolee”. *Tough love*-näkemys voidaan ymmärtää holhoavaksi näkökulmaksi riskienhallintakeskustelussa, jossa riskiryhmiä voidaan kohdella kuin kurittomia lapsia.

seen. Perheen ja koululaitoksen merkitystä korostetaan normien ja kurin aikaansaajana. Yleisesti elvytetään yhteisön ja kulttuurin moraalisia normeja ja velvoitteita. Isossa-Britanniassa ajatusmalliin kuuluu pyrkimys sosiaaliturvan tekemisestä yhä enemmän tarveharkintaan ja vastavuoroisuuteen perustuvaksi, esimerkiksi pakollisen työvelvoitteen kautta. Kova rakkaus yhteiskuntapolitiikkana merkitsee myös korostetun ankaraa suhtautumista rikollisuuteen, koulupinnaukseen, päihteidenkäyttöön, kerjäämiseen ja muihin epäjärjestyksen muotoihin. (Jordan 2000, 25–26.)

Tämän hetken yhteiskunnassa on yleiseurooppalaisena trendinä pyrkimys siirtyä valtiokoneistovetoisuudesta paikallisen tason hallintaan ja sitä kautta edelleen yhteisöjen voimistamiseen (esim. Vartiainen 1998). Kun nämä pyrkimykset operationalisoidaan alkoholikysymykseen, viitataan tällöin usein nuorison alkoholinkäytön säätelyyn ja siihen, että poliisi ja muut päihdetorjuntakentän toimijat hakevat tukea tehtävälleen yhteisöjen voimistamisesta ja yhteisöllisen keinovalikoiden käyttönotosta. Päihdeteemaan painottuneet turvallisuusprojektit ovat esimerkkejä paikallisesta riskinhallinnasta ja vastuullistamisesta. Erityisesti tamperelainen VSKP-hanke kertoo myös alkoholipolitiikan siirtymisestä paikalliselle tasolle eli tilanteesta, jossa paikallisyhteisössä ryhdytään aktiivisen keskushenkilön käynnistämään ratkaisemaan yhteiskunnan modernisaatiokehityksen ongelmallistuneita tilanteita – tässä tapauksessa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ongelmia (kts. Holmila & Simpura 1999). VSKP-hankkeessa on puututtu nimenomaan näkyvän käyttäytymisen ongelmiin kontrollipoliittisin keinoin, eikä mahdollisiin syvempiin esimerkiksi päihteiden ongelmakäytön syihin ja merkityksiin sosiaalipoliittisin keinoin, joskin sellainenkin projekti on Tampereella meneillään huumeiden käytön ehkäisyssä.

Rikoksentorjunnassa puhutaan yhteisöpuolustuksen käsitteestä. Sen muotoja ovat muun muassa kansalaispartiot ja naapurivalvonta (Graham & Bennet 1995, 113–122). Kasvatusprojekteissa voidaan käyttää yhteisöpuolustuksen käsitettä, tosin eri merkityksessä kuin rikoksentorjunnan käsitteellä. Laukaan malli sekä Tampereen, Lammin ja Rovaniemen kokeilut ovat kaikki hankkeita, joissa yhteisöt luovat paikallisia

pelisääntöjä nuorten arkeen, jonka tietty hyvinvointiammattilaisten joukko on katsonut ongelmallistuneen. Tulevaisuudessa on mielenkiintoista arvioida, toteutetaanko Laukaan mallin myötä tai Lammilla, Rovaniemellä ja Tampereella suomalaisen kontrollipolitiikan uusia pysyviä käytäntöjä. Vaikka esimerkkinä tässä ovat olleet julkisessa tilassa liikkuvia ja koko nuorisoa läpi leikkaavia (ei siis ns. marginaalinuorisoon kohdennettuja), ovat ne viitteitä kontrollipolitiikan merkityksen korostumisesta Suomessa. Uhkakuvana on, että kontrollipolitiikka korvaa osin sosiaalipoliittiselle alueelle perinteisesti kuuluneita tehtäviä. On myös merkittävää, että nimenomaan poliisi on yhä useammin sosiaalisen alueella tapahtuvien projektien käynnistäjänä.

Sosialisaation ongelmiin pureutuvat projektit ja kehityshankkeet ovat olleet viime vuosina uusi ilmiö. Mielenkiintoinen kysymys on, missä määrin lisääntyvät projektihankkeet liittyvät eri professioiden kilpailuun niukkenevista resursseista. Osaltaan intoa lukuisten projektien synnylle voi selittää vaikkapa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten muuttuneella työllisyystilanteella 1990-luvulla. Tutkimisen arvoista olisi selvittää, missä määrin halu projektien synnyttämiselle on peräisin epätyypillisten työsuhteiden yleistymisestä, jossa erilaisten moniammattillisten projektien synnyttäminen nähdään lähes ainoaksi väyläksi työllistyä alan asiantuntijoiden keskuudessa. Onko määräraikaisten projektien kautta toteutettu yhteiskuntapolitiikka kestävä? Mitä mahdollisesti yhä lisääntyvät leikkaukset ja olemme eriarvoisia-ideologian hyväksyminen voisivat aiheuttaa syrjäytyville ja kaikkein huonoimmassa asemassa oleville?

8 Globalisaation käänöpuoli ja yhteiskuntapolitiikan haasteet

Olemme edellä sijoittaneet uuden paikallisuuden ilmiötä osaksi globalisaation aiheuttamia paineita perinteiselle hyvinvointivaltiolle. Hyvinvointivaltio voidaan ymmärtää erääksi modernin ajan

synnyttämäksi ratkaisuksi riskienhallinnassa. 1900-luvulla riskienhallintaan yhteiskunnallisella tasolla pyrittiin kahden erilaisen strategian kautta. Molemmat strategiat liittyivät ideaan, jossa keskeinen toiminnan ja suunnitelmallisuuden yksikkö on kansallisvaltio. Toisessa strategiasa väestön elinoloihin pyrittiin vaikuttamaan puuttamalla biologisiin prosesseihin ja perinnöllisyyteen. Tämä toteutui groteskilla ja julmalla tavalla monissa totalitaarisissa valtioissa eugeniikan, etnisten puhdistusten ja erilaisten rotuoppien kautta. Toinen, laajamittaisesti hyväksyty keino, oli pyrkiä manipuloimaan väestön elinympäristöä ja siihen liittyviä riskejä erilaisten vakuutusmallien kautta. Kehittyneimmillään tämä ratkaisu toteutui hyvinvointivaltiossa. Molemmat mallit ajautuivat ongelmiin. Ensin mainittu johti eräisiin ihmiskunnan historian suurimpiin katastrofeihin, kuten *holokaustiin*. Jälkimmäinen joutui muuttuvassa toimintaympäristössä laajan uusliberaalin kritiikin kohteeksi, koska sen katsottiin tuottavan ongelmia, jotka kumosivat osin ne riskit, joita hyvinvointivaltiomalli pyrki eliminoimaan. Eri puolilla maailmaa hyvinvointivaltion kriisiin on vastattu eri tavoilla. Esimerkiksi USA:ssa ja Isossa-Britanniassa hyvinvointivaltiollisia rakenteita on systemaattisesti purettu. Pohjoismaissa muutosta voinee kuvata hyvinvointivaltion muodonmuutokseksi. Riskien hallinnan vastuuta on alettu vähitellen siirtää valtiolta yhä enemmän yksilöiden itsensä ja heidän yhteisöjänsä omalle vastuulle. (Dean 1999, 204–205.)

Artikkelimme eräs keskeinen pohdinnan aihe on ollut, kuinka sinällään mielenkiintoinen kulttuurinen ilmiö, uudenlainen paikallis-kulttuurin korostus, kytkeytyy tähän kansallisvaltion muutokseen. Maailmalta vyöryvä informaatiotulva ja suomalaisen kulttuurin uudenlainen vuoropuhelu Euroopan Unionin muiden kulttuurien välillä on osaltaan synnyttänyt kaipuun tuttuun ja turvalliseen. Paikallisuus merkitsee tietoisuutta omista juurista ja oman identiteetin rakennuspuita. Paikallisuus on myös emotionaalisesti arvolutautunutta. Uuden talouden myötä suomalainen todellisuus on kokenut varsin voimakkaan uudelleen rakentumisen. Muuttoliike on jakanut maatamme kasvukeskukseen ja taantuviin alueisiin. Väitteemme on ollut, että paikallisuus globalisaation vastareaktiona ja kääntöpuolena liittyy myös hyvinvoin-

tivaltion muutosprosesseihin. Ihmiset haluavat tehdä elämästään hallittavan. Se tapahtuu läheisyyden ja paikallisuuden ilmentymien kautta. Toisaalta uudessa toimintaympäristössä raskaaksi koetun hyvinvointivaltion muodonmuutos tapahtuu osaltaan siirtämällä yhteiskuntapolitiikkaan kuuluvia tehtäviä yhä enemmän paikalliseksi riskien hallinnaksi.

Huomiomme on ollut, kuinka uudessa todellisuudessa on uutta riskienhallintaa toteutettu yhä enemmän erilaisten paikallisten projektien avulla. Projekteja luonnehtii määräaikaisuus, paikallisten voimavarojen mobilisointi ja yhteistyö erilaisten professioiden kanssa. Erityisen merkittävää on 1990-luvulta alkaen ollut, kuinka niin monet projektit painottuvat paikallisiin sosialisointiin ongelmiin, erityisesti nuorison häiritseväksi koettuun päihdekäyttäytymiseen. Suomalaisittain uusia julkisia äänenpainoja ovat kuriin ja kontrolliin vetoavat ohjelmat. Kontrolli nähdään erääksi keinoksi riskien torjunnassa, kuten lasten ja nuorten syrjäytymisvaaran ehkäisemisessä. Hyvin monet näistä sosialisointiin ongelmiin pureutuvista kontrollihankkeista perustuvat ulkomailta tulleisiin malleihin, kuten nollatoleranssikokeiluihin sekä yhdysvaltalaisen kommunitarismien ja brittiläisen kolmannen tien yhteiskuntapoliittisiin toimintamalleihin.

9 ” Se ei ole paha, mutta vaarallista ”

Deanin (1999, 198) siteeraama Michel Foucault'n lausahdus ”se ei ole paha, mutta vaarallista”, kiteyttää näkökulmaamme tähän muuttuvaan tilanteeseen. Uusi paikallisuuden kulttuuri ja paikallisen identiteetin korostus on sinällään mielenkiintoinen ja positiivinen vastareaktio vaikkapa ylikansallisille markkinavoimille. Myös ajatukset uudesta yhteisöjä ja paikallisuutta korostavasta yhteiskuntapolitiikasta sisältävät inhimillisemmän hyvinvointivaltion ja sen rakennemuutoksen mahdollisuuden. Ymmärrämme myös sosialisointiin ongelmallisuuden ja esimerkiksi lisääntyvän huumeidenkäytön vaarat ajassamme. Kriittis-

ten yhteiskuntatieteiden rooliin kuuluu vaarallisten kehityskulkujen esiintuominen ja ennakointi. Turvallisuuden hakeminen yksinomaan kurin kautta on lyhytnäköistä. Tuomalla esille eräitä paikallisten hankkeitten ominaispiirteitä on mahdollista synnyttää ilmiöiden vaihtoehtoisia tulkintatapoja ja myös erilaisten toimintamallien etsintää. Sosiaalipolitiikka – kuten se hyvinvointivaltiossa opittiin ymmärtämään – on kallista, mutta kuitenkin parempi vaihtoehto kuin vastakkainasetteluja lietsova kontrollipolitiikka (vrt. Korander 2002). Kulttuurin muutoksessa nopeita ja näkyviä vaikutuksia voidaan saavuttaa uudella kovalla kurilla, mutta mitään pysyvää muutosta se ei saa aikaan. Riskienhallinnan tulisi liittyä inhimillisempään kulttuurin muutokseen, joka syntyy vuorovaikutuksen ja suvaitsevaisuuden mahdollistamisesta. Kulttuurin muutos tätä kautta on hitaampaa kuin kurinpito, mutta monien vuosikymmenien näkökulmasta se on kuitenkin tehokkaampaa ja pysyvämpää.

Samaa näkökulmaa korostavat mm. uusliberalismia ja kolmannen tien yhteiskuntapoliittisia ohjelmia kirjoissaan analysoineet Mitchell Dean (1999) ja Bill Jordan (2000). Deanin mukaan uusliberaalit hallinto-ohjelmat, jotka perustuvat vahvaan hallinnon hajauttamiseen ja muuttamiseen markkinaperustaiseksi, ovat luonteeltaan naiiveja. Tämä siksi, että ne olettavat keskeisten sosiaalisten ongelmien, kuten epätasaarvon ja köyhyyden poistuvan, kun markkinoiden logiikka ja hajautettu riskienhallinta ulotetaan kaikille yhteiskunnallisen toiminnan alueille. Jordan puolestaan kritisoi kolmannen tien kommunitaristisia ja paikallisia ohjelmia lähestymistavaltaan vanhanaikaisiksi, koska ne eivät kykene kunnolla käsitteellistämään tämän ajan yhteisöjen luonnetta. Ne operoivat konservatiivisella, paternalistisella ja kurinpitoon keskittyvällä diskurssilla. Ihmiset, jotka eivät kykene henkilökohtaiseen riskienhallintaan ja vastuulliseen yhteisöllisyyteen, määritellään eettisesti epäpäteviksi. Koetaan, että heihin on aivan oikeutettua kohdistaa pakkotoimenpiteitä, kuten ulkonaliikkumiskieltoja ja pakkotyövelvoitteita. Näin ollaan hyvin vaarallisella tiellä.

Suomessa olemme saaneet kokea vasta varsin pienessä mittakaavassa ilmentymiä uusista kontrolliin viehättyneistä hankkeista. Varsin

monet niistä ovat syntyneet silkasta hyvästä tahdosta ja pyrkimyksestä tehokkaampaan ongelmanratkaisuun. Haluamme kuitenkin muistuttaa vaaran elementistä, joka maailmalta Suomeen tuotuihin kontrollipoliittisiin hankkeisiin sisältyy. Ehkä olennaisempaa olisi myös muuttuneessa globaalissa toimintaympäristössä pyrkiä korostamaan niitä arvoja, joita meihin on eräänä Pohjoismaana liitetty: solidaarisuutta, suvaitsevaisuutta ja näiden kautta syntyvää turvallisuutta.

Olemme eritelleet paikallisuutta sen uuden positiivisen retoriikan ja myös uuden vastuullisuuden ja kontrollin kulttuurin kautta. Paikallisuuden nousu on siis nähtävissä niin tietoyhteiskuntakehityksen kuin kasvatukseen ja kontrolliin liittyvien projektien näkökulmasta. Olemme esitelleet artikkelissamme episodinomaisesti eräitä suomalaisia paikallisyhteisöjä ja -projekteja. Ajassamme keskusten ja syrjäseutujen suhteet ovat alituisessa liikkeessä ja informaation aikana jopa menettävät perinteistä merkitystään. Tällöin paikallisuuskin olisi ymmärrettävä avoimuuden, suvaitsevaisuuden ja vuorovaikutuksellisuuden kautta. Globalisoituvassa maailmassa, jossa väestö kasautuu yhä suurempiin keskuksiin ja jonka periferioissa pohditaan hyvän paikallisen elämän mahdollisuuksia, on hyvä muistaa Claude Lévi-Straussin (ref. Tarasti 1990) toteamus: ”Keskus voi olla missä tahansa, keskus on juuri siellä missä te olette.”

Lähdekirjallisuus

- Ahlström, Salme & Rimpelä, Matti & Rimpelä, Arja & Pohjanpää, Kirsti & Siivola, Matti 1994: Nuoret alkoholin käyttäjinä. Seurantaraportti 1977–1993. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 187. Helsinki.
- Ahlström, Salme, Metso, Leena, Haavisto, Kari & Tuovinen, Eeva Liisa 1996 Nuorten päihteidenkäyttäjien muotokuvia. Päihdenuoretko yhtenäinen ryhmä? Alkoholipolitiikka 6, 431–445.
- Ahlström, Salme, Metso, Leena & Tuovinen, Eeva-Liisa 1999: Miten nuorten päihteiden käyttö on muuttunut vuodesta 1995 vuoteen 1999? Yhteiskuntapolitiikka 5-6, 480–487.

- Alavaikko, Mika 2001: Alkoholi- ja huumeekenttien muutos paikallisesta näkökulmasta. *Yhteiskuntapolitiikka* 2, 159–168.
- Anttiroiko, Ari-Veikko 1999: Kaupunkipolitiikka globalisaation näkökulmasta. Luento Eurooppa ja Globalisoituminen-kurssilla Tampereen yliopistossa 27.4.1999. On line-dokumentti <http://www.uta.fi/~kuaran/kaupunkipolitiikka.html> (1.10.2001).
- Barry, Andrew & Osborne, Thomas & Rose, Nikolas (eds.) 1996: *Foucault and Political Reason. Liberalism, Neo-liberalism and Rationalities of Government*. London: UCL Press.
- Beck, Ulrich 2000: *The Brave New World of Work*. Translated by Patrick Camiller. Oxford: Polity Press.
- Blom, Raimo (toim.) 1999: Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Helsinki: Gaudeamus.
- Byrne, David 2001: *Understanding the Urban*. Hampshire: Palgrave.
- Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) 2002: *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka 2001: *Suomen tietoyhteiskuntamalli. Suomentanut Jukka Kempainen*. Helsinki: WSOY.
- Christie, Nils & Bruun, Kettil 1986: *Hyvä vihollinen. Huuhausainepolitiikka Pohjolassa*. Espoo: Weilin + Göös.
- Dean, Mitchell 1999: *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Eräsaari, Risto 1995: *Hyvinvointivaltion muodonmuutos*. Teoksessa Risto Eräsaari ja Keijo Rahkonen (toim.) *Hyvinvointivaltion tragedia*. Helsinki: Gaudeamus, 167-188.
- Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.) 1995: *Hyvinvointivaltion tragedia*. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Helsinki: Gaudeamus.
- Eskelinen, Anne 2000: *Rakkautta ja rajoja kasvatukseen. Yhdessä elämään*. Toimittanut Jukka Hämäläinen. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Etzioni, Amitai 1993: *The Spirit of Community*. London: Fontana Press.
- Etzioni, Amitai 1997: *The New Golden Rule. Community and Morality in a Democratic Society*. New York: Basic Books.
- Geertz, Clifford 1973: *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.

- Graham, John & Bennet, Trevor 1995: *Crime Prevention Strategies in Europe and North America*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control Affiliated with the United Nations.
- Haatanen, Kalle 2000: *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja 4. Helsinki.
- Hoikkala, Tommi 2000: *Kasvatuksen rajat – Eli mitä yhteistä suomalaisella kännykkäihmeellä ja nuorten humalahakuisella juhliskulttuurilla on? Esitelmä Päihdepäivät 2000 12.9.-13.9.2000, Paasitorni, Helsinki*.
- Holmila, Marja & Simpura, Jussi 1999: *Paikalliset ajattelukehykset ja päihdehaittojen ehkäisy*. Yhteiskuntapolitiikka 1, 20–28.
- Häkli, Jouni 1999: *Meta Hodos*. Johdatus ihmismaantieteeseen. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) 1997: *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ilmonen, Mervi 1997: *Sosiaalinen oikeudenmukaisuus – kaupunkien menokuilu vai kilpailutekijä? Teoksessa Jussi Simpura & Reijo Väärälä (toim.) Yläpolitiikkaa vai alapolitiikkaa? Ehkäisevä sosiaali- ja terveystalitiikka etsii suuntiaan*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 25.
- Jordan, Bill 2000: *Social Work and the Third Way. Tough Love as Social Policy*. London: Sage.
- Julkunen, Raija 2001: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Karlsson, Thomas 2001: *Julkijuopumisen lainsäädännöllinen säätely*. Esitelmä Terve-Sos -päivillä Kuopiossa 30.5.2001.
- Kekki, Tuula 1998: *Analyysi päihdeongelmia ja ennaltaehkäisevää työtä käsittelevästä lehtikirjoittelusta toukokuun 1997 ja maaliskuun 1998 välisenä aikana*. Julkaisematon käsikirjoitus. Helsinki: Terveystalitiikan edistämisen keskus.
- Kela, Anssi 2001: *Nummela. Laulun sanoitus*. On line-dokumentti http://www.anssikela.com/tekstit_9.php3 (29.9.2001).
- Kivivuori, Janne (toim.) 2002: *Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 188*. Helsinki.

- Kokko, Katja 2001: Antecedents and Consequences of Long-Term Unemployment. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 183. Jyväskylä.
- Korander, Timo 1998: Katujen nollatoleranssi, tilastojen kelvottomuus ja ongelmien poliisiosointi. *Oikeus* 4, 358–382.
- Korander, Timo 2002: Arvioyhteenveto. Miten käy, kun poliisi ei siedä häiriökäyttäytymistä? Teoksessa Timo Korander & Seppo Soine-Rajanummi (toim.) *Kaheksalta Koskarille – samantien sakot. Tampereen nollatoleranssi 1999–2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus. Poliisiammattikorkeakoulun julkaisuja 13.* Helsinki, 400–415.
- Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (toim.) 2002: *Kaheksalta Koskarille – samantien sakot. Tampereen nollatoleranssi 1999–2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus.* Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulun julkaisuja 13.
- Kortelainen, Jarmo 1991: Vanerin varassa. Tutkimus Vuohijärven tehdasyhdyskunnan elinkaaresta. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 99. Joensuu.
- Kortelainen, Jarmo 1996: Tehdasyhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheissa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 24. Joensuu.
- Kosonen, Pekka 1998: Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, Pekka 1999: Pienet hyvinvointivaltiot globalisaation prosessissa. Teoksessa Pekka Kosonen ja Jussi Simpura (toim.) *Sosiaalipolitiikka globalisoituvassa maailmassa.* Helsinki: Gaudeamus, 267–298.
- Lintonen, Tomi 2001: *Drinking Patterns Among Finnish Fourteen Year-Olds from 1977 to 1999.* Tampere: Acta Universitatis Tamperensis Vol 832.
- Lupton, Deborah 1998: *The Emotional Self. A Sociocultural Exploration.* London: Sage.
- Löytömäki, Jukka 2002: SAK tahtoo kuntareformin. *Savon Sanomat* 27.4.
- Mainio, Tapio 2001: Kontiomäki purki viisi vuokrataloa – kuntien vuokrataloyhtiöt ahdingossa. *Helsingin Sanomat* 22.1. 2001.
- Meriluoto, Aila 1972: Pieksämäki. Teoksessa *Elämästä.* Porvoo: WSOY, 52–53.

- Mönkkönen, Kaarina 2000: Ennaltaestävä huumeetö. Poliisin ja sidosryhmien huumeidenvastaisen työn mahdollisuudet ja ongelmat. Julkaisematon tutkimusraportti. Kuopio: Itä-Suomen lääninhallituksen poliisiosasto.
- Niemi, Mikael 2000: Populäärimusiikkia Vittulajänkältä. Suomentanut Outi Menna. Helsinki: Like.
- Nuorten juopottelusta suuri terveysuhka 1996: Helsingin Sanomat 7.3. 1996.
- Nykänen, Anna-Stina 1999: Nynneröstä kasvatusguruksi. Helsingin Sanomat 28.2. 1999.
- Ojakangas, Mika 1997: Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ojankoski, Teija 1998: Oikea pieni kaupunki. Maantieteen ja asukkaiden näkökulma suomalaisen pikkukaupunkiin. Turun yliopisto. Sarja C 142. Turku.
- O'Malley, Pat 1996: Risk and Responsibility. Teoksessa Andrew Barry, Thomas Osborne & Nikolas Rose (eds.) Foucault and Political Reason. Liberalism, Neo-liberalism and Rationalities of Government. London: UCL Press.
- Paasilinna, Erno 1988: Kotiseuduilla ja vierailuilla mailla. Keuruu: Otava.
- Pajuoja, Jussi 1991: Väkivaltainen nuoriso? Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) Törmäävät tulkinnat. Helsinki: Gaudeamus, 141–145.
- Paltamon kunta 2001: Kunnan Internet-sivu. On line-dokumentti <http://www.paltamo.fi/> (29.9.2001).
- Piispa, Matti 1999: Alkoholi, huumeet ja media. Viisi tapaustutkimusta päihdevalistuksen mahdollisuuksista. Helsinki: Terveiden edistämisen keskuksen julkaisuja 9.
- Porteous, J. Douglas 1990: Landscapes of the Mind: Worlds of Sense and Metaphor. Toronto: University of Toronto Press.
- Pulkkinen, Pauliina 1997: Pöytyä yrittää saada lapsijuopot kuriin. Helsingin Sanomat 4.10.
- Rahkonen, Keijo 2000: Mitä on tapahtumassa sosiaalipolitiikassa ja hyvinvointivaltiolle? ”Kolmannen tien” sosiaalipolitiikasta. Teoksessa Eija Nurminen (toim.) Sosiaalipolitiikan lukemisto. Tampere: Palmenia, 65–89.

- Rinne, Matti 2001: Aseman kello löi kolme kertaa. Suomen rautateiden kulttuurihistoriaa. Helsinki: Otava.
- Rose, Nikolas 1999: Powers of Freedom. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ruonavaara, Hannu 1998: (Vanhat) yhteiskunnalliset liikkeet moraalisisäätelyn projekteina. Teoksessa Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen (toim.) Uudet ja vanhat liikkeet: Tampere: Vastapaino, 43–57.
- Ryttyläinen, Velipekka 2000: Autokaupunki. Sosiologinen tutkimus autotehtaan vaikutuksista Uuteenkaupunkiin. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja sarja A-7:2000. Turku.
- Saastamoinen, Mikko 2000: Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen. Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio, 133–160.
- Saastamoinen, Mikko 2002: Yhteisöt epävarmuuden ajassa. Yhteisöllisyyskeskustelun myöhäismoderneja virtauksia. Artikkelit tässä teoksessa.
- Siikava, Irja 1986: Kylä elää ja me sen mukana. Lahti: Kirjapaino Etelä-Suomi. Omakustanne.
- Simpura, Jussi & Tigerstedt, Christoffer 1999: Talous, terveys, järjestys. Sosiaalisten ongelmien kilpailevat tarkastelukehikset. Yhteiskuntapolitiikka 5-6, 423–434.
- Sisäasiainministeriö 2002: Väestö ja muuttoliike. On line-dokumentti: <http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages>. (15.6. 2002).
- Siurala, Lasse 1994: Nuorisongelmat modernisaatioperspektiivissä. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 3.
- Soine-Rajanummi, Seppo 1999: Nuorisokahvilat ja uusyhteisöllisyys. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiini. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10. Kuopio, 253–269.
- Stenius, Kerstin 2000: Päihdepolitiikka pohjoismaisissa kunnissa. Esitelmä Päihdepäivillä 12.9.-13.9.2000, Paasitorni, Helsinki.
- Tarasti, Eero 1990: Claude Lévi-Strauss semiotiikan historiassa. Suomen Antropologi 2, 4–16.
- Tiuri, Martti 1984: Tulevaisuus alkaa nyt. Otava: Keuruu.
- Tiuri, Martti 1986: Suomi matkalla tulevaisuuteen. Otava: Keuruu.

- Touraine, Alain 2000: *How Can We Live Together? Equality and Difference.* - Translated by David Macey. Cambridge: Polity Press.
- Tuan, Yi-Fu 1977: *Space and Place: The Perspective of Experience.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tulonen, Hannele 2000: *Lammin lasten vanhemmat havahtuivat. Lammin malli on leviämässä muuallekin.* Helsingin Sanomat 2.2.
- Tuohino, Lotta 2001: *Rovaseudun nuorille suunnitellaan kotiintuloaikoja. Turvallisuussuunnitelma valvomaan lasten ja nuorten vapaa-ajanviettoa.* Helsingin Sanomat 9.7.
- Törrönen, Jukka 2001: *Lehdistön alkoholipoliittinen asemoituminen vuosina 1993–2000.* Yhteiskuntapolitiikka 5, 415–431.
- Uotinen, Johanna & Tuuva, Sari & Vehviläinen, Marja & Knuuttila, Seppo 2001 (toim.): *Verkkojen kokijat. Paikallista tietoyhteiskuntaa tekemässä.* Saarijärvi: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Vartiainen, Perttu 1998: *Paikallisen ja globaalinvälitön uusi yhteys vai epäjärjestys?* Teoksessa Sakari Hänninen (toim.) *Missä on tässä? SoPhi 19.* Yhteiskuntatieteiden ja filosofian julkaisuja 18. Jyväskylä, 148–170.
- Wilson, James Q. & Kelling, G. 1982: *Broken Windows.* March: The Atlantic Monthly.
- Yhdessä Elämään-mallin kotisivu 2001: On line-dokumentti <http://www.yhdessaelamaan.fi> (22.3.2001).
- Äikäs, Topi-Antti 2001: *Imagosta maisemaan. Esimerkkeinä Turun ja Oulun kaupunki-imagojen rakentaminen.* Oulu: Nordia 30:2.

Loppusanat: Kulttuurin paikka globalisaatiossa

Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela

1 Kulttuurin globalisaatio vai globalisaation kulttuuri?

Käsilläolevassa kirjassa on koottu näkemyksiä kulttuurisen globalisaation muodoista, kehityssuunnista ja sosiopoliittisista ulottuvuuksista. Ongelmaksi koko aihepiirin kannalta varmasti asettuu se, mitä oikeastaan tarkoitetaan kulttuurilla globalisaation yhteydessä ja miten aihetta käsitellään sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa. Kaiken kaikkiaan kyse on suhteellisen nuoresta tutkimusalueesta, joka on elänyt voimakasta noususuhdannetta akateemisessa tutkimuksessa ja kansalaiskeskustelussa. Esimerkiksi sosiologikunta on asettanut globalisaation tutkimuksen tärkeälle sijalle pohdittaessa tieteenalan tutkimuksen suuntautumista näinä kansallisvaltion problematisoitumisen aikoina. Oma kysymyksensä myös liittyy kulttuurintutkimuksen ja sosiaalitieteiden suhteeseen. Kulttuurinsosiologia on ollut tärkeä tutkimusalue sosiologiassa viimeiset pari vuosikymmentä. Vastaavasti myös muissa sosiaalitieteissä postmoderni-tutkimus ja ylipäänsä sosiaalisen konstruktionismin nousu on tuonut esille kysymyksen kulttuurin suhteesta toimijoihin, organisaatioihin, identiteettiin, sukupuoleen ja muun muassa tunteisiin.

Mikä sitten olisi kulttuurin paikka sosiaalitieteellisessä tarkastelussa? Missä kulttuuri sijaitsee ja miten kulttuuri on olemassa? Nämä kysymykset koskettavat myös kulttuurin paikan määrittelyä globalisaatiossa. Ongelmalliseksi voi nähdä nimenomaan sen, mitä oikeastaan tarkoitetaan kulttuurin globalisaatiolla ja miten se tapahtuu. Toisaalta yhtä tärkeä kysymys liittyy siihen, onko olemassa globalisaatiolle tunnusomaista kulttuuria ja mitä se loppujen lopuksi on. Tämä vastakainasettelu on hallinnut tutkimusta. Esimerkiksi tunnettu sosiologi ja yhteiskuntateoreetikko Margaret S. Archer (1996) on todennut varsin lakonisesti, että kulttuuri on ollut sosiologisessa tutkimuksessa epäanalyttinen käsite, jolla viitataan yleensä johonkin yhtenäiseen ideoiden maailmaan ilman käsitteen tarkempaa paikantamista yhteiskuntateoriasa. Samoja tunnusmerkkejä liittyy varmasti myös kulttuurista globalisaatiota koskevaan tutkimukseen. Seuraavassa palaamme vielä yleisesti tähän ongelmanasetteluun ja kartoitamme globalisaatiokehityksen ajankohtaisia viitepisteitä. Lopuksi vielä pelkistämme kulttuurisen globalisaation suuntia ja näköaloja.

2 Riskien kyllästävä tulevaisuus?

Konkreettisesti kulttuurisen erilaisuuden kysymykset tulivat esille syksyllä 2001 tapahtuneiden, sellaisenaan traagisten terrori-iskujen seurauksena. Tällöin koko maailma seurasi toistuvissa uutislähetyksissä kuvaa WTC:n kaksoistornien tuhoutumisesta. Iskujen katsottiin kohdistuneen amerikkalaisuutta symboloiviin rakennuksiin, sillä myöhemmin iskujen toteuttajaksi paljastunut ääri-islamilainen järjestö oli määritellyt WTC:n tornit pahuuden ilmentymiksi. Hyökkäykset tapahtuivat varoittamatta ja ne aiheuttivat tuhansien ihmisten traagisen kuoleman. Pohdinnat terrori-iskujen syistä ja syyllisistä käynnistyivät välittömästi. Kostoiskuvaatimukset alkoivat voimistua. Koko tapahtumasarja välittyi ennennäkemättömällä laajuudella ja nopeudella perinteisten tiedotusvälineiden ja Internetin välityksellä osaksi koko maapallon kollektiivista kokemusta. Tapahtumat herättivät järkytystä ja surua

ympäri maailman, mm. Suomessa vietettiin kahteenkin otteeseen virallista hiljaista hetkeä terrori-iskun uhrien muistolle. Tapahtumien merkitystä analysoitiin syksyllä 2001 ja talvella 2002 monissa lehtiartikkeleissa, esseissä ja televisio-ohjelmissa. Asiaa on pohdittu sittemmin myös kokonaisissa kirjoissa (ks. esim. Lehtonen 2001). Tunnetut yhteiskunnalliset keskustelijat, kuten Noam Chomsky, tarttuivat kynään ja peilasivat tapahtumia Yhdysvaltojen harjoittamaan ulkopolitiikkaan. Myöhemmin on syntynyt oma 9–11-kirjallisuus syyskuun 11. päivän tuottamista selviytymistarinoista, surusta, inhimillisestä hädästä ja järkytyksestä.

Terrori-iskut ovat herättäneet väitteitä suuntaan jos toiseen. Onko kyseessä esimerkiksi Manuel Castellsin (1997) kuvaama tilanne, jossa globalisaatio ilmenee länsimaisen markkinatalouden ja siihen liittyvien arvojen vyörymisinä kolmanteen maailmaan? Tämän tulkinnan mukaan pääosin talouden ehdoilla tapahtuva globalisaatio aiheuttaa arvojen törmäämisen väkivaltaisain seurauksin. Länsimaiden hegemonian ollessa ylivoimainen ainoa keino taistella sitä vastaan ovat erilaiset perinteisen sodan logiikalle vieraat terroriteot. Yhdysvaltojen tapahtumien aiheuttamat reaktiot ovat myös aiheuttaneet meillä kriittistä pohdintaa: Miksi juuri tämä tragedia kosketti meitä niin syvästi, eivätkö esimerkiksi Ruandan kansanmurhan tai Bangladeshin hirmumyrskyjen vaatimat lukumääräisesti suuremmat ihmisuhrit riittä pysäyttämään meitä hiljaiseen hetkeen arjessamme?

Aikakaudet ovat päättyneet ja alkaneet ennenkin verisissä merkeissä. Iskuja World Trade Centeriin ja Pentagoniin on verrattu Pearl Harborin hyökkäykseen. Vertausta on perusteltu hyökkäyksen yllätyksellisyydellä ja myös sillä, että koettu tragedia on yhdistänyt Yhdysvaltoja kansakuntana vastaavanlaiseen isänmaalliseen mielialaan kuin sen liittyessä aikoinaan II maailmansotaan. Myös toinen vertailukohta olisi mahdollinen. Toisen maailmansodan jälkeen Frankfurtin kriittisen koulukunnan edustajista Theodore W. Adorno ja Max Horkheimer (1997) pohtivat, millainen tulee olemaan maailma Auschwitzin jälkeen. He olivat ensimmäisiä, jotka liittivät fasismin ja *holokaustin* tapahtumat osaksi modernin projektin logiikkaa. Keskitysleireillä toteutui rationaa-

lisesti ja teollisesti organisoitu kansanmurha, joka osaltaan symboloi sitä tehokkuutta ja arvomaailmaa joka on sisäänrakennettuna moderniin länsimaiseen yhteiskuntaan. Samaa yhtymäkohtaa *holokaustin* ja modernin välillä on pohtinut myös Zygmunt Bauman (esim. 1991). Jos kerran Yhdysvaltojen terrori-iskuja on verrattu merkityksessään näihin maailmanhistorian aiempiin traagisiin tapahtumiin, voitaisiin kai esittää kysymys millainen maailma tulee olemaan WTC:n tragedian jälkeen? Jos Auschwitz ja *holokausti* kiteyttivät modernin ajan tunnusmerkkinä väkivallan teollistumisen ja irtaantumisen eettiseltä alueelta rationaalisuuden nimissä, voitaneen WTC:n tapahtumista hakea niinkään analogiaa sosiologiseen teoriaan. Terrori-iskussa yhdistyi monessakin suhteessa aineksia beckilläisestä riskiyhteiskunnan teoriasta sekä globalisaation mukanaan tuomasta ei-rationaalisesta arvojen ja uskomusten uudenaikaisesta sodasta. Riskiyhteiskuntaa yllättävät terrori-iskut ilmentävät juuri ennalta-arvaamattomuutensa vuoksi. Se on silti ollut riski, johon on varauduttu jo pitkään. Terrorismi ilmentää väkivallan muotona juuri riskiyhteiskunnan todellisuutta. Modernin ajan sodankäyntiin kuului tietty kansainvälisen juridiikan alueelle kuuluva ennakoitavuus. Sodankäynti oli sopimus, sen uhka oli ennalta olemassa ja sitä saatettiin odottaa pitkäänkin. Moderni sota täytyy julistaa valtion toimesta, jotta osapuolet tietäisivät sen juridisestikin alkaneen.

Eräs kehityskulku, jota on pidetty mahdollisena seurauksena Yhdysvaltojen tapahtumista, on yhä jyrkempi vastakkainasettelu Pohjoisen ja Etelän välillä. Jos todellakin todistamme uuden 2000-luvun maailmanjärjestyksen syntyä, voi se merkitä globalisaatio- ja EU-kriittisten tahojen esiintuomaa uhkakuvaa, jossa kolme suurta talousaluetta sulkevat rajansa muulta maailmalta. Reaktio länsimaisen liberaalin markkinatalouden ja sen arvojen kohtaamiin hyökkäyksiin voi olla entistä jyrkempi puuttuminen ihmisten muuttoliikkeeseen, joka esimerkiksi EU:n kohdalla on suuntautunut pakolaisuutena ja siirtotyöläisyytenä idästä ja etelästä kohti Unionin aluetta. Ilmiötä on myös kuvattu kahden suuren maailman uskonnon törmäyksenä. Islaminuskoisten ääriiliikkeiden, Saddam Husseinin Irakin ja Muammar Gaddafin Libyan on nähty toimillaan ilmentävän juuri tätä islamilaisen maail-

mankatsomuksen törmäystä kristittyjen länsimaiden arvoja ja kulttuuria kohtaan. Tulkinta islamilaisessa maailmassa lienee luonnollisestikin juuri päinvastainen. Tällä hetkellä on liian varhaista sanoa, millaisia muotoja maailman uudelleenrakentuminen tulee ottamaan kulttuurisen, taloudellisen ja poliittisen globalisaation aikana. Tuleeko ilmiö etenemään länsimaiden hegemoniaan perustuvana sanelupoliittikkana, kolmannen maailman vastarintana vaiko rakentavan uuden kansainvälisen politiikan merkeissä? Näihin kysymyksiin on empiirisen tutkimuksen keinoin etsittävä osaltaan vastauksia tulevina vuosina. (Ks. myös Beck 1999.)

Globalisaatiokehityksen kannalta varmasti tärkeää on pohtia sitä, mistä terrori-iskuissa lopulta oli kyse ja missä määrin ne kuvastavat globalisaatiolle tyypillisiä piirteitä. Tapahtumien arvioinnissa on myöhemmin tuotu esille se, että islamilainen maailma on itse asiassa rauhaan suuntautunut ja että äärijärjestöillä on vain marginaalinen asema. Al-Qaeda-järjestö edustaa islamilaisessa maailmassa jyrkkää fundamentalismia, joka on jopa monessa suhteessa *Koraanin* vastainen. Vastaavasti lentokenttien turvatoimintaa ja koko yhteiskunnan valvontaa on tiukennettu Yhdysvalloissa huomattavasti syyskuun jälkeen. Jälkikäteen esille on noussut se, miten haavoittuvia globaalin markkinatalouden rakenteet ja demokraattiset yhteiskunnat ovat. Riskiyhteiskunnan mallia voi pitää em. suhteessa osuvana aikakauden kuvana: globaalissa maailmassa pieni äärijärjestö voi kääntää suuren yhteiskunnan asiat pääläelleen ja vaikuttaa poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen globalisaation suuntaan.

3 Kosmopoliittisen demokratian projekti

Globalisaation sääntelyn poliittisia mahdollisuuksia on eritelty artikkelissaan David Held (2000), jossa hän liittää kysymyksen demokraattisen päätöksenteon käytäntöjen uudistamiseen globaalilla tasolla. Heldin näkemyksen mukaan on aivan liian ennenaikaista julistaa kansallisvaltioiden ajan olevan ohi. Valtiot käyttävät edelleen

suurta valtaa maantieteelliseen alueeseensa ja kansalaisiinsa esimerkiksi verotusoikeuden ja oikeuslaitoksen kautta. Silti on varsin selkeästi todettava, että kansallisvaltioiden edellytykset vallankäyttöön ovat muuttuneet suuresti globalisaation merkityksen kasvaessa. Kansallisvaltioiden kapasiteetti poliittiseen vallankäyttöön ei ole kadonnut, mutta vallankäytön toimintaedellytykset ovat muuttuneet huomattavasti. Itsenäisesti kohtalonsa suunnasta määräävät poliittiset yhteisöt ovat tulleet liki mahdottomiksi. Maailmassa on enää kourallinen taloudellisesti ja poliittisesti kansainvälisestä poliittisesta yhteisöstä eristyneitä valtioita, tunnetuimpana esimerkkinä Pohjois-Korea. Perinteinen jaottelu sisä- ja ulkopoliittikkaan, niin talouden kuin vaikkapa ihmisoikeuksienkin osalta, on ongelmallistunut huomattavasti. Poliittinen vallankäyttö globaalilla tasolla on monimuotoistunut ja kansainvälisen politiikan toimijoita ovat kansallisvaltioiden lisäksi erilaiset alueelliset poliittiset liittoumat (esim. EU), taloudelliset ja kaupankäyntiä sääntelevät järjestöt, liittoumat ja organisaatiot (esim. IMF, G7, WTO, Maailmanpankki), globaalit suuryritykset, sotilasliittoumat (NATO) sekä Yhdistyneet Kansakunnat kansallisvaltioiden yhteistoimintaa organisoivana järjestönä. Yksittäisen valtion mahdollisuudet toimia ilman, että se huomioisi nämä muut toimijat, on tullut mahdottomaksi.

Heldin (2000, 395) mukaan keskeinen kysymys kuuluukin: mitkä ovat julkisten, demokraattiseen sääntelyyn ja vastuullisuuteen perustuvien, toimijoiden mahdollisuudet vaikuttaa uudenlaiseen paikallisen ja globaalien tason taloudelliseen ja poliittiseen dynamiikkaan? Held on ollut keskeisiä kosmopoliittisen projektin puolestapuhujia. Projektissa olisi kysymys globalisaation suunnan haltuunotosta demokratian keinoin. Kosmopoliittinen projekti merkitsee Heldin (2000, 402) mukaan ”pyrkimystä täsmentää niitä kansainvälisen vastuullisuuden periaatteita ja institutionaalisia järjestelyjä, jotta ne vallankäytön muodot ja toimijat, jotka tällä hetkellä toimivat demokraattisen valvonnan ulottumattomissa, tulisivat demokratiaan perustuvan vastuullisuuden piiriin”. Tämän toteuttaminen edellyttää kosmopoliittisen kansalaisuuden idean kehittämistä. Tämä merkitsisi paitsi perinteistä kansallisvaltion ideaan liittyvää kansalaisuutta oikeuksine ja velvolluuksineen

myös kykyä toimia muiden poliittisten yhteisöjen jäsenenä. Tämä edistäisi kykyä tarkastella asioita muiden toimijoiden näkökulmasta sekä lojalisuutta laajempia alueellisia ja maailmanlaajuisia poliittisia yhteisöjä kohtaan. Kosmopoliittisen projektin onnistuminen edellyttää demokratian kaksoisprosessin lujittumista: Demokratiakehitystä on ylläpidettävä, edistettävä ja juurrutettava kansallisvaltioiden ja paikallisyhteisöjen tasolla. Toisaalta se merkitsee myös demokraattisen päätöksenteon ulottamista yhä kiinteämmin osaksi alueellisten rajojen ylitse tapahtuvaa poliittista ja taloudellista vuorovaikutusta.

Konkreettisina työvälineinä tässä kehityksessä Held (2000, 403–405) näkee seuraavat ulottuvuudet:

1. Suurten globaalien ja alueellisten instituutioiden lainsäädännöllinen ja sopimuksellinen merkitys. Esimerkkinä on YK, joka kritisoidusta byrokraattisesta jähmeydestään huolimatta on organisoinut lukuisia kansainväliseen kriisienhallintaan, humanitaariseen apuun ja taloudelliseen lainsäädäntöön liittyviä järjestelyjä. Toisena esimerkkinä voidaan mainita EU, joka on stabilisoinut Euroopan poliittista kehitystä kylmänsodan jälkeen, sekä luonut käytäntöjä valtioiden väliselle hallinnolle ja yhteistoiminnalle. Kansainvälisen lainsäädännön merkitys tulee jatkossa vain korostumaan ja sen yhteisen pohjan luominen on kansainvälisten instituutioiden keskeisimpiä haasteita.
2. Kansainvälisen talouden luonne on muuttunut huomattavasti ja esimerkiksi kansainvälistä kauppaa säätelee lukuisa joukko erilaisia järjestöjä ja instituutioita. Tilannetta voisi luonnehtia hajanaiseksi. Haasteena olisikin luoda kansainvälistä taloutta ja sen pelisääntöjä koordinoiva kansainvälinen elin, joka koordinoisi yhtenäisemmin nykyään varsin sekavia ja päällekkäisiä talous- ja rahapoliittisia järjestelyjä. Olisiko tämä koordinoiva taho esimerkiksi YK:n hallinnoima, on eräs kansainvälisen poliittisen yhteisön ratkaistava kysymys.

3. Kansainvälinen talous on muuttunut luonteeltaan spekulatiiviseksi ja taloudellisia voittoja on mahdollista saavuttaa keinottelulla ja lyhyen tähtäimen taloudellisella toiminnalla. Tämä on lisännyt globaalilla tasolla epävarmuutta, joka heijastuu lukuisille elämänalueille. Valuutta- ja osakekaupan nopeatempoista keinottelua olisi hillittävä vaikkapa erilaisilla kansainvälisillä verotusjärjestelyillä. Tällainen institutionaalinen sääntely on välttämätön talouden äkillisten heilahtelujen ehkäisemiseksi.

Heldin kosmopoliittisen demokratian projekti on vielä varsin ohjelmallinen luonteeltaan. Hän lienee kuitenkin oikeassa todetessaan, että demokraattisen päätöksenteon historiassa olemme saapuneet kolmannen suuren haasteen eteen. Demokraattisen päätöksenteon idea luotiin antiikin kaupunkivaltioissa ja sitä sovellettiin edelleen renessanssin Italian kaupunkivaltioissa. Toinen suuri muodonmuutos oli edustuksellisen demokratian kehittäminen kansallisvaltion hallitsemisen tavaksi. Nyt kolmantena haasteena on kehittää demokraattisen päätöksenteon malleja laajempien alueellisten yhteisöjen ja globalisaation prosessien hallintaan (Held 2000, 407).

4 Kulttuurisen globalisaation avoimia kysymyksiä

Kuten edellä tuli jo esille, kulttuurisen globalisaation tutkimus tai globalisaation kulttuuria koskeva tutkimus on suhteellisen nuori alue meillä ja maailmalla. Voidaan kai todeta, ettei mitään kovin jäsentynyttä teoreettista viitekehystä, analyyttistä käsittejärjestelmää tai kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusperinnettä globalisaation ja kulttuurisen kehityksen tutkimuksessa ole kehittynyt toistaiseksi (ks. esim. Jameson & Miyoshi 1999; Wilson & Dissanayake 1996). Kulttuurisen kehityksen pohdinnassa kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia aineistoa on käytetty suhteellisen niukasti. Etupäässä kyse on ollut pohdinnasta, jossa globa-

lisaation vaikutuksia on tarkasteltu suhteessa paikalliseen kulttuuriin. Esimerkkeinä on käytetty tunnettujen tuotemerkkien (Coca Cola, McDonalds, Nike) ja kulttuurituotteiden leviämistä. Tutkimuksessa on kuitenkin kritisoitu sitä, missä määrin nämä kuvastavat kansallisen kulttuurin muutosta tai globalisaation kulttuuria. Suomessa toteutetuissa tutkimushankkeissa on tarkasteltu talouden, tietoyhteiskunnan ja alueellisen restrukturaation kysymyksiä (ks. esim. Sotarauta 1999; Castells & Himanen 2001; Uotinen ym. 2001), globalisaation kulttuuria Suomessa (ks. Alasuutari & Ruuska 1999) ja kulttuuriteollisuuden globaaleja virtoja (Koivunen & Kotro 1999).

Näiden lisäksi myös eräät muut, tämänkin kirjan artikkeleissa esille tulleet aihepiirit olisivat globalisaation ja kulttuurisen dynamiikan kannalta kiinnostavia. Avoimia ja lisää konkreettista tutkimustietoa kaipaavia prosesseja ovat mm. seuraavat:

A Minuus, globalisaatio ja paikallinen identiteetti

Sosiologisessa ja sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa on viime vuosina pohdittu runsaasti minuuden ja identiteetin rakentumisen prosessia. Empiirisen tutkimuksen näkökulmasta on vielä varsin avoin kysymys, missä määrin kansallisvaltiota laajemmat rakenteet ja instituutiot voivat toimia identiteetin rakentumisen viitepisteinä. Onko esimerkiksi EU:n pohjalle mahdollista rakentaa uutta eurooppalaista identiteettiä, jonka merkitys rinnastuisi esimerkiksi kansallisvaltion merkitykseen identiteetin rakentumisessa? Aihetta sivuaa Alasuutarin ja Ruuskasen (1999) analyysi sanomalehtien pääkirjoituksissa esitetystä globalisaatiopuheesta. Siinä tarkennetaan kansallisen kulttuurin ja kansallisvaltion murrosta globalisaation aikakaudella ottamalla näkökulmaksi se, miten suhde globalisaatioon määritellään. Sosiaalisen identiteetin rakentumisen muutos on herättänyt mielenkiintoa lähinnä kognitiivisen sosiaalipsykologian ja sosiaalisten representaatioiden tutkimuksen edustajien keskuudessa (ks. esim. Moscovici ym. 1994). Kysymykset paikallisen identiteetin rakentumisen ehdoista ja yhteisöllisyyden merkityksestä siinä ovat herättäneet kiinnostusta myös sosiaalisessa konstruktionismissä.

sa ja etnografisessa tutkimuksessa. Mielenkiintoisena esimerkkinä lokaalin ja etnisen identiteetin sekä globaalien oikeuksien dilemmaista voi mainita Jarno Väisäsen (2001) pro gradu-tutkielman. Se tarkastelee etnografisella menetelmällä monikulttuurisuusideologian ja ILO:n alkuperäiskansojen asemaa koskevan yleissopimuksen käytännön tulkintoja ja merkityksiä Pohjois-Ruotsissa. Vastaavanlaiset lokaalilla tasolla tapahtuvien globaalien ja lokaalien prosessien kohtaamisia tarkastelevat tutkimukset voivat tuoda lisävaloa siihen, kuinka paikallinen identiteetti rakentuu globalisoituvassa maailmassa.

B Nationalismin ja kosmopoliittisuuden suhde

Edelliseen teemaan liittyen on merkittävää pohtia, onko kansallisvaltioon perustuva nationalismi todellakin tulossa tiensä päähän identiteetin ja kansalaisuuden perustana, kuten eräissä globalisaation prosessien tarkasteluissa esitetään. Sosiaalipsykologiassa mm. Michael Billig (1994) on esittänyt, että nationalismi ja siihen liittyvät merkitykset ovat vain korostuneet uudella tavalla, samalla kun olemme alkaneet puhua kylmänsodan jälkeisestä kansainvälistymisestä ja globalisaatiosta. Hänen näkökulmansa on osoittautunut varsin oikeaksi, kun seuraamme vaikkapa uusisänmaallisuuden aaltoa Yhdysvalloissa tai kansallisen identiteetin suosiota monien Itä-Euroopan maiden tai vaikkapa Ranskan, Itävallan tai Hollannin sisäpolitiikassa. Nationalismia ja etnistä identiteettiä käytetään myös perusteluina ja oikeutuksena erilaisille väkivallan teoille. Tämän mekanismin luonteen tarkastelu on kuulunut perinteisesti sosiologiaan ja sosiaalipsykologiaan, ja ajankohtaisuudessaan ne ovat yhä edelleen erittäin tärkeitä. Beckin (1999), Delantyn (2000) ja Heldin (2000) pohdinnat kosmopoliittisuuden ideaan perustuvista kansalaisuuden malleista ovat varsin pitkälle vielä abstrakteja hahmotelmia. Mitä nämä uudenlaiset kansalaisuuden ja poliittisen yhteisön merkitykset voivat merkitä konkreettisesti ja onko niiden toteutumiselle olemassa nykytilanteessa edellytyksiä? Tämä on toistaiseksi avoin asia.

C Post-hyvinvointivaltiollisen riskienhallintakulttuurin tuonti osaksi paikallisuutta

Globalisaatiosta alettiin laajamittaisesti puhua 1990-luvun kuluessa. Samalla vuosikymmenellä Suomessa koettiin hyvinvointivaltion rakenteita haastanut lama. Hyvinvointivaltion muutostrendien kansainvälisissä tarkasteluissa globalisaation voidaan katsoa kytkeytyneen kansallisvaltion idean ongelmallistumiseen (esim. Dean 1999). Kansallisvaltiopohjaisen hyvinvointivaltion voi katsoa olevan erään ratkaisun riskienhallinnan problematiikkaan. Riskiyhteiskuntatulkinnan mukaan globalisaatio merkitsee uusien ja ennalta-arvaamattomien riskien tuloa osaksi todellisuuttamme. Tällaisia voivat olla vaikkapa maailmantalouden nopeat heilahtelut, jotka heijastuvat nopeasti esimerkiksi työllisyys-tilanteeseen. Deanin esittämä arvio on, että kansallisvaltion ongelmallistuu poliittinen hallita tapahtuu yhä enemmän ilman viittauksia yhteiskunnan käsitteeseen. Erilaisia riskejä, joita aiemmin pyrittiin hallitsemaan hyvinvointivaltiollisten ohjelmien kautta, pyritäänkin nyt hallitsemaan aktiivisten yksilöiden ja yhteisöjen vastuuta painottaen. Sosiaalipolitiikassa tämä merkitsee mm. nk. kolmannen sektorin korostuvaa roolia hyvinvoinnin tuottajana valtion ja kuntien rinnalla. Tämä muutos on tapahtunut varsin nopeasti ja arviot ilmiön luonteesta on tehty lähinnä sosiaalipolitiikan näkökulmasta (ks. esim. Julkunen 2001). Tärkeää olisi pohtia kriittisesti myös sosiologian ja sosiaalipsykologian näkökulmasta uuden paikallisuuden ja yhteisöllisyyden merkityksiä kansalaisuuden sekä uuden kontrollin ideaalin tuottamisen areenoina.

D Yliopiston rooli globalisaatiokehityksen toimijana

Delantyn (2001) esittämä näkemys yliopiston roolista globalisaation keskeisenä toimijana on varsin huomionarvoinen, kun tutkitaan empii-

risesti mitä tämän ajan yliopistoinstituutiossa tapahtuu. Suomessa yliopistojen roolista käytävä keskustelu on liittynyt varsin pitkälle talouspoliittisiin näkökulmiin. On nähty, että varsin suurta väestönosaa koskeva akateeminen koulutus lisää kansainvälistä kilpailukykyämme. Alueyliopistojen keskeiseksi rooliksi on nähty elinkeinopolitiikan elvyttäminen ja uusien työpaikkojen synnyttäminen. Se, kuinka tämä tapahtuu, on esitetty varsin suoraviivaisesti: lisäämällä professuureja ja opiskelijoiden sisäänottoa sekä rakentamalla yritysautomatoja voidaan odottaa myönteisiä lopputuloksia. Tämä yliopistojen alueellisen ja elinkeinopoliittisen roolin uusi korostuminen ei ole juurikaan saanut osakseen kriittistä sosiologista arviointitutkimusta. Arviointia on pyritty tekemään lähinnä talouden mittarein. Mielenkiintoista olisi tutkia empiirisesti, millainen merkitys yliopistoilla on ns. sivistystehtävän toteuttamisessa: ovatko yliopistot edelleenkin sivistyksen, suvaitsevaisuuden ja yhteiskunnallisen keskustelun edelläkävijöitä, kun puhutaan paikallisen ja globaalin tason vuorovaikutuksesta – vai onko tämä tehtävä siirtymässä jonnekin muualle? Kuinka yliopistot voisivat edesauttaa Delantyn esiintuoman teknologisen kansalaisuuden kysymyksenasetteluissa, joissa köyhyys ei ole enää yksin syrjäytymistä materiaalisesta hyvinvoinnista, vaan myös syrjäytymistä informaation ja kommunikaation virroista? Entä mikä tulee olemaan yliopistojen rooli julkisen- ja yksityisen sektorin vuorovaikutuksessa?

5 Kulttuurisen globalisaation suuntia

Vaikka globalisaatiotutkimuksessa on pohdittu kulttuurisen kehityksen suuntaa ja paikannettu globalisaation historiallista kehityskulkua, mitään yksimielisyyttä koko asian ymmärtämisestä ei ole olemassa. Pääosa tutkimusta on ollut erittelyä siitä, mitä globalisaatio tarkoittaa yhteiskunnallisen kehityksen osalta (myönteinen vai kielteinen asia), onko globalisaatio jatkoa modernisaatiolle vai ei ja missä mielessä kulttuuri liittyy taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen kehitykseen (ks. esim. Alasuutari & Ruuska 1999, 31–52). Globalisaation

suuntien erittelyssä päätulkinnot jakautuvat suhteellisen selvästi toisaalta länsimaisen kulttuurin ja markkinatalouden hegemonian yksisuuntaisen vaikutuksen tai toisaalta kulttuurisen vaihdon lisääntymisen, sekoittumisen ja kulttuuristen elementtien uudenlaisen kombinaation korostamiseen. Ensimmäisessä suunnassa vaikutukset ovat kielteisiä kansallisen ja paikallisen kulttuurin kannalta, toisessa sen sijaan tilanne nähdään enemmän myönteisenä ja uutta luovana prosessina. Viime vuosina on kuitenkin uutena piirteenä tuotu esille globalisaation aiheuttamia konkreettisia kulttuurisia kehityslinjoja, joiden luonne vaihtelee yhteiskunnallisesti (ks. esim. Alasuutari & Ruuska 1999, 215–243). Robertsonin (1998) tutkimuksesta lähtien globalisaatio on ymmärretty myös yhdeltä osin monitasoiseksi ja -ulotteiseksi prosessiksi, jolla ei ole yhtä ja samaa vaikutusta tai suuntaa.

Mitä sitten globalisaation ja kulttuurisen kehityksen suunnasta voisi sanoa teorian ja ajankohtaisten ilmiöiden kannalta? Archerin (1996) esittämän väitteen mukaanhan kulttuurin käsite on ollut vähän pohdittu ja epäanalyttinen sosiologisessa teoriassa. Tällä Archer tarkoittaa sitä, että sosiologisessa tutkimuksessa kulttuurin sisältö on ymmärretty kulttuurisen integraation myytin kautta. Kulttuuri tarkoittaa sen mukaan yhteistä ja kaikkien yksilöiden jakamaa todellisuutta, joka yhtenäistää toimintaa. Ongelma kulttuurin tarkastelun osalta on siinä, että oletus kulttuurimallien perimmäisestä yhtenäisestä ja perustavalaatuisesta koherenssista ei ole järkevä. Lisäksi oletus toimijoiden toiminnan yhdenmukaisuudesta yhdistää virheellisesti kulttuurisen ideamaailman ja toimijat toisiinsa. Kulttuurisen integraation myytin sijasta Archer lähtee liikkeelle monipuolisemmasta näkemyksestä. Sen mukaan kulttuurijärjestelmän osatekijöiden välillä on suhteita, kulttuurijärjestelmä vaikuttaa toimijoihin, ryhmien ja yksilöiden välillä on kausaalisia suhteita sosio-kulttuurisen integraation tasolla ja toimijat myös muuttavat kulttuurijärjestelmän sisältöä. (Archer 1996, 106.) Ehkä monimutkaiselta tuntuvat väitteet tarkoittavat konkreettisemmin sanottuna sitä, että kulttuuri tulisi nähdä yhtäältä ideoiden tasolla toimijoista erillisenä, usein ristiriitaisiakin aineksia sisältävänä. Toisaal-

ta kulttuurijärjestelmä vaikuttaa toimijoihin, mutta samalla se muokautuu toimijoiden vuorovaikutuksessa.

Käytännössä Archerin esittämät ajatukset johtavat globalisaatiotutkimuksessa siihen, että on tärkeä nähdä kulttuurin paikka moniulotteisemmin kuin sosiologisen teorian tai kulttuuriteorian perinteessä on kenties aiemmin nähty. Useinhan yksiulotteisten näkemysten seuraus on, että kulttuurin kehitys palautetaan melko yksioikoisiin ja totalisoiviin prosesseihin. Näissä on kyse joko nollasummapelistä tai plussummapelistä: yhden yksilön tai ryhmän voitto johtaa toisen tappioon tai kaikkien olosuhteet kohentuvat pelissä. Kulttuuri-imperialismia, kulttuurin kreolisaatiota ja hybridisoitumista koskevat oletukset viittaavat selvästi näihin näkemyksiin (vrt. Jari Peltolan artikkeli tässä teoksessa). Olennaista on, että kulttuuri ei muodostu sosiaalisessa, taloudellisessa tai poliittisessa tyhjiössä, vaan näillä ns. rakenteellisilla tekijöillä on kausaalisia vaikutuksia kulttuuriin. Archerin (1995) realistisen yhteiskuntateorian kehityksessä yhteiskunnan toiminta nähdään toimijoiden itsensä tuottamana, mutta samalla kuitenkin rakenteellisiin olosuhteisiin, toimijoiden tulkintoihin ja heidän toimintansa aiottuihin ja ei-aiottuihin tarkoituksiin perustuvana. Tämän, ns. morfogeneettisen lähestymistavan voi hyvin siirtää myös globalisaatioon. Kyse on kulttuurin kehityksen osalta prosessista, jonka toimijat itse tuottavat yhtenäisyyksiä ja epäyhtenäisyyksiä sisältävässä globalisaation kulttuurin järjestelmässä ja jolla ei ole mitään ennalta-asetettua päämäärää.

Nämä ajatukset johtavat kulttuurisen globalisaation ja globalisaation kulttuurin osalta epädramaattisiin näkemyksiin. Emme elä maailmassa, joka olisi muodossa tai toisessa kovin yhtenäinen, eikä yksilöiden ja ryhmien toiminta ole millään dramaattisella tavalla homogenisoitunut tai polarisoitunut. Globaalissa maailmassa monitasoiset prosessit ovat käynnissä samanaikaisesti, mutta toisaalta sosiokulttuurisesta kehityksestä tiedetään suhteellisen vähän yhteisöjen, yksilöiden tai ryhmien kannalta. Nämä näkemykset ovat sellaisenaan samansuuntaisia esimerkiksi Pertti Alasuutarin ja Petri Ruuskan (1999) esittämien

näkemyksen kanssa. Heidän mukaansa globaali kulttuuri voidaan nähdä toimijoiden itsensä tuottamaksi:

”Se on ihmisen aikaansaannosten kulttuuri tällä planeetalla, sellaisenaan monimuotoinen. Tällainen globaalien kulttuurin ymmärrys ei sulje pois sitä, että joillakin kulttuurin alueilla homogeenisoitumista voi tapahtua ja vieläpä jonkun dominoivan kulttuurin ehdoilla. Mutta myös heterogeenisoituminen on mahdollista, kuten myös näiden vaihtelevat painotukset.”

(Alasuutari & Ruuska 1999, 67.)

Käsitys laajentaa globaalien kulttuurin sisältöä ja kehityssuuntia. Kysymykseksi jää, missä mielessä näin laajasti määritelty globaali kulttuuri on analysoitavissa. Olemme sen sijaan halunneet nähdä kulttuurisen suppeammin osana globalisoituvaa maailmaa, jossa se liittyy mediaan, politiikkaan, kansalaisuuteen, talouteen, yhteisöihin, kontrollin uusiin muotoihin tai tietoon. Tässä merkityksessä kulttuurinen puoli on yksi aspekti monitasoisessa ja rakenteellisesti ristiriitaisessa globalisaatiokehityksessä, jonka suunta on kiinni meistä kaikista.

Lähdekirjallisuus

- Adorno, Theodore & Horkheimer, Max (eds.) 1997: *Dialectic of Enlightenment*. London: Verso. Alkuperäisteos 1944.
- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (toim.) 1998: *Elävänä Euroopassa*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri 1999: *Post-patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Archer, Margaret S. 1995: *Realist Social Theory: A Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, Margaret S. 1996: *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Zygmunt 1991: *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich 1999: *Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia*. Suomentanut Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino.

- Castells, Manuel 1997: *The Information Age. Economy, Society and Culture.*-
Vol II: *Power of Identity.* Cambridge, MA: Blackwell.
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka 2001: *Suomen tietoyhteiskuntamalli.*
Suomentanut Jukka Kemppinen. Helsinki: WSOY.
- Dean, Mitchell 1999: *Governmentality. Power and Rule in Modern Society.*
London: Sage.
- Delanty, Gerard 2000: *Citizenship in a Global Age. Society, Culture, Politics.*
Buckingham: Open University Press.
- Delanty, Gerard 2001: *Challenging Knowledge. The University in the Know-*
ledge Society. Buckingham: Open University Press.
- Held, David 2000: *Regulating Globalization? The Reinvention of Politics.*
International Sociology 2, 394–408.
- Jameson, Fredric & Miyoshi, Masao (eds.) 1999: *The Cultures of Globalizati-*
on. Durham: Duke University Press.
- Julkunen, Raija 2001: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi*
Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Koivunen, Hannele & Kotro, Tanja (toim.) 1999: *Kulttuuriteollisuus.* Helsinki:
Edita.
- Lehtonen, Mikko 2001: *Syyskuun yhdenentoista merkitys.* Tampere: Vasta-
paino.
- Moscovici, Serge & Doise, Willem & Halls, W. D. (eds.) 1994: *Conflict and*
Consensus General Theory of Collective Decision. London: Sage.
- Sotarauta, Markku (toim.) 1999: *Kaupunkiseutujen kilpailukyky ja johtaminen*
tietoyhteiskunnassa. Suomen Kuntaliitto. Acta-sarja 106. Helsinki.
- Uotinen, Johanna & Tuuva, Sari & Vehviläinen, Marja & Knuuttila, Seppo
2001 (toim.) *Verkkujen kokijat. Paikallista tietoyhteiskuntaa tekemässä.*
Saarijärvi: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Väisänen, Jarmo Olavi 2001: *Perusteltua puhetta. Etnometodologinen näkökul-*
ma keskusteluun etnisillä perusteilla jaettavista oikeuksista. Perinteentut-
kimuksen julkaisematon pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Wilson, Rob & Dissanayake, Wimal (eds.) 1996: *Global/Local. Cultural*
Production and the Transnational Imaginary. Durham: Duke University
Press.

Kirjoittajat

Pekka Kuusela (*Pekka.Kuusela@uku.fi*)

YTT, Kuopion yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos, erikoistutkija

Jari Peltola (*Jari.Peltola@uku.fi*)

YTM, Kuopion yliopisto

Mikko Saastamoinen (*Mikko.Saastamoinen@uku.fi*)

YTM, Kuopion yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos, tuntiopettaja.

Seppo Soine-Rajanummi (*Seppo.Soine-Rajanummi@pakk.poliisi.fi*)

YTM, Poliisiammattikorkeakoulu, tutkija